

**T.C
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

11 EYLÜL SONRASI DÖNEMDE ÇİN AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FAİZULLAH NAZARİ

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR MURAT ALAKEL

YALOVA

22/08/2024

T.C
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

11 EYLÜL SONRASI DÖNEMDE ÇİN AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FAİZULLAH NAZARİ
228131013

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR MURAT ALAKEL

YALOVA
22/08/2024

ETİK BEYANI

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez/Proje Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “11 Eylül sonrası dönemde Çin Afganistan İlişkileri” başlıklı bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

İmza

Faizullah Nazari

ÖNSÖZ

Yıllardır savaşların ve çatışmaların hiç eksik olmadığı Afganistan, Güney Asya ve Ortadoğu coğrafyasının kesiştiği önemli bir noktada yer almaktadır. Savaş ve iç çatışmaların yaşandığı bu ülke önce Sovyetler Birliği'nin daha sonra ABD gibi büyük güçlerin işgallerine uğramıştır. Bunun neticesinde Afganistan politik, ekonomik ve toplumsal olarak birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Afganistan'daki bu çatışma ve sorunlardan, komşu ve bölge ülkeleri de önemli derecede nasiplerini almıştır. Bu bağlamda, Afganistan'ın doğusunda ufak bir sınırla Vakhan koridorunda yer alan komşusu Çin ile ilişkilerini Bölgesel politikalar kapsamında ele alınmıştır. Bu çalışmada, 11 Eylül sonrası günümüze kadar, Çin'in bölgesel güç rolü kapsamında Afganistan'ın nasıl bir öneme sahip olduğu ve Çin'in bölgesel güç rolü kapsamında uyguladığı politikaların neler olduğu yönünde ele alınması gerektiği görünmüştür. Bu meseledeki önem, yüksek lisans tezinde araştırılması üzerinde etkili olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak Türkiye'de çok boyutlu araştırma pek rastlanmamaktadır. Bundan dolayı, bu tez, Çin'in bölgesel güç rolü kapsamında Afganistan politikası ile ilgili yararlı bilgiler sağlayacağı düşünülmüş ve çalışılmıştır.

Bu tezi araştırmam ve yazmam esnasında, tez danışmanım olarak beni, yönlendiren ve destek veren Sayın hocam Doç. Dr. Murat Alakel başta olmak üzere çalışmama destek olan dostum Ahmet Gülseçgin Bey efendiye. teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca her zaman maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen büyüğüm Sayın Hasan Hüseyin Uçar'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım

Ağustos 2024

Faizullah Nazari

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYANI	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
TABLolar LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
1. GİRİŞ	1
2. TEORİK ÇERÇEVE	8
2.1. Güvenliğin Tanımı ve İçeriği	8
2.2. Realizmin Güvenlik Yaklaşımı	9
2.3. Neo-Realizm	10
2.4. Neo-Klasik Realizm	10
2.5. Global Güç	13
2.6. Global Güç Olarak Çin	17
2.7. Bölgesel Güç Tanımı	20
3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ÇİN'İN BÖLGESEL POLİTİKASININ AFGANİSTAN ÜZERİNDEN İNCELENMESİ	22
3.1 Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Çin'in Bölgesel Güç Vizyonu	22
3.1.1. Çin-Rusya ilişkileri	24
3.1.2. Çin ve Diğer Büyük Güçler	28
3.1.3. Şangay İşbirliği Örgütü ve Çin'in Afganistan Politikası üzerine Analiz	36
3.1.3.1 ŞİÖ'nün Kuruluşu ve Gelişimi	36
3.1.3.2 Çin'in ŞİÖ içindeki rolü ve Afganistan Politikası	37
3.1.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Afganistan Dış Politikası	38
3.1.5. Soğuk Savaş Sonrası Çin-Afganistan İlişkileri	40
4. 11 EYLÜL SONRASI DÖNEMDE ÇİN'İN BÖLGESEL POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE AFGANİSTAN İLİŞKİLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ	44
4.1 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin'in Bölgesel Politikasının İncelenmesi	47
4.2 Afganistan'ın Yeniden İnşası ve Güvenlik Sorunu	49
4.3 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin'in Afganistan Politikasının İncelenmesi	55

5. SONUÇ	62
KAYNAKÇA	65
ÖZGEÇMİŞ	74

KISALTMALAR

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
ADHC	:Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti
AIIB	:Asya Altyapı Yatırım Bankası
BM	:Birleşmiş Milletler
CNPC	:Çin Ulusal Petrol Şirketi
İSAF	:Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü
İŞİD	:Irak ve Şam İslam Devleti
MHB	:Milli Birlik Hükümeti
NATO	:Kuzey Atlantik antlaşması Örgütü
PLA	:Çin Halk Kurtuluş Ordusu
RECCA	:Afganistan Bölgesel Ekonomik İşbirliği Konferansı
SAARC	:Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü
SAM	:Stratejik Araştırma Merkezi
ŞİÖ	:Şangay İşbirliği Örgütü
TAPI	:Türkmenistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3. 1. 2015 yılında Çin ve Orta Asya'nın Dış Ticareti.....	44
Tablo 3.2. Çin'in Petrol Üretim ve Tüketimi.....	46

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1. Kazakistan petrol boru hatlari haritasi 48

11 EYLÜL SONRASI DÖNEMDE ÇİN AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ

ÖZET

Bu çalışmada, realist bir yaklaşımla bir bölgesel güç olarak Çin'in 11 Eylül sonrası dönemde Afganistan siyaseti analiz edilmektedir. Bölgesel güvenlik bağlamında, Çin Afganistan'ın istikrara kavuşması için on yıldan fazladır kilit rol oynamakta ve Afganistan'da önemli bir etkiye sahiptir. Orta Asya'nın zengin petrol ve gaz rezervlerine ulaşmak açısından enerji güvenliği özelinde Afganistan'ın önemli bir konumda olduğu açıktır. İlk olarak, bu ülkede istikrarlı bir yapının tesis edilmesi, Çin'in ulusal güvenliği açısından büyük önem arz etmektedir. Buna ek olarak, enerji güvenliğinin sağlanması Çin'in ekonomik güvenliğine de olumlu etkiler yaratacaktır. Çin'in ulusal güvenliğinin sağlanması için ekonomik olarak da olumlu bir ortam oluşması gerekmektedir. Bu bağlamda, Kabil ile Pekin arasındaki ilişkilerin ekonomik boyutunun da bölgesel güvenlik ile doğrudan ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Bahsi geçen ilişkilerin olumlu bir şekilde gelişmesi, iki ülke arasında güvenlik meselesinde bir işbirliği meydana getirecek ve bunun sonucunda enerji güvenliği ve enerji taşınım hatları konusunda ortaya çıkacak bir ortaklık, iki ülkenin de istikrarına olumlu etkiler yapacaktır. Bunun yanı sıra, 2000'li yılların başına oranla bahsi geçen dönemde düzlemsel olarak bir değişikliğe uğradığı, özellikle 2014 sonrası NATO'nun Afganistan'da askeri kapasitesini azaltma kararı ile ISAF misyonunun sona erdiğini ifade ederek yerel güvenlik güçlerine devretmesiyle Çin'in Afganistan'da ve genel olarak bölgede varlığını arttırdığını söyleyebiliriz. Çin'in, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden biri olarak ABD, Rusya, İngiltere ve Fransa ile (P5+1) ülkeler grubu ile imzaladığı nükleer anlaşma sonrası, bölgesel güvenlik önceliklerinde bazı değişikliklere gitmesi ve bu doğrultuda güvenlik sektörlerine bakış açısını farklılaştırması olasıdır. Dolayısıyla, Çin ve Afganistan ilişkileri bu yeni koşullar altında çeşitli değişimler geçirme potansiyeline sahiptir. Ayrıca, uzun vadede Çin'in güvenlik hedeflerinin aynı kalması ve Afganistan siyasetinin bunun ayrılmaz bir parçası olması muhtemeldir. Diğer yandan, Hindistan'ın Afganistan ile iyi ilişkileri, yatırımları ve milyonlarca dolar yardımı, Afganistan-Çin ilişkileri üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştır. Gelecekte, iki ülke arasındaki ilişkilerin durumu zamana ve bölgedeki siyasi durumlara bağlı olarak şekillenecektir.

Anahtar Kelimeler: 11 Eylül sonrası, Çin, Afganistan, Bölgesel Güvenlik, Orta Asya

CHINA'S AFGHANISTAN POLITICS IN THE POST 9/11 PERIOD

ABSTRACT

In this study, China's post-9/11 Afghanistan policy is analyzed with a realist approach, focusing on its role as a regional power. In the context of regional security, China has played a key role in stabilizing Afghanistan for over a decade and has a significant influence in the country. It is evident that Afghanistan holds a crucial position in terms of energy security, particularly regarding access to the rich oil and gas reserves of Central Asia. Firstly, establishing a stable structure in this country is of great importance for China's national security. In addition, ensuring energy security will have positive effects on China's economic security. For China's national security to be maintained, a favorable economic environment is also necessary. In this context, it can be said that the economic dimension of relations between Kabul and Beijing is directly related to regional security. The positive development of these relations will foster cooperation between the two countries on security issues, and as a result, a partnership in energy security and energy transmission lines will positively impact the stability of both nations. Moreover, compared to the early 2000s, it can be argued that there has been a shift in the period in question, especially after NATO's decision to reduce its military capacity in Afghanistan and the conclusion of the ISAF mission in 2014, which led to the transfer of responsibilities to local security forces. Consequently, China has increased its presence in Afghanistan and the region as a whole. As one of the five permanent members of the United Nations Security Council (P5+1), after signing the nuclear agreement with the group of countries including the USA, Russia, the UK, and France, it is possible that China will shift its regional security priorities and alter its perspective on security sectors accordingly. Therefore, China-Afghanistan relations have the potential to undergo various changes under these new conditions. Additionally, it is likely that China's long-term security objectives will remain consistent, with Afghanistan policy being an integral part of this strategy. On the other hand, India's strong relations with Afghanistan, including investments and millions of dollars in aid, have had a negative impact on Afghanistan-China relations. In the future, the state of relations between the two countries will depend on time and the political situations in the region.

Keywords: Post 9/11, China, Afghanistan, Regional Security, Central Asia

1. GİRİŞ

11 Eylül sonrası dönemde Çin ile Afganistan arasında ortaya çıkan ilişkileri, bölgesel güvenlik çerçevesinde ele alınan bu çalışma realist bir paradigma üzerinden değerlendirilmiştir. Uluslararası sistemde güç dağılımındaki önemli farklılıklar, devletlerin maddi kaynaklarını kullanma yeteneklerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle devletler güç dağılımları üzerinden kategorilere ayrılmaktadırlar. Sunulan metin bölgesel analiz düzeyini kullandığından, bölgesel güç hiyerarşilerindeki en güçlü durumlara, yani bölgesel güçlere odaklanır.

Uluslararası ilişkilerde, bir bölgesel güç tanımlanabilir bir bölgenin parçası ve gücü olan devlettir. Bir bölgesel gücü tanımlayan birbirinden çok az farklı tanımlar mevcuttur: Politik Araştırmalar içi Avrupa Ortaklık Komisyonu'na göre bölgesel bir güç, "coğrafi olarak tanımlanmış olan bir bölgeye ait, bölgeyi ekonomik ve askeri açıdan etkileyen, bölgede hegemonya işlevi görebilecek güce ve kaynaklarının kullanımına sahip olmalıdır. Ayrıca dünya ölçeğinde belli bir etkiye sahip olmalı ve komşuları tarafından bölgesel lider olarak tanınmış ve hatta kabullenilmiş bir ülke olmalıdır". Alman Küresel ve Bölgesel Araştırmalar Enstitüsüne göre ise bir bölgesel güç;"Kendine ait kimliği ile tanımlanabilir bir bölgenin parçası olması, bölgesel güç imajına sahip, kendi ideolojik yapılanması kadar bölgenin coğrafi boyutunda kararlı etkisini göstermesi, bölgesel ve küresel yapılarla bağlantılı olması" gerekir. (Finkelstein, 2010:5)

Bölgesel güç kavramı, belirlenen bir güç potansiyeli üzerinden öncelikli olarak maddi kaynaklara dayandırılmaktadır. Bir devletin yeterli askeri ve ekonomik kapasiteye sahip olması durumunda, bölgede önemli bir aktör olmak için gerekli asgari düzeye ulaştığı varsayılır. Diğer taraftan bölgesel olarak güçlü bir yumuşak güce sahip olan ama maddi kaynaklardan yoksun olan devletlerin uluslararası ilişkilerdeki orta güçler kavramı ile ilişkili olmasıdır. Bölgesel güçlerin öncelikle yeterli maddi güç kaynaklarına sahip olması ve nihayetinde bunların yanı sıra güç kaynağını kullanabilir olması gerekir. Ekonomik ve askeri üstünlük otomatik olarak başkalarının davranışlarını etkileme ve kontrol etme yeteneği anlamına gelmese bile, fiziksel kapasiteler önemli bir güç statüsü sağlayan hatta temel ön koşullar olarak kabul edilir. Dolayısıyla, bölgesel bir güç olarak tanımlanması için aşağıdaki kriterlere sahip olması gerekir

- 1) Bölgesel bir güç kendi kimliğine sahip, tanımlanabilir bir bölgenin parçası olması
- 2) Bölgenin coğrafi genişlemesi ve ideolojik yapısı üzerinde belirleyici etkiye sahip olması
- 3) Nispeten yüksek askeri, ekonomik, demografik, politik kapasitesi olması
- 4) Bölgeye iyi entegre olması

- 5) Bölgesel güvenlik gündemini üst düzeyde tutması
- 6) Bölgedeki ve ötesindeki diğer güçler tarafından özellikle diğer bölgesel güçler tarafından bölgesel bir güç olarak görülmesi
- 7) Bölgesel ve küresel forumlarla iyi bağlantıda olması
- 8) Bölgede diğer devletlerin herhangi bir koalisyona karşı koyabilen bir devlet olması

Çin, dünyanın en büyük ekonomisine sahip olmasıyla küresel güçlerden biri haline gelmiştir. Küresel gücün merkezi noktasında yer alarak Batı'dan Doğu'ya diğer bir değişle Kuzeyden Güneye dış politika hedefleri ve davranışları dâhil olmak üzeri dünyanın dikkatini çekmiştir. Aynı zamanda bir bölgesel güç olarak bölge ve komşu ülkeler konusunda dış politika stratejisi için kilit role ve odak noktaya sahiptir. Uluslararası toplumda anlaşmazlıkların çözümüne yönelik tavsiye nitelikli diyalog geliştirerek devletlerin sorumluluğuna dikkat çekmektedir. Diğer taraftan tüm medeniyetlerin uyumlu bir şekilde bir arada yaşadığı ortamı yaratma vurgusu yapmaktadır. Çin dış politikası farklı ilkeler ve sloganlar içermektedir; “barış içinde yaşamının beş prensibi” “barış içinde yükselme ve gelişme” ve “uyumlu dünya” Çin'in dış politika uygulamalarının temelini oluşturmaktadır. Ancak ilkelerin ötesine baktığımızda aslında Çin'in dış politika hedeflerinde:

- 1) İç siyasal istikrar
- 2) Devlet güvenliği, bölgesel bütünlük ve ulusal birlik
- 3) Sürdürülebilir ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak (Finkelstein, 2010:3) yatmaktadır.

Ayrıca barış içinde yaşamının beş temel dış politika ilkelerinin ve ana çıkarlarının arkasında Çin'in kalkınmasına, Orta Asya ülkelerinin zengin enerji ve doğal kaynaklarına kolay ulaşım planı kendisi de doğal kaynakları bakımından zengin olan Afganistan'ın istikrarına bağlıdır. Yaklaşık kırk beş yıldır savaşların ve çatışmaların hiç eksik olmadığı Afganistan, Güney Asya ve Ortadoğu coğrafyasının kesiştiği önemli bir noktada yer almaktadır (Yazıcı, 2012:273). Savaş ve iç çatışmaların yaşandığı bu ülke önce Sovyetler Birliği'nin daha sonra ABD gibi büyük güçlerin işgallerine uğramıştır. Bunun neticesinde Afganistan politik, ekonomik ve toplumsal olarak birçok problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Afganistan'daki bu çatışma ve sorunlardan komşu ve bölge ülkeleri de önemli derecede nasiplerini almıştır. Bu bağlamda, Afganistan'ın doğusunda ufak bir sınırla Vakhan koridorunda yer alan komşusu Çin ile ilişkilerini Bölgesel politikalar kapsamında ele almak faydalı olacaktır. New York'taki Dünya

Ticaret merkezi binalarına yapılan saldırı ve ardından ABD tarafından başlatılan terörle mücadele operasyonu ile Afganistan'da en önemli güvenlik sorunu olan Taliban yönetimi sona ermiştir. Diğer taraftan Çin'in küresel alanda en büyük rakibi olan ABD'nin bölgeye girmesi, Çin'in, bölgesel politikalarını ve özellikle Afganistan politikasını yeniden ele almasını gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda 11 Eylül sonrası dönemde Çin'in Afganistan siyaseti üzerine yoğunlaşmakla beraber, söz konusu iki ülke arasında nasıl ilişkilerin geliştiği ve bölgesel bir güç olarak Çin'in bu denklemde nasıl bir tutum sergilediği ayrıntılı olarak analiz edilecektir. Öte yandan küresel bir güç olan ABD'nin, Afganistan'da iktidarı elinde tutması ve Taliban'ın iktidardan uzaklaşması ironik bir durumdur. 2001 sonrası dönemde Afganistan'ın yeniden inşa sürecine önemli katkılar sağlayan Çin, söz konusu dönemde Kabil'de yönetimi elinde bulunduran Karzai ile iyi ilişkiler kurmuş ve ülkede kayda değer bir etkinlik kazanmıştır. Bu kapsamda 11 Eylül sonrası dönemde Çin'in Sincan ve Doğu Türkistan Özerk Bölgesi için özellikle Afganistan kaynaklı güvenlik endişelerinden ötürü daha temkinli ve kapsayıcı bir dış politika takip ettiği, bunun yanı sıra söz konusu politikalardan dolayı Çin'in Afganistan'da geçmiş dönemlere nazaran siyasi olarak daha fazla görünür olduğu aşikârdır.

Çin ve Afganistan arasındaki ilişkilerin ele alındığı çalışmalar incelendiğinde özellikle siyasi ve ekonomik argümanlar üzerinde yoğunlaşıldığı görülmüştür. Fakat Afganistan, Güney Asya ve Ortadoğu coğrafyasının kesiştiği önemli bir noktada yer almaktadır. Aynı zamanda Orta Asya ülkeleriyle sınırı olan bir ülkedir. Bundan dolayı Çin'in bölgesel güç rolü kapsamında Afganistan'ın nasıl bir öneme sahip olduğu ve Çin'in bölgesel güç rolü kapsamında uyguladığı politikaların neler olduğu yönünde ele alınması gerektiği görülmüştür. Bu çalışmada realist bir yaklaşımla bir bölgesel güç olarak Çin'in 11 Eylül sonrası dönemde Afganistan siyaseti analiz edilmektedir. Bu bağlamda, çalışmada özellikle 11 Eylül sonrası dönem üzerinde yoğunlaşmakla beraber konunun daha iyi anlaşılır olması ve analizin anlaşılır ve kapsayıcı olması için iki ülke arasındaki ilişkileri Çin'in bölgesel güç rolü çerçevesinde ele alarak soğuk savaş sonrası ortaya çıkan gelişmelere değinilmiştir.

Çalışma genel olarak üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi oluşturmaktadır. Bu başlık altında öncelikle güvenliğin tanımı ve içeriği, realizmin güvenlik yaklaşımı, neo realizm, neoklasik realizm ve bölgesel güç tanımı ile kavramsal ve kuramsal çerçeve sunulmaktadır. İkinci bölümde Çin'in bölgesel güç vizyonu, Soğuk Savaş sonrası dönemde Afganistan dış politikası ve Çin-Afganistan ilişkileri incelenecektir. Üçüncü bölümde ise 11 Eylül sonrası Çin'in bölge politikaları analizi,

Afganistan'ın yeniden inşası ve güvenlik sorunu ve 11 Eylül sonrası Çin'in Afganistan politikası ele alınmıştır.

Çalışmanın Konusu

Afganistan, Güney Asya ve Ortadoğu coğrafyasının kesiştiği önemli bir noktada yer almaktadır. Aynı zamanda Orta Asya ülkeleriyle sınırı olan bir ülkedir. Çin, bugün dünyanın en büyük ekonomisine sahip olmasıyla küresel güçlerden biri haline gelmiştir. Küresel gücün merkezi noktasında yer alarak Batı'dan Doğu'ya diğer bir değişle Kuzeyden Güneye dış politika hedefleri ve davranışları dâhil olmak üzeri dünyanın dikkatini çekmiştir. Aynı zamanda bir bölgesel güç olarak bölge ve komşu ülkeler konusunda dış politika stratejisi için kilit role ve odak noktaya sahiptir. Uluslararası toplumda anlaşmazlıkların çözümüne yönelik tavsiye nitelikli diyalog geliştirerek devletlerin sorumluluğuna dikkat çekmektedir. Diğer taraftan tüm medeniyetlerin uyumlu bir şekilde bir arada yaşadığı ortamı yaratma vurgusu yapmaktadır. Bu yönüyle Afganistan'a komşu bölgesel güçlerle olumlu ilişkileri farklılık oluşturabilir mi? Hindistan Pakistan Çin rekabetinden farklı olarak ilişkiler ittifak bağlamında tamamlayıcı mı? Güçler, çıkarlar ve tehditler dengeleniyor mu? Araştırılacaktır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Çin ve Afganistan arasındaki ilişkileri çeşitli açılardan derinlemesine analiz etmektir. Çin-Afganistan ilişkileri, ekonomik, siyasi, güvenlik-askeri, kalkınma, dış yardım, değişen jeopolitik denklem, ulaştırma altyapısı, bölgesel güvenlik ve iş birliği, terörizm, sınır güvenliği, ikili ilişkiler ve Çin-Afganistan-Pakistan üçlü ilişkileri gibi birçok konuyu kapsamaktadır. Araştırma aşağıdaki temel amaçları gerçekleştirmeyi hedeflemektedir:

1. **İlişkilerin Doğası ve Kapsamı:** Çin-Afganistan ilişkilerinin kısa vadeli taktiksel iş birliği mi yoksa Çin-Pakistan ilişkileri gibi uzun vadeli stratejik bir iş birliği mi içerdiğini belirlemek. Bu çerçevede, iki ülke arasındaki ilişkilerin ekonomik, güvenlik-askeri, kalkınma ve dış yardım gibi alanlarda nasıl şekillendiğini incelemek.
2. **Jeopolitik ve Bölgesel Dinamikler:** Çin'in Afganistan'a yönelik ekonomik altyapı yatırımları, ulaştırma projeleri ve kalkınma yardımları aracılığıyla, Rusya ve ABD'nin askeri müdahalelerinden farklı bir dönüşüm sağlayıp sağlayamayacağını araştırmak. Ayrıca, Çin'in bölgesel güç olarak Afganistan ile komşu ülkelerle olan olumlu ilişkileri üzerinden ne tür bir farklılık yaratabileceğini değerlendirmek.
3. **Uluslararası Rekabet ve İttifaklar:** Çin-Afganistan ilişkilerinin Hindistan-Pakistan-Çin rekabetinden nasıl ayrıldığını ve bu ilişkilerin ittifak bağlamında tamamlayıcı bir

nitelik taşıyıp taşımadığını analiz etmek. Güçler, çıkarlar ve tehditler dengesi açısından ilişkilerin ne ölçüde dengelendiğini incelemek.

4. **Taliban Rejimi ve Yeni Dinamikler:** Tarafların yaklaşımlarını, ikili ve bölgesel ilişkiler bağlamında, özellikle yeni Taliban rejimiyle olan etkileşimler çerçevesinde ele almak. Bu iş birliğinin klasik realist ve pragmatik ilişkilere indirgenip indirgenemeyeceğini tartışmak.

Bu amaçlar doğrultusunda, Çin'in Afganistan üzerindeki etkileri ve bölgesel stratejileri, detaylı bir şekilde analiz edilecek ve uluslararası ilişkilerdeki yeri değerlendirilecektir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmanın oluşumunun genel sürecinde nitel araştırma metodundan yararlanılacaktır. Nitel araştırma yöntemi diğer metotlara göre daha esnek ve olguları anlamaya ve anlamlandırmaya için kullanılan bir araştırma yöntemi olduğundan bu çalışma için en uygun yöntem olarak durmaktadır. Dahası bölgesel politika gibi karmaşık ve çok-boyutlu olguları yorumlamaya imkan vermektedir. Bu araştırmada tezin ana fikri Afganistan'ın Çin'in stratejik ve ekonomik ortağı olabileceği çeşitli faktörler üzerinden tartışılacaktır. İmkanlar dahilinde ulaşılabilecek veri türü farklı kaynaklar olarak ikincil araştırma makalelerine, kitaplarına ve çalışmalarına dayandırıldığından nitel araştırma yöntemi tezin yönteminin ana eksenini oluşturacaktır.

Bu bağlamda yöntem bu alanda yapılan çalışmaların değerlendirmesi ve kapsayıcı yorumları içermektedir. Araştırmanın odak noktası 11 Eylül sonrası dönemde Çin Afganistan ilişkilerini bölgesel politikaları çerçevesinde politik, ekonomik ve stratejik olarak değerlendirmesi yapılacaktır. Bu süreçte iki ülke arasında meydana gelen değişimler incelenmektedir. Buna binaen iki ülkenin tarihsel bağlam içinde karşılaştırmalı analizini yapmak nitel araştırma yöntemi ile daha uygun ve kolay olacaktır. Araştırmanın odak noktası 11 Eylül sonrası dönemde Çin dış politikasını bölgesel politikaları çerçevesinde Afganistan ile ilişkilerini politik, ekonomik ve stratejik olarak değerlendirmesi yapılmıştır. Bu süreçte iki ülke arasında meydana gelen değişimler incelenmektedir. Buna binaen iki ülkenin tarihsel bağlam içinde karşılaştırmalı analizini yapmak nitel araştırma yöntemi ile daha uygun ve kolay olacaktır. Son olarak tezde sunulan argümanları desteklemek için verilen istatistikler açısından nitel araştırma yönteminin yanı sıra resmi veri bankaları gibi birincil kaynaklar kullanıldığından nicel araştırma yönteminin de kullanıldığı söylenebilir.

Araştırmanın Soruları ve Hipotezleri

Çin'in bölgesel ve stratejik politikaları çerçevesinde, Orta Asya ve Kafkasya bölgesindeki enerji ve mineral kaynaklarına erişim açısından Afganistan'ın önemi büyüktür. Tarihçi Arnold Toynbee tarafından "Eski Dünyanın Kavşağı" olarak tanımlanan Afganistan, Güney Asya, Orta Asya, Batı Asya ve Doğu Asya'yı birbirine bağlayan bir köprü rolü üstlenmektedir. Bu bağlamda, Çin'in Afganistan ile ilişkilerinin farklı yönlerini ve etkilerini anlamak üzere aşağıdaki sorular ve hipotezler oluşturulmuştur:

1. Çin-Afganistan İlişkilerinin Gelişimi:

Çin-Afganistan ilişkileri, ekonomik, siyasi, güvenlik-askeri, kalkınma, dış yardım, jeopolitik değişim, ulaştırma altyapısı, bölgesel güvenlik ve iş birliği, terörizm, sınır güvenliği, ikili ilişkiler, Çin-Afganistan-Pakistan üçlü ilişkileri, doğrudan ortak sınır, Çin-Orta Asya ekonomik enerji ve doğal kaynaklar gibi alanlarda nasıl bir gelişim göstermektedir?

2. Bölgesel Güç Araçları ve Stratejik İş Birlikleri:

Bölgesel güçlerin araçları nelerdir? Çin-Afganistan ilişkileri kısa vadeli taktiksel iş birliği mi, yoksa Çin-Pakistan iş birliği gibi stratejik bir ilişki mi içermektedir?

3. Çin'in Bölgesel Güç Rolü ve Afganistan'ın Stratejik Yeri:

Çin'in bölgesel güç rolü çerçevesinde, Afganistan'ın stratejik yeri nedir? Tarafların ikili bölgesel ve büyük güçlerle olan ilişkiler bağlamında, yeni Taliban rejimi ile farklı bir boyut kazanabilir mi?

Hipotezler:

1. Çin-Afganistan İlişkilerinin Gelişimi:

Hipotez 1: Çin-Afganistan ilişkileri, ekonomik altyapı yatırımları, ulaştırma projeleri ve kalkınma yardımları ile, Rusya ve ABD'nin askeri müdahalelerinden farklı olarak, bölgesel entegrasyon ve güvenlik iş birlikleri açısından olumlu bir gelişim göstermektedir. Bu ilişkiler, bölgesel güç dengelerini ve enerji ulaşımını olumlu yönde etkilemektedir.

2. Bölgesel Güç Araçları ve Stratejik İş Birlikleri:

Hipotez 2: Çin-Afganistan ilişkileri, kısa vadeli taktiksel iş birliklerinden ziyade, uzun vadeli stratejik bir ilişki oluşturmaktadır. Çin'in Afganistan'a yönelik stratejik yatırımları ve projeleri, bu ilişkilerin uzun vadeli bir stratejik ortaklık şeklinde gelişmesini desteklemektedir.

3. Çin'in Bölgesel Güç Rolü ve Afganistan'ın Stratejik Yeri:

Hipotez 3: Çin'in bölgesel güç rolü çerçevesinde, Afganistan stratejik bir köprü rolü üstlenmektedir. Tarafların ikili ilişkileri ve bölgesel güçlerle olan ilişkiler bağlamında, yeni Taliban rejimi ile Çin-Afganistan ilişkilerinin farklı bir boyut kazanacağı ve bölgesel güç dengelerinin yeniden şekilleneceği öngörülmektedir.

Literatür Eleştirisi

Çin-Afganistan ilişkileri hakkında sadece bir tane tez mevcut olup birçok makale çalışmaları bulunmaktadır. Faridullah Talash'ın "Afganistan-Çin İlişkileri" yüksek lisans tezinde konuyu Afganistan-Çin arasında: Siyasi, ekonomik, ticari, kültürel ve askeri ilişkilerin tarihi ve doğasını ele almıştır. Diğer tarafta 11 Eylül sonrası ve öncesi Afganistan'a karşı Çin'in politikasını ve Afganistan hükümeti ile Taliban arasındaki barış ve uzlaşma sürecinde Çin'in rolünü ele almıştır.

Kubilayhan Erman'ın, "Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikasında Afganistan" çalışmasında Çin dış politikasının tarihsel dönüşümü ve Afganistan ilişkileri ele alınarak Afganistan'ın Çin açısından arz ettiği önemin güvenlik ve jeo-ekonomi boyutuyla değerlendirme yapılmıştır (Erman, 2019). Tiffany P. NG'nin, "China's Role in Shaping the Future of Afghanistan" Raporunda bölgesel güçlerin uzun vadeli stratejik ve ekonomik yatırımların rolü hakkında kapsamlı bir değerlendirme yapılarak Afganistan'ın sahip olduğu maden ve zenginliğin yeterlilik ve istikrarı elde etmesine yardımcı olması konusu tartışılmıştır. (Tiffany,2010).

Syed Waqas Haider Bukhari'nin, "The Role Of China In Economic Stabilization And Reconstruction Of Afghanistan" makalesinde 11 Eylül sonrası Çin'in, Afganistan'a verdiği ekonomik yardımlarla Sincan bölgesinin güvenliği ve terörle mücadele konusunda iyi ilişkiler geliştirmek yönünde değerlendirmiştir. Brian C.James, "China's Interest in Afghanistan: Current Projects And Future Prospects" makalesinde Çin'in ABD ile Afganistan'ın istikrara kavuşması konusunda hem fikir olduklarını fakat istikrar sağlamak için farklı politikalar izlediğini ve Çin'in yatırımlarının neticesinde Afganistan'ın dünya ekonomisini etkileyecek bir oyuncu veya sorun noktası olarak devam edeceği değerlendirmesi yapılmıştır. (James,2013). Raja Muhammad Khan'ın," China's Economic and strategic Interests in Afghanistan" makalesinde Çin'in Afganistan'daki ekonomik ve stratejik yatırımlarını Sincan bölgesinin istikrarı ve güvenliği yönünde değerlendirmiştir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Güvenliğin Tanımı Ve İçeriği

Uluslararası ilişkiler disiplininin temel çalışmaları genellikle güç, gücün dağılımı ve bunun yarattığı etkiler etrafında şekillenmektedir (Mearsheimer, 2001). Güvenlik kavramı, bu alanların oluşturduğu kapsamda çeşitli bakış açılarıyla analiz edilmiştir. Güvenlik kavramı ilk defa Batı’da ortaya çıkmış bir kavram olmasına rağmen, ortak bir tanımı yapılmamıştır (Buzan, 1998). Bunun nedeni, kavramın uzun bir zaman serüvenine yayılmış olmasındandır. Güvenlik denildiğinde ilk akla gelen kavramlar tehdit veya düşman algısıdır (Baldwin, 1997). Güvenlik, insanlığın dünyaya gelişiyle beraber onun hayatında yer alan bir kavramdır ve zamanla farklı boyutlarda ve yapılarda kullanılmıştır. Güvenlik, tarihsel süreç içerisinde sadece askeri değil, siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal boyutlarda da ele alınmıştır. Güvenlik kavramının akademik olarak çalışılması, İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD’de gündeme gelmiştir, ancak bu çalışmalar genellikle askeri boyutta kalmış ve askeri kesim tarafından kullanılmıştır (Çetinkaya, 2012: 241).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Soğuk Savaş’ın başlamasıyla birlikte, iki blok etrafında kümelenen ittifaklar ve güvenlik tedbirleri artmış, ve aşırı silahlanma yarışmaları başlamıştır (Gaddis, 2005). 1960’larda güvenlik kavramı, askeri güvenliği tek otorite olarak görse de, farklı güvenlik bakış açıları ortaya çıkmıştır. Ancak bu yeni yaklaşımların etkisi yeterince güçlü olmadığından, güvenlik alanında köklü değişiklikler yaratamamıştır. 1970’lerden sonra, sivil bakış açısının kazandığı güvenlik kavramı, farklı perspektiflerden ele alınmaya başlanmıştır. Bu farklı bakış açılarından biri olan Kopenhag Okulu, güvenliği "güç kullanmayı meşrulaştıran, politik öncelikler çerçevesinde oluşturulan ve bu yetkinin kullanılması için gizlilik ve diğer aşırı önlemleri artıran" (Buzan ve diğerleri, 1998: 208) bir kavram olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşım, uluslararası kamuoyunda genel bir duyarlılık artışına yol açmıştır.

1980’lerden sonra güvenlik alanında bir Rönesans dönemi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, güvenlik konusundaki farklı makaleler ve bilimsel dergiler yoğun olarak yayımlanmış ve çeşitli katkılar sunulmuştur. Soğuk Savaş yıllarının sonlarına doğru güvenlik çalışmalarında bir kırılma noktası yaşanmış ve güvenlik alanına ilişkin çeşitli ekoller katkı sağlamış, yeni bir algının oluşumuna yardımcı olmuştur. Barry Buzan’ın 1983’te yayımladığı *People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations* adlı kitabı ve Richard H. Ullman’ın *Redefining Security* adlı makalesi bu alanda dikkate değer eserlerdir. Özellikle Buzan, güvenliği devletin ötesinde, insanın tüm yönlerini kapsayacak şekilde

kavramsallaştırmış ve güvenliği, sadece askeri güçle sınırlandırmamıştır (Buzan, 1983). Kopenhag Okulu olarak adlandırılan bu yaklaşım, ‘sektörel güvenlik’ kavramıyla bu alanda çeşitlenme ve genişleme çalışmalarına önayak olmuştur (Williams, 2008: 2-3).

2.2. Realizmin Güvenlik Yaklaşımı

Güvenlik kavramı, çeşitliliğiyle öne çıkan ve sınırlarını genişleten bir kavram olarak tanımlanabilir. Bu kavram, realist-pozitivist ontoloji tarafından dikkate alınmayan daha kapsamlı konuları da kapsamaktadır (Smith, 2005: 59). Steve Smith’e göre, güvenlik oldukça tartışmalı bir kavramdır; tanımları kuram bağımlıdır ve her tanım normatif bağlılık taşımaktadır (Smith, 2005: 28). Güvenlik kavramı, küreselleşme tarafından dayatılan iç ve dış tehditlerin birleşmesi nedeniyle zaman zaman daha az tanımlanan bir kavram olarak, uluslararası ilişkilerin bir alt disiplini olarak görülmüştür. Güvenlik, hangi objenin (referans objesi) kim tarafından ve ne amaçla güvenli hale getirileceği bakımından tanımlanmalıdır. Birçok yazar, güvenliğin en temel olarak hayatta kalmayla ilgili olduğunda ittifak etmesine rağmen, tehditlerin iç mi yoksa dış mı olduğu, devletin hangi unsuruna (devletin kendisi, toplum, birey, çevre vb.) yönelik olduğu ve güvenliğin tam anlamıyla tanımlanıp tanımlanamayacağı veya sosyal olarak inşa edilip edilmediği konusunda farklı görüşler öne sürmektedir (Collins, 2007: 2-3). Dolayısıyla, güvenliği kavramsallaştırmada ilk adım, onun ontolojik dayanaklarını açığa çıkarmak olacaktır.

Geleneksel güvenlik çalışmaları ilk olarak realizmin siyasi felsefesinin ilkeleri üzerine kurulmuştur. Realist yaklaşım, uluslararası ilişkilerde en çok kullanılan ve en eski teorilerden biri olarak kabul edilir. Temel mütalaaları aşağıdaki gibidir (Collins, 2007: 16-22):

Devletler, uluslararası siyasette temel aktörlerdir.

Devletler, en temel amacı güç maksimizasyonu olan üniter ve rasyonel aktörlerdir.

Uluslararası sistemin anarşik doğası, devletleri diğer devletlere karşı siyasi ve bölgesel güvenliğini korumak için kendi başının çaresine bakma siyaseti (self-help) gütmeye zorlar. Bu nedenle, devlet davranışı ve güvenliği sistemin yapısı tarafından belirlenir.

Sistemin yapısı, devletler arasındaki güç dağılımları tarafından belirlenir. Fiziki, ekonomik ve askeri kaynaklar gücü tanımlar ve devletler bu güç dağılımını kendi lehine değiştirmek için mücadele ederler.

Realizm, geleneksel olarak askeri meseleleri güvenliğin en önemli unsuru olarak görür. Kenneth Waltz, realist güvenlik çalışmalarını “askeri gücün, tehdidi, kullanımı ve hakimiyetiyle” ilişkilendirerek tanımlamış ve güç kullanımını ortaya çıkaran şartları, bireyi,

devleti ve toplumu etkileyen güç kullanımı şekillerini ve devletler tarafından savaş hazırlığı, savaşa katılım ve savaşın önlenmesi için benimsenen özgül politikaları araştırmıştır (Waltz, 1991: 212).

Realizmin güvenlik varsayımları, özellikle güvenlik çalışmalarına yönelik sadece askeri meselelere odaklanan dar bakış açısı ve bölgesel seviyede sistem-altı unsurları göz ardı eden anlayış nedeniyle birçok eleştiri almıştır. Realist paradigma, dünya siyasetini bölgesellikten çıkararak, güvenlik etkileşimlerinin küresel unsurlar tarafından tanımlandığı bir sürece dönüştürmektedir (Buzan ve Wæver, 2003: 28-29). Orta Asya, hala küresel güvenlik endişelerinin ve büyük güç mücadelelerinin, bölgesel dinamiklerin önüne geçtiği bir coğrafi ve siyasi alan olarak görülmektedir. Özellikle 2001’de Afganistan’da başlayan ABD askeri müdahalesinden sonra bölge, büyük güçler arasında yeni bir “büyük oyun” kurgusu olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Swanstrom, 2005: 582-583). ABD, Özbekistan ve Kırgızistan hava üslerini kullanarak bölgeyi istikrara kavuşturmak ve “teröre karşı savaş” stratejisini sürdürmek ya da Rusya ve Çin’in arka bahçesinde askeri varlığını pekiştirmek amacıyla lojistik üsler kurmuştur (Swanstrom, 2005: 582-583). Buna karşılık, Çin uzun vadede Beijing için en büyük milli güvenlik meselesi olan bölgedeki daimi ABD askeri varlığına karşı koymayı hedeflemiştir (Lo, 2008: 5-6). Orta Asya devletleri, 1991’den sonra büyük güçler arasında dengeli bir strateji geliştirerek, ekonomik güvenliği sağlamaya çalışan yerli elitler ile büyük güç hegemonyasından kaçınmayı amaçlamışlardır (Miller, 2006: 5-25). Ancak, ileride görüleceği üzere, ülkelerin ulusal güvenlik kaygıları, ulus aşırı yapılardan uzak durma ve bölgesel meselelerin uluslararası meselelere üstün gelmesiyle daha iyi anlaşılacaktır.

2.3. Neo-Realizm

Neo-Realizm, 1980 sonrası Uluslararası İlişkiler teorilerinde Realist araştırma yöntemini açıklamak için kullanılan bir kavramdır. Kenneth Waltz, Soğuk Savaş’ın sonlarına doğru yayımladığı *Theory of International Politics* adlı kitabında, Henry Kissinger, Hans Morgenthau ve Arnold Wolfers’ın temsil ettiği klasik realizmin aksine bir yaklaşım sunmuştur (Waltz, 1979). Neo-Realizm, uluslararası sistemin anarşik olduğunu kabul ederken, bu anarşinin insan doğasından mı yoksa sistemin kendisinden mi kaynaklandığını tartışmaz. Bunun yerine, uluslararası sistemin anarşik olduğunu ve maddi gücün sistemi oluşturan devletler arasında paylaşıldığını belirtir. Devletlerin dış politikaları, çıkarlarını izleyen ve bu çıkarları doğrultusunda hareket eden bir yapıdadır (Pinar, 2014: 77). Neo-Realist yaklaşım, devletlerin uluslararası anarşik sistemde kendi güvenliklerini en üst seviyeye çıkarmayı hedeflediğini öne sürer. Devletler, uluslararası sistem içerisindeki kapasitelerine ve maddi kaynaklarına bağlı

olarak, kendi güvenliklerini maksimize etmeye çalışmalıdır. Çünkü bu anarşik sistem içerisinde, devletler sadece güvenlik tehditlerini bertaraf ettiklerinde diğer amaçlarına yönelebilirler. Dolayısıyla Neo-Realizm, devletlerin sistemin anarşik yapısında güvenliklerini sağladıktan sonra kazanç ve amaçlarına yönelmelerini belirtmektedir (Pınar, 2014: 78).

Neo-Realizm'e göre, uluslararası alanda savaşın her an yaşanabileceği ve devletler arasında oluşan iş birliğinin kısmi olduğu ve belirli sınırları olduğu kabul edilir. Bu sınırlar, iş birliği seviyesinde olursa dahi, hakim güvenlik rekabeti mantığı tarafından yok edilemez. Dolayısıyla uluslararası alandaki güç mücadelesi sonucunda, kalıcı bir barışın sağlanması zordur. Neo-realist yaklaşım, devletlerin kendi güvenliklerini sağlamak ve sürdürmek için vurgu yapar, ancak ekonomik ve ulusal güç unsurlarının da göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgular.

Neo-Realizm, uluslararası ilişkileri anlamada önemli bir teorik çerçevedir ve çeşitli alt başlıkları vardır. Savunmacı (Defansif) Realizm, bu alt başlıklardan biridir ve Kenneth Waltz tarafından öne sürülen bir yaklaşımdır. İşte Savunmacı Realizm'in özet bir yorumu:

Savunmacı (Defansif) Realizm: Kenneth Waltz'un öne sürdüğü savunmacı realizm, uluslararası sistemin yapısının devletlerin güvenlik stratejilerini nasıl şekillendirdiğini anlamak için önemli bir çerçevedir. Bu yaklaşım, devletlerin kendi güvenliklerini korumak için genellikle daha temkinli ve dikkatli davrandığını belirtir. Savunmacı realizm, devletlerin güçlerini artırmaktan çok, mevcut güvenlik tehditlerine karşı koymak ve mevcut durumlarını korumak için stratejiler geliştirdiklerini öne sürer (Waltz, 1979).

Bu yaklaşımın temel noktaları şunlardır:

1. **Güvenlik Dengeleme:** Devletler, kendi güvenliklerini artırmak için dengeleme stratejilerini benimserler. Bu, diğer devletlerin güçlenmesi karşısında kendilerini güvende hissetmek amacıyla ittifaklar kurmayı ve askeri kapasiteyi artırmayı içerir. Dengeleme politikası, güç dengesini koruyarak uluslararası sistemdeki istikrarı sağlamaya yönelik bir stratejidir (Waltz, 1979).
2. **Dengeleme ve İttifaklar:** Savunmacı realizme göre, devletler güçlerini artırmak için değil, diğer devletlerin güçlenmesini sınırlamak ve güvenliklerini sağlamak için ittifaklar kurar. Bu, uluslararası ilişkilerde barışçıl bir dengeleme sürecini teşvik eder ve genellikle çatışmalardan kaçınmak için stratejiler geliştirir (Waltz, 1979).

3. **Güvenlik Paradoksu:** Devletlerin güvenliklerini artırma çabaları, diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanabilir ve bu durum karşılıklı bir güvenlik endişesi yaratabilir. Savunmacı realizm, bu güvenlik paradoksunu ve uluslararası sistemdeki güvensizlik durumunu vurgular (Waltz, 1979).
4. **Askeri Güç ve Politikalar:** Devletler, askeri güçlerini ve politikalarını, mevcut güvenlik tehditlerine karşı koymak ve dengeleme stratejilerini güçlendirmek amacıyla geliştirirler. Bu, genellikle daha fazla askeri harcama veya stratejik ittifaklar yoluyla gerçekleştirilir (Waltz, 1979).

Özetle, savunmacı realizm, devletlerin uluslararası sistemdeki güvenlik tehditlerine karşı daha dikkatli ve dengeleyici bir yaklaşım benimsediklerini ve güçlerini artırma amacından çok mevcut güvenliklerini korumak için stratejiler geliştirdiklerini vurgular. Bu, uluslararası ilişkilerde istikrarı sağlamaya yönelik bir strateji olarak değerlendirilir (Waltz, 1979).

Saldırgan (Ofansif) Realizm: Coğrafya, demografi, kaynaklar ve jeopolitik unsurlar, devletlerin güç potansiyellerini etkileyen önemli faktörlerdendir. Bu nedenle, devletler coğrafya ve siyasal genişleme yönünde saldırgan politikalar izleyerek kendi ulusal çıkarlarını maksimize etmeye çalışırlar (Mearsheimer, 2001).

Realizm ve Neo-Realizm arasında bazı önemli hususlar bulunmaktadır. Her ne kadar klasik realizm ile Neo-Realizm arasında farklar olsa da, her iki yaklaşım da üç temel kavram üzerinde durur: devlet (state), beka (survival) ve kendini koruma (self-help). Neo-realistler, büyük güçleri sistemsal olarak tek kutuplu, çift kutuplu ve çok kutuplu olarak sınıflandırır. Büyük güçleri tanımlarken, devletin askeri, ekonomik veya siyasi gücünün yanı sıra bu gücü uluslararası alanda kullanma kapasitesine de bakarlar (Dedeoğlu, 2010). Beril Dedeoğlu'nun belirttiği gibi, Neo-Realizm "Uluslararası ilişkiler tarihini büyük güçler tarihi olarak tanımlar. Sistem de büyük güçler tarafından belirlenmektedir." Dolayısıyla, dünya çapında şekillenen ve domine eden sistemin karakteri, büyük güçler tarafından belirlenir ve şekillenir (Dedeoğlu, 2010). Netice itibarıyla, iki teori de aynı kökten gelmelerine rağmen farklı temel yapılar olarak ortaya çıkabilir.

2.4. Neo-Klasik Realizm

Neo-Klasik Realizm, uluslararası ilişkiler teorisinde realist geleneğe ait bir teorik yaklaşımdır. Realist teoriler, devletler arasındaki güç ve çatışma ilişkilerine odaklanarak uluslararası gerçekliği anlamaya çalışır. Bu teoriler, insan doğası, ulusal politikanın dinamikleri veya

uluslararası sistemin özellikleri gibi farklı açıklama ve kaynaklara başvursa da, hepsi devletler arası çatışma ve savaşı değerlendirir (Dawood, 2016: 2).

Neo-Klasik Realizm, özellikle devletlerin dış politikalarını hem uluslararası hem de ulusal veya yerel düzeylerde açıklamayı hedefler. Bu teorinin destekçileri, diğer realist teorilerin eksikliklerini giderebileceğini ve dış politika tercihlerini açıklama ve tahmin etme konusunda daha kapsamlı bir versiyon sunduğunu iddia etmektedirler.

Neo-Klasik Realizm, "politikayı, sınırlı kaynaklar ve belirsizliklerin olduğu bir dünyada, devletler arasında sürekli bir güç mücadelesi olarak görür" (Lobell ve Ripsman, 4). Bu ifade, Neo-Realizm ve Neo-Klasik Realizm arasındaki ortak özelliklerden biridir ve sistemdeki anarşik yapının bir sonucudur.

Neo-Klasik Realizm, devletler arasındaki karmaşık ilişkileri ve toplum ile devlet arasındaki etkileşimi dikkate alırken, bu konular Neo-Realizm tarafından genellikle göz ardı edilmektedir (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 13). Realizmin farklı varyasyonları olan klasik realizm, Neo-Realizm ve Neo-Klasik Realizm, felsefi kökenlerini Thukydides, Sun Tzu gibi antik tarihçi ve filozoflara dayandırmaktadır (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 14).

Klasik Realizm, çatışmanın kaynağını insan doğasında görürken, Neo-Klasik Realizm ve Neo-Realizm çatışmanın sistemik kökenli olduğunu savunur. Neo-Realizm, devletlerin sistem dinamiklerine uyum sağladığını ve güç dengelerini gözettiğini iddia ederken, Neo-Klasik Realizm, sistemik etkinin yanı sıra iç baskılar ve siyasal liderlerin etkilerini vurgulamaktadır (Rose, 147).

2.5. küresel Güç

Geleceği kesin olarak tahmin etmek mümkün olmasa da, yakın geleceği çağdaş gerçekler, eğilimler ve veriler ışığında göreceli bir doğrulukla tahmin edebiliriz. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ABD, eski Sovyetler Birliği'nin sürekli saldırganlık tehdidiyle karşı karşıya değildir (Geeta ve Nair, 2003).

Günümüzde güç, karmaşık üç boyutlu bir satranç oyunu gibi bir düzende dağılmaktadır. En üst seviyede askeri güç büyük ölçüde tek kutupludur; ortada ekonomik güç çok kutupludur ve en altta, devlet dışı aktörleri içeren, hükümet kontrolü dışındaki sınırları aşan ulus-ötesi ilişkiler alanı yer almaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana ABD, dünyadaki tek süper güç olarak kabul edilmiştir ve herhangi bir devlet ABD'ye karşı etkili bir karşı ağırlık oluşturamamıştır. Ancak, son zamanlarda küreselleşme, piyasa güçleri ve devlet dışı aktörlerin

ulusal sınırları ve bağılıkları dikkate almaksızın işleyişi, güç dinamiklerinde değişimlere neden olmuştur. Bu, dengeleme olgusunu daha karmaşık hale getirmiştir ve uluslararası ilişkiler alanında yapılan bazı araştırmalar, güç dengesi teorisinin geçerliliğini yitirdiğini savunmaktadır (Holsti ve Holsti, 1972).

yüzyılda Avusturya ve İspanya'yı yöneten Habsburg Hanedanı, Avrupa'ya hakim olma tehdidinde bulunmuştur. Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) sırasında, İsveç, İngiltere, Fransa ve Hollanda'dan oluşan bir koalisyon Habsburg İmparatorluğu'nun hükümdarlarını yenmiştir (Teeple, 2011). 19. yüzyılın başlarında Napolyon, Avrupa'nın geniş alanlarını fethetmek için defalarca çaba göstermiştir. İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya'dan oluşan geniş bir koalisyon, Napolyon'un 1815'te Waterloo Savaşı'ndaki yenilgisiyle doruğa çıkan bir dizi büyük savaşta Fransa'yı yenmiştir.

Klasik Avrupa güç dengesi sistemi, 1815'te Avusturyalı devlet adamı Klemens von Metternich tarafından düzenlenen ve Avrupa Konseri olarak bilinen bir ittifakta ortaya çıkmıştır. İngiltere, Rusya, Avusturya, Prusya ve Fransa arasındaki bu gevşek ittifak, büyük güçlerin bir arada var olmasını ve hiçbirinin diğerlerine hükmedememesini sağlamıştır. Bu sistem altında, Britanya'nın dengeleyici bir rol oynamasıyla 19. yüzyılda Avrupa'da büyük ölçüde barış hüküm sürmüştür (Chandler, 2004).

İngiltere'nin sürekli bir ordudan ziyade bir donanmaya güvenmesi, İngiliz özgürlüklerinin ve daha sonra Amerikan özgürlüğünün gelişimi için önemlidir. Bu nedenle, etkili bir iç denetimden yoksun yöneticilerin iddialarını kontrol etmek için uluslararası güç dengesine ihtiyaç duyulmuştur. Güç dengesi, doktrinine inananların eylemlerini kısıtlayabilecek olsa da, ilk etapta diğerlerini dizginlemek için bir araç olarak işlev görmüştür (Miller, 2018).

Bu durum, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda da geçerlidir. İkinci Dünya Savaşı'nda, ittifak kurulan devletler Alman liderliğindeki eksen güçlerini etkisiz hale getirmiştir. ABD'nin her iki savaşta da hızlı ve kapsamlı girişi, güç dengesini katıldığı taraf lehine çevirmiştir. ABD, dengenin bir unsuru olarak görülseydi, bu tür savaşlar patlak vermeyebilirdi (Anderson, 2008).

ABD ve Sovyetler Birliği arasında doğrudan ve benzersiz bir rekabet mevcuttur. Nükleer savaşın korkunç sonuçları, yeni bir tür istikrar getirmiştir. Bu istikrar, her nükleer gücün diğerine bir saldırıyı haklı çıkaracak herhangi bir sinyal vermemesi ve böyle bir sinyali tespit etmemesi kaygısına dayanmaktadır. Bu durum, silahlanma yarışını da uyumlu hale getirmiştir.

Soğuk Savaş, büyük güçlerin ideolojik mücadelesini yansıtmaktadır ve yoğunluğunu kaybetmesi, dünya koşullarının değişmesine ve yeni unsurların dengeye katkıda bulunmasına

bağlıdır. ABD, Sovyetler Birliği, Avrupa ve Japonya'nın yer aldığı dört kutuplu bir dünya düzeni neredeyse geleneksel hale gelmiştir (Isci vd., 2006).

ABD önderliğindeki Batı, Sovyet askeri gücünü dengelemek için tüm araçları kullanmış ve Sovyetler Birliği'ni kontrol altına almaya devam etmiştir. Sovyetler Birliği, ABD'ye karşı koymak için karşı blok ülkelerle ittifak kurmuştur. Her iki tarafın karşı koyma mücadelesi, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle sona ermiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ABD, tartışmasız bir şekilde dünyanın hakim gücü haline gelmiştir (Ferguson, 2008). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ABD, tek küresel güç olarak ortaya çıkmış ve dünya politikalarını ABD ile uyumlu hale getirmiştir (Davis vd., 2012).

Tarihsel perspektiften bakıldığında, Soğuk Savaş sonrası güç dengesi, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl kolonizasyonunu simgeleyen ABD'nin tek taraflılığı ile Batı'nın politik, ekonomik ve sosyal kontrolü tarafından tanımlanabilir. Soğuk savaş sonrası güç dengesinin çarpıcı sonuçları şunlardır (Lazar, 2006):

- a. Soğuk Savaş'ın ABD ve Avrupa'da sona ermesi ve Avrupa ekonomilerinin devam eden entegrasyonu, geleneksel güvenlik kavramlarının geçerliliğini yitirdiğini göstermiştir. Devlet fikri ve egemenlik, hem küresel hem de yerel düzeyde meydana gelen süreçler tarafından yersiz kılınmıştır. Güvenlik kavramı, şimdi her şeyi kapsayacak kadar genişletilmiştir.
- b. Güç dengesi kavramı, bilinen düşman tehdidinden sınırsız bilinmezlik korkusuna dönüşmüştür. Dengenin yorumları ulus-devletler arası dengeden medeniyetler arası dengeye ve daha fazlasına değişmiştir.
- c. Soğuk savaş sonrası dönem, IMF, Dünya Bankası, çeşitli teknolojik rejimler ve BM şemsiyesi altında ekonomi, ticaret ve teknoloji transferi politikaları aracılığıyla üçüncü dünyayı yeniden sömürgeleştirme olgusunu gündeme getirmiştir.

Güç dengesinin uluslar ve bölgesel güvenlik ittifakları arasındaki stratejiler, küresel tarihte tekrarlayan ve normal bir özelliktir. Güç kaymaları, eski yerleşik düzenin devamlılığını sağlamak için yeni güç dengesinin yaratılmasıyla yanıtlanır. 2008'den bu yana yaşanan iç karartıcı ekonomik durum ve Çin, Hindistan, Brezilya, Türkiye gibi ülkelerin devam eden büyümesi ile ABD'nin büyük mali açıkları göz önüne alındığında, ABD'deki düşüş algısı anlaşılabilir bir durumdur (Lanteigne, 2005).

Karamsarlığın bir kısmı, ABD'nin 11 Eylül saldırılarına verdiği tepkiler nedeniyle dünya genelinde gözünü kaybettiği ve dolayısıyla etkisini yitirdiği inancından kaynaklanmaktadır. Guantanamo'daki tutuklama tesisleri, işkence kullanımı ve 2003'te geniş çapta kınanan Irak

işgali, Amerikan "markasını" lekelemiş ve Amerika'nın "yumuşak gücünün" başkalarını kendi bakış açısına çekebilme yeteneğinde bir çukur oluşturmuştur.

Bu düşünüş hissi ne kadar güçlü olsa da, daha titiz bir inceleme gerektirir. Bir ülkenin göreceli gücündeki değişiklikleri ölçmek zor bir iştir, ancak bazı temel göstergeler mevcuttur: ekonomisinin boyutu ve diğer güçlerinkine göre etkisi; potansiyel hasımlarla karşılaştırıldığında askeri gücün büyüklüğü; uluslararası sistemde sahip olduğu siyasi etkinin derecesi — bunlar Çin'in "kapsamlı ulusal güç" dediği şeyi oluşturur (Rogers, 2009).

Büyük güçlerin düşüşü genellikle daha uzun zaman dilimlerinde meydana gelen temel değişikliklerin ürünüdür. Büyük güçler nadiren aniden azalır; bir savaş bu süreci hızlandırabilir, ancak genellikle daha uzun bir sürecin semptomu ve sonucudur.

Yükselen güç, küresel ortamın statükosunu tehdit eden belirli bileşenlere sahip ulusal bir güç olarak tanımlanabilir. Pedelford ve Lincoln, bunu şu şekilde ifade eder: “Ekonomik, psikolojik, ahlaki, askeri ve politik unsurlardan oluşan güç, ulusal çıkarların ilerletilmesine yönelik başarılı bir şekilde yönlendirilir.” Bu tanım, iktidar kaynaklarına ilişkin hem klasik hem de modern görüşleri göz önünde bulundurarak ve kullanıldığı amaçlara değinmesi açısından en iyi tanım olarak kabul edilebilir. Yükselen güç bu anlamda uluslararası alanda faaliyet göstermektedir. Ancak, yükselen güç kavramının göreceli, koşullu ve durumsal olduğunu unutmamak önemlidir (Jasanoff, 2006).

Yükselen Gücün Göreliliği: Yükselen güç, mutlak bir boyuta sahip olmadığından görecelidir. Güç, yaratabileceği etkiye göre derecelendirilir. Bir ülke, başka bir ülkeye karşı güçlü olabilir, ancak başka bir ülkeye karşı zayıf olabilir. Yükselen güç, belirli uluslararası durumlara bağlı olarak durumsaldır. Uluslararası durumdaki olumlu dönüşler nedeniyle, bir ülke diğerine karşı güçlü hale gelebilir. Örneğin, ABD ile Hindistan arasında dostane ilişkilerin gelişmesi ve ABD, Hindistan ve İsrail arasında yazılı olmayan bir ittifakın oluşması, Çin ve Pakistan arasındaki denklemi etkilemiştir.

Asya'ya küresel güç kayması ve ABD'nin küresel stratejik hakimiyeti yıllardır tartışılmaktadır. Tartışmanın ana teması, ABD'nin “mutlak düşüş” mü yoksa “görelî düşüş” mü yaşadığıdır. Her iki durumda da, gücün Asya'ya kayması, küresel güç dengesinin yeni sınırlar kazanacağı anlamına gelmektedir.

Küresel düzenin şekli, büyük ölçüde hakim güç dengesinin bir ürünüdür. ABD'nin açık egemenliği nedeniyle dünya askeri ve siyasi alanlarda tek kutuplu, diğer tüm yönlerinde ise çok kutupludur. BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika), mevcut

çatışmaları yeniden açmaktan kaçınarak jeo-ekonomi peşinde koşmaktadır. Çin, kapsamlı bir ulusal güç yaklaşımı izlerken, Hindistan da askeri gücünü modernize ederek küresel rolünü güçlendirmeye çalışmaktadır. Diğer ülkeler ve ittifaklar, ekonomilerini modernize etmek için değişen derecelerde farklı modeller izlemektedir.

Ancak mevcut tek kutupluluk dünya için önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu, dünya genelinde eşi görülmemiş ABD karşıtı duyarlılıkla görülmektedir. Irak, Afganistan ve ABD-İran çatışmalarındaki karmaşıklık, kısmen ABD'nin tek taraflılığı nedeniyle mevcut küresel siyasi sistemin istikrarsız hale geldiğini göstermektedir (Levy ve Thompson, 2010). Enerji talebi ve teknolojik seviyeler gibi faktörler, uluslararası önem taşıyan ülkelerin rolünü açıklamaktadır. Petrolün Ortadoğu'daki stratejik konumu ve teknolojik başarılar, Çin ve Hindistan'ın uluslararası başarılarını etkileyen unsurlardandır. Ayrıca, dinin siyasi bir araç olarak kullanılması, İsrail, Afganistan, İran ve Pakistan gibi ülkelerin uluslararası ilgisini artıran bir faktördür.

Ölçülebilir veriler açısından, Çin uluslararası güç hiyerarşisinde Hindistan ve Brezilya ile birlikte listenin başındadır. Diğer ülkeler (Meksika, İran, Pakistan, Endonezya veya Güney Afrika gibi) bekleme listesinde yer almakta veya ikinci sıradadır. Bunlar arasında, askeri, ekonomik, diplomatik veya kültürel kaynaklara bağlı olarak yumuşak güçler ile sert güçler arasında ayırım yapılmalıdır. Ayrıca, BRICS ülkeleri dışında küresel etkiye sahip diğer yükselen güçler de belirlenebilir (Tellis, 2005).

2.6. küresel Güç Olarak Çin

Çin, 1,3 milyarlık nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkesi olup, dünya nüfusunun beşte birini oluşturmaktadır. Yaklaşık 10 milyon kilometrekarelik yüzölçümü ile Rusya ve Kanada'dan sonra dünyanın üçüncü büyük ülkesidir. 2,25 milyon kişilik askeri gücü, Çin'i dünyanın en büyük silahlı kuvvetlerine sahip ülke yapmaktadır. Çin'in askeri gücü, geniş bir nükleer silah stoğu ve çeşitli dağıtım yöntemleriyle taçlandırılmıştır. Tüm bu askeri ve ekonomik gelişmeler, 1978'de başlayan piyasa reformlarıyla, "Çin karakterli sosyalizm" olarak tanımlanan bir sistem altında, Çin Komünist Partisi tarafından yürütülmektedir. Çin'in modern dünyaya adaptasyonu, 'Çin özellikleri' adı altında ortak bir temayı yansıtmaktadır. Avrupa ve Japon emperyalizminin etkisiyle 'Asya'nın hasta adamı' olarak kabul edilen Çin, Marksizmin modernleştirici felsefesine yönelerek ulusunu yeniden canlandırmaya çalışmıştır (Shambaugh, 2014).

Çin Komünist Partisi (ÇKP), Çin'i iç kaostan kurtarmış ve ülkenin bir asır süren aşağılanmadan kurtulmasını sağlamıştır. Şu anda Çin'in, geleneksel Doğu Asya dünya düzenindeki Orta

Krallık dönemindeki haraç-ticaret ilişkileri dönemine benzer bir şekilde, büyük bir siyasi, askeri ve ekonomik güç haline gelip gelemeyeceği sorusu gündemdedir. Hanedan Çin'in kademeli zayıflaması, teknolojik yenilik eksikliği ve 19. yüzyılın Anglo-Çin (veya 'Afyon') savaşlarındaki yenilgi, iki bin yıl süren bir dönemi sona erdirmiştir (Gill ve Huang, 2006).

Küreselleşmenin karakterize ettiği bu yüzyılda, büyük güçlerin sadece nükleer süper güç kapasitesinden fazlasına ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Büyük güçlerin, uluslararası düzeni korumak için yeterli diplomatik, ekonomik ve askeri kaynakları sürdürmeleri gerekmektedir; bu da geleneksel büyük güç niteliklerini genişletmelerini gerektirir (Ding ve Saunders, 2006).

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nin bir üyesi olarak tanınmış büyük güçlerin elit kulübüne dahildir. Uyuşturucu kaçakçılığından çevre sorunlarına kadar çeşitli konularda 1000'den fazla uluslararası devlet kuruluşunda yer almaktadır. Barışçıl diplomasi yöntemlerinin uygulanması gerektiğinde askeri gücün kullanılmaması gerektiğini savunan BM ve uluslararası hukukun bir destekçisi olarak tanınmaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve ABD'nin açık askeri ve ekonomik üstünlüğüne rağmen, ABD, uluslararası sistemin devamını sağlamak için güç dengesine ve uyumlu davranışlara duyarlıdır (Thunø, 2007). Bu bağlamda, Çin de gerektiğinde süper güç eleştirmeni rolünü üstlenebilir. ABD'nin 2003'te Irak'a karşı yürüttüğü savaşta BM'nin desteğini alamadığı gibi, Çin de dengeleme çabalarına katkıda bulunmaktadır. Avrupa Birliği (AB) ve üye devletleri, Rusya ve diğer ölkeler, hem uyum sağlama hem de dengeleme rolü oynamaktadır. Çin, ABD ile birlikte devlete meydan okuyan terörizme karşı yürütölen kampanyalara katılmıştır. Ancak, Fransa, Almanya, Rusya ve Türkiye gibi diğer devletler ABD'nin Irak savaşına karşı çıkmıştır. ABD, savaş sonrası devam etme ve diğer ulusları dahil etme yetkisi kazanmak için BM'ye başvurmuştur. Bu durum, Amerikan hegemonunun, gücünü meşruiyet yoluyla sürdürme ve dış politika maliyetlerini azaltma gereksinimini göstermektedir.

Washington'un başkanlık ettiği tek kutuplu devlet sisteminin aksine, Çin çok kutupluluğu ve son dönemlerde çok taraflılığı güçlü bir şekilde savunmaktadır. Bu, Çin'in ikincil güç statüsüne uygun bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bazı gözlemciler, Çin'in ABD'yi geçip egemen bir devlet haline gelmesi durumunda ABD gibi davranabileceğini öngörmektedir (Hughes, 2009).

şeref ve erdem, büyük bir gücün geliştirmesi gereken değerli ahlaki kaynaklardır ve bu, Doğu-Batı medeniyet yelpazesinde gelecek vadeden devletler için geçerlidir. Bu nedenle, meşruiyetin kazanılması, özellikle tek taraflı değil, çok taraflı olarak yapılandırıldığında, 'medeniyetler atışması' itirazlarının üstesinden gelebilir (Hughes, 2006). Çin'in egemen bir devlet olarak rolünü pekiştirmesi, devletlerin eşitliği ilkesini vurguladığında ve süper güçlerin stratejik

rekabetlerini küresel refah, güvenlik ve adaletin önüne koyduklarında eleştirdiğinde belirgin hale gelmiştir (Wortzel, 2013).

Güney Çin Denizi'ndeki enerji kaynakları, Çin'in enerji ihtiyacını karşılamak için büyük bir diplomasi ve askeri genişleme gerektirmektedir. Çin'in askeri gücünü 'heping jueqi' (barışçıl kalkınma) kavramı altında iyi komşuluk politikası ile sınırlı tutma çabası, Çin'in hegemonik olmayan bir duruş sergilemesini ve ekonomik büyümesinin diğer ülkelere fayda sağlayacağı görüşünü destekler (Shambaugh, 2013).

Çin'in nükleer cephaneliği, diğer büyük güçlerle rekabet edecek düzeyde olmasa da, caydırıcı bir kapasiteye sahiptir. Çin'in nükleer cephaneliği, SSCB ile ABD arasındaki Soğuk Savaş dönemindeki gibi geniş çaplı bir birikim için tasarlanmamış, daha çok mevcut tehditleri caydırmak için geliştirilmiştir (Shambaugh, 2013).

Çin'in Tayvan'ın bağımsızlığını tanınamaması, Çin'in küresel güç olarak meşruiyet sorununu oluşturur. Tayvan'ın bağımsız egemenliğini kabul etmeyen Çin, iç ve yarı-yerel meselelerde kısıtlamalar uygulamaktadır. Askeri açıdan, Çin'in nükleer cephaneliği küresel caydırıcılık kapasitesine sahip olsa da, en son teknolojilere sahip modern askeri güçleri henüz yeterli seviyede değildir. Ancak güçlenen ekonomi sayesinde modernizasyon programını sürdüren Çin, önemli bir dengeleyici güç olarak değerlendirilmektedir, fakat ABD seviyesinde bir süper güç olarak kabul edilmemektedir (Zeng ve Breslin, 2016).

Küresel güç açısından, Çin devlet tarafından yönetildiğinde (BM ve ajanslarında olduğu gibi) ve ulusötesi iş ilişkilerinde (ulusötesi şirketlerin yatırımlarından yararlanarak) küresel yönetişimde yer alabilir. Ancak, insan hakları ve demokratik değerler gibi muhalefet konuları, Çin'in küresel sivil toplum üzerindeki etkisini sınırlamaktadır. Çin, kapitalizmi sosyalist bir rejime entegre ederek, ABD'nin liberal demokrasi modeline alternatif sunmaktadır. Halen kabul edilebilir bir insan hakları yüzü sunma çabası içerisinde, ancak bu, çağdaş Konfüçyüsçü hümanizmin benimsenmesiyle gerçekleştirilebilir.

Yeni yüzyılda, Çin'in beklentilerinin sadece bölgesel değil, küresel bir güç olarak ortaya çıkması muhtemeldir. Çin'in yükselişi, uluslararası sisteme daha iyi hizmet edebilir ve küresel güç dengesini etkileyebilir. Çin'in yükselişinin dünya açısından bir değer olarak değerlendirilmesi, Çin'in kendi yükselmesini ve başkalarının düşüşünü düşünme kapasitesine bağlıdır.

2.7. Bölgesel Güç Tanımı

Tüm egemen devletler yasal olarak eşit olsalar da, uluslararası sistemdeki güçleri ve statülerine ilişkin önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar, devletlerin maddi kaynaklarını kullanma yeteneklerinden kaynaklanır. Bu bağlamda, göreceli güçleri ile tanımlanan farklı ülke kategorileri arasında ayırım yapılmaktadır. Bu metin, bölgesel analiz düzeyini kullanarak, bölgesel güç hiyerarşilerindeki en güçlü durumlara, yani bölgesel güçlere odaklanacaktır (Ponížilová, 2016:159).

Uluslararası ilişkilerde, bir bölgesel güç, belirli bir coğrafi bölgenin parçası olan ve bu bölgeyi ekonomik ve askeri açıdan etkileyen, bölgedeki hegemonya işlevini yerine getirebilecek güce sahip olan devlettir. Bölgesel güç kavramını tanımlayan birkaç farklı tanım mevcuttur. Avrupa Ortaklık Komisyonu'na göre, bölgesel bir güç, “coğrafi olarak tanımlanmış bir bölgeye ait olup, bu bölgeyi ekonomik ve askeri açıdan etkileyen, bölgede hegemonya işlevi görebilecek güce ve güç kaynaklarının kullanımına istekli olan, dünya ölçeğinde belli bir etkiye sahip ve komşuları tarafından bölgesel lider olarak tanınan bir ülke” olmalıdır. Alman Küresel ve Bölgesel Araştırmalar Enstitüsü'ne göre ise, bölgesel güç; “kendi kimliği ile tanımlanabilir bir bölgenin parçası olan, bölgesel güç imajına sahip, ideolojik ve coğrafi boyutlarda kararlı etkisini gösteren ve bölgesel ile küresel yapılarla bağlantılı olan” bir devlettir (Nolte, 2010:889).

Bölgesel güçler, genellikle aşağıdaki kriterlere sahip olmalıdır:

Coğrafi Kimlik: Bölgesel güç, kendine ait tanımlanabilir bir bölgenin parçası olmalıdır.

Etki: Bölgenin coğrafi genişlemesi ve ideolojik yapısı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmalıdır.

Kapasite: Nispeten yüksek askeri, ekonomik, demografik ve politik kapasiteye sahip olmalıdır.

Entegrasyon: Bölgeye iyi entegre olmalıdır.

Güvenlik: Bölgesel güvenlik gündemini üst düzeyde tutmalıdır.

Kabul: Bölgedeki ve ötesindeki diğer güçler tarafından, özellikle diğer bölgesel güçler tarafından bölgesel bir güç olarak kabul edilmelidir.

Bağlantılar: Bölgesel ve küresel forumlarla iyi bağlantılara sahip olmalıdır.

Koalisyon Direnci: Bölgedeki diğer devletlerin koalisyonlarına karşı koyabilme yeteneğine sahip olmalıdır (Nolte, 2010:889).

Bir devletin hangi jeopolitik alana ait olduğunu belirledikten sonra, verilen alt sistemin ülkeleri arasındaki güç dağılımını yansıtan bölgesel güç hiyerarşisi içindeki konumunu dikkate alırız. Bu bağlamda, "bölgesel" terimi, bölgesel güçlerin yerel güç dengesinde merkezi oyuncular olduğunu, bölgesel etki alanlarını koruduğunu ve çıkarlarının büyük ölçüde bölgesel meselelerle tanımlandığını ifade eder (Hurrell, 2000:8).

Güç kavramının kapsamını anlamak için, uluslararası ilişkilerde iktidar kavramının ne anlama geldiğini ve güç hâkimiyetinin nasıl görüldüğünü açıklamak önemlidir. Bazı realistler, iktidar kavramını maddi kaynakların, özellikle askeri güçlerin mülkiyeti olarak tanımlarken, diğer yazarlara göre güç kaynakları bu kavramla tam olarak eşitlenemez (Holsti, 1964:179). Güç kaynakları, askeri, ekonomik, demografik ve diğer araçları temsil eder, ancak bu araçlar sadece potansiyel gücü değil, aynı zamanda gerçek gücü de yansıtmak zorundadır. Bu bağlamda, sadece maddi kaynakların birikmesi, bir devletin diğerlerini etkileme ve hedeflerine ulaşma yeteneğini tam olarak göstermez. Bu nedenle, güç kaynaklarının "nüfuz haline getirilip dönüştürülebileceği" bir kapasiteye sahip olması gerekmektedir.

Bölgesel güçler her bölgede otomatik olarak büyümmez (Nolte, 2010:893). Daha az güçlü devletler her alt sistemde var olabilir, ancak her güçlü devlet bölgesel bir güç haline gelmez. Femes ve Nolte gibi bilim adamlarına göre, bölgesel güçleri karakterize eden özellikler arasında maddi kaynaklar ve düşünsel güç kaynakları bulunur. Femes ve Nolte (2010:6-7) düşünsel kaynaklar ve Nabers (2010:935) liderlik nitelikleri hakkında konuştuklarında, Joseph Nye tarafından tanımlanan sert ve yumuşak güç türlerinden birine atıfta bulunurlar. Sert güç, bir devletin başkalarının davranışlarını askeri ve ekonomik kaynaklar yoluyla etkileme yeteneğini ifade ederken; yumuşak güç, zorlayıcı önlemler veya ödüller kullanmadan başkalarının tercihlerini şekillendirme yeteneğini ifade eder (Nye, 2004:5-6,11).

Femes ve Nolte'den farklı olarak, bir devletin bölgesel bir güç haline gelmesi için düşünsel güç kaynaklarının sahipliği gerekli bir ön koşul olarak değerlendirilmektedir. Bölgesel güç kavramımızı, öncelikli olarak maddi kaynaklara dayandırıyoruz. Bir devletin yeterli askeri ve ekonomik kapasiteye sahip olması, onu bölgede önemli bir aktör yapacak asgari düzeye ulaşmasını sağlar. Bu, daha net, öngörülebilir ve ölçülebilir bir güç potansiyeli kavramı sağlar. Ayrıca, bölgesel olarak güçlü bir yumuşak güce sahip olan ancak maddi kaynaklardan yoksun olan devletler, uluslararası ilişkilerde orta güçler kavramıyla ilişkilidir. Sonuç olarak, bölgesel güçlerin öncelikli olarak yeterli maddi kaynaklara sahip olması, ekonomik ve askeri üstünlük gibi fiziksel kapasiteler, önemli bir güç statüsü sağlayan temel ön koşullardır (Ponížilová, 2016:162).

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ÇİN'İN BÖLGESEL POLİTİKASININ AFGANİSTAN ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

3.1 Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Çin'in Bölgesel Güç Vizyonu

Çin'in yükselişi, yirmi birinci yüzyılda dünya siyasetindeki en dinamik fenomenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Tanınmış bir Çinli bilim adamının belirttiği gibi, "Çin'in yükselişi çağımızın büyük hikayesidir." Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana ABD-Çin ilişkileri nispeten istikrarlı görünse de, iki ülke arasında yüksek düzeyde stratejik güven ve karşılıklı güven tesis etmekten uzak olduğu söylenebilir (Kim, 1992).

ABD ve Çin, son otuz yılda birkaç büyük dış politika krizi yaşamıştır; örneğin, Belgrad'daki Çin büyükelçiliğinin 1999'da bombalanması ve Çin kıyılarında 2001'de EP-3 uçaklarının çarpışması gibi olaylar bu krizleri oluşturmaktadır. Bazı akademisyenler, ABD'nin yükselen Çin ile kaçınılmaz bir çatışma ile karşı karşıya olduğunu öne sürmektedir. Çin ile ABD arasındaki askeri çatışmaların önlenemez olduğu düşünülmektedir. Ancak, stratejik çıkarlar ve ideolojik farklılıklar nedeniyle diplomatik ve askeri krizlerin gelecekteki ABD-Çin ilişkilerinde kaçınılmaz olabileceği görülmektedir (Zhu vd., 2005).

Çin'in Japonya ile Diaoyu/Senkaku adaları gibi meselelerde ve Güney Çin Denizi'ndeki diğer ülkelerle askeri ve ekonomik güç çatışmaları bulunmaktadır. Çin'in askeri ve ekonomik gücünün artmaya devam etmesiyle, dünya politika yapıcılarının Çin'in dış politika krizlerindeki davranış dinamiklerini anlamaları ve Çin'in yükselişini barışçıl bir şekilde yönetmeleri zor olacaktır. Geçtiğimiz otuz yılda, Çin'in krizlerdeki davranış kalıpları duruma göre değişiklik göstermiştir. Bazı durumlarda, Çin krizleri tırmandırırken, diğerlerinde krizleri geri çekmiş veya hafifletmiştir. Çin'in kriz davranışındaki bu farklılıkların bilim insanları ve politika analistleri tarafından sistematik olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu tez, Soğuk Savaş sonrası dış politika krizlerinde Çin'in davranış kalıplarını ele alacaktır. Çinli liderlerin dış politika krizlerini ne zaman ve hangi koşullar altında tırmandırdığı veya hafiflettiği incelenecektir. Bulgular, bilim insanları ve politika yapıcılarının Çin'in gelecekteki kriz davranışını daha iyi anlamalarına ve tahmin etmelerine yardımcı olacaktır.

Soğuk Savaş sırasında sık sık kullanılan güçle karşılaştırıldığında, Çin, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana diğer devletlerle açık askeri çatışmalar yaşamamıştır. Deng Xiaoping'in ekonomik reformlarından ve 1979'da dışa açılmasından bu yana, ekonomik gelişme ulusal öncelik olarak sınıf mücadelesi ve ideolojik antagonizmanın yerini almıştır. Ulusal öncelikteki

bu stratejik değişim, Çin ile dış dünya arasındaki askeri çatışmaların eksikliğini kısmen açıklayabilir (Yi vd., 2016).

1995-96 Tayvan Boğazı krizinde, Çin'in politikası ABD'ye misilleme olarak Tayvan Boğazı boyunca bir dizi askeri ve füze testi yoluyla askerî açıdan zorlayıcıydı ve o zamanki Tayvan Devlet Başkanı Lee Ting-hui'nin 1995'te ABD'yi ziyaret etmesine izin verdi. 1999'daki büyükelçiliğin bombalanması olayında da Çin'in politikası zorlayıcıydı, ancak ABD ile diplomatik ve askeri bağlantıları keserek diplomatik olarak diğer kurumlar üzerinden sürdürmüştür. Çinli liderlerin farklı krizlerde neden farklı stratejiler seçtikleri anlaşılmalıdır.

Uluslararası İlişkiler literatüründe bir "dış politika krizi" genellikle üç faktörle tanımlanır: (1) bir veya daha fazla temel değere yönelik tehdit; (2) bu tehditlere yanıt vermek için sınırlı bir zaman ve (3) askeri düşmanlık olasılığının artması. Çin'in "krize yakın" vakalarındaki davranış kalıplarını incelemenin iki temel nedeni vardır. İlk olarak, "krize yakın" tanımı, dış politika krizlerinin önemli bir biçimidir ve askeri çatışma olasılığı düşük olsa da bu krizler gerçek askeri çatışmalara dönüşebilir (Dryburgh, 2013). İkincisi, savaşın patlak vermesinin köklü yapısal, tarihsel ve siyasi iç nedenleri olmasına rağmen, felaket sonucunun görünüşte küçük bir "krizin yakınlığından" kaynaklandığını inkâr edemeyiz.

Çin'in kriz davranışına ilişkin mevcut araştırmalar, özellikle Soğuk Savaş döneminde, ağırlıklı olarak askeri kaynaklı çatışmalara odaklanmıştır. Çin'deki kriz davranışının araştırılmasındaki en büyük eksiklik, Soğuk Savaş'tan sonraki "krizin yakınlığı" vakaları gibi askeri olmayan krizlerdeki davranış kalıplarına odaklanan çalışmalardaki eksikliktir. Çin'in Soğuk Savaş sonrası kriz davranışına ilişkin sistematik araştırma, kısmen bu krizlerin tam teşekküllü askeri olaylar olmaması ve kısmen de daha güncel olaylara veri erişiminin zor olması nedeniyle sınırlıdır. Çin'in Soğuk Savaş sonrası kriz davranışıyla ilgili mevcut literatürün çoğu, bu kriz olaylarını birbirine bağlayan, ABD ile Çin arasındaki kriz yönetimi eksikliklerini belirleyen bir anlatının izini sürmeye odaklanmıştır.

Kore Savaşı'ndan bu yana, Çin'in askeri çatışmalar sırasındaki davranışı hem akademik hem de politika alanlarında büyük ilgi görmüştür. Bilim insanları ve politika yapıcılar, krizler sırasında Çin'in güç kullanma modellerini incelemekle ilgilenmektedirler. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana Çin, diğer devletlerle açık bir askeri çatışma yaşamamıştır. Bunun yerine, Çin, 1999 Çin büyükelçiliğinin bombalanması ve 2001 EP-3 hava durumu olayları gibi askeri odaklı "krizlere yakın" bazı olaylara karışmıştır. Soğuk Savaş deneyiminden geliştirilen Çin kriz davranışının "güçlü lider" modeli, Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin'in davranış kalıplarını açıklamada ilgisini kaybetmiştir.

"Güçlü lider" modelinin popülaritesini kaybetmesi, Çin'in dış politika kararlarında liderlerin önemli olmadığı anlamına gelmez. Üst düzey liderler, Çin siyasi sisteminde dış politikada hâlâ son söz hakkına sahiptirler. Ancak, üst düzey liderlerin kendi deneyimlerine ve ideolojik tercihlerine dayalı kararlar alabileceklerini varsayamayız. Bunun yerine, dış ve iç faktörlerin, krizler ve yakın krizler sırasında Çinli liderlerin kararlarını nasıl şekillendirebileceğini açıklamak için daha incelikli analizlere ihtiyaç vardır.

Soğuk Savaş sonrası "krizlere yakın" vakalar üzerine yapılan önceki bilimsel çalışmalar, doğası gereği tanımlayıcı niteliktedir ve Çin'in kriz davranışının benzersiz özelliklerine odaklanmaktadır. Çin'in dış politika krizinin incelenmesine yönelik daha analitik ve teorik yaklaşımlar, rasyonalist ve kültürel düşünce okullarına kutuplaşmıştır. Rasyonalist yaklaşım, kriz sırasında politika yapıcıların tırmanma ya da gerginliği azaltma kararları verirken temelde rasyonel olduğunu varsayar (Chang vd., 2017).

Bu rasyonel seçim temelli yaklaşım, Çin'in dış politika kriz davranışını analiz ederken iki sorunla karşı karşıyadır. Birincisi, rasyonellik varsayımı analitik olarak uygundur, ancak pratikte kusurludur. Eksik bilginin kısıtlamaları, bilişsel önyargı ve karar alma aciliyeti nedeniyle, politika yapıcılar, bir kriz sırasında belirli bir politikaya ilişkin karmaşık bir maliyet, fayda ve olasılık hesaplamasına dayalı sözde rasyonel kararlar alamayabilir. Bunun yerine, politika yapıcılar bazen klasik rasyonel seçim yaklaşımının açıklayıcı gücünün ötesindeki sınırlı bir rasyonalite alanında kararlar almak zorundadır (Odgaard, 2007).

"Siyasi hedef" argümanı, iç siyaseti dış politika davranışıyla ilişkilendirmek için yenilikçidir. Ancak, hem yerel hem de uluslararası politika bağlamında "rasyonel" bir siyasi hedefin nasıl belirleneceği, bilim insanları için hala bir zorluktur. Teorik olarak, siyasi liderler kararlarını her zaman farklı şekillerde rasyonelleştirebilirler. Örneğin, Mao'nun zihnindeki en önemli güvenlik endişesi ABD tehdidiyse, Mao'nun Yalu Nehri'ne askeri müdahale yapması rasyonel olabilir. Ancak, Çin'in iç politikası ve ideolojisi, Çin'in kriz yönetimi ve genel dış politika stratejisi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Kültürel yaklaşımlar, tarihsel ve kültürel kökenlerin krizlerdeki davranışları nasıl etkilediğini açıklamakta daha yardımcı olabilir.

3.1.1. Çin-Rusya ilişkileri

Çin-Rusya ilişkilerindeki son gelişmeler, uluslararası ilişkiler açısından büyük önem taşımaktadır. Soğuk Savaş döneminde, bu iki büyük gücün varlığı Kuzeydoğu Asya üzerindeki etkisini sürekli olarak hissettirmiştir. Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Çin'in ekonomik sisteminde köklü değişikliklere yol açmış ve Kuzeydoğu Asya'daki meselelerin dinamiklerini önemli

ölçüde değiştirmiştir. Ancak, bu iki gücün bölgedeki etkisi azalmamış; aksine, bölgenin geleceği büyük ölçüde hâlâ belirsiz olan Rus-Çin ilişkilerine bağlıdır (Bellacqua, 2010).

Rus-Çin ilişkilerinin bu yeni aşaması, sosyalist rejim altında var olmayan devlet dışı faktörleri içermektedir: piyasa ekonomisi, hareket ve ticaret özgürlüğü ile canlandırılmış özerk ve farklılaşmış bölgeler. Rusya-Çin sınır bölgelerindeki bu yeni faktörler, 1993'ün ikinci yarısından itibaren merkezi hükümetin siyasetini etkilemiştir. Bu bağlamda, makale iki aşamaya ayrılmaktadır. İlk aşama, esas olarak Gorbaçov döneminden 1993 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır ve temel olarak merkezi hükümet ilişkilerinin analitik çerçevesi içinde ele alınabilir. İkinci aşama ise 1994 yılında başlamaktadır ve bu aşamanın, iki devletteki değişen sistemlerin canlandığı devlet dışı faktörleri de içeren daha karmaşık bir çerçevede analiz edilmesi gerekmektedir. Bu tez, özellikle Rusya'nın Uzak Doğusu'ndaki üç bölgenin farklı tutumlarına odaklanarak, Çin'e yönelik Rus dış politikasına ışık tutmayı amaçlamaktadır: Maritime krai, Khabarovsk krai ve Amur bölgesi (Korolev & Portyakov, 2019).

Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki yakınlaşma, Perestroika'nın Temmuz 1986'da Vladivostok'ta yaptığı ve Eylül 1988'de Krasnoyarsk'ta yaptığı konuşmalarla başlamıştır. İlk konuşma, Çin'in belirttiği üç sorunu çözmek için önerdiği yeni yaklaşımlarla dikkat çekmiştir: Sovyet Ordusu'nun Çin sınır bölgelerinden geri çekilmesi, Kamboçya savaşının barışçıl çözümü ve Sovyet Ordusu'nun Afganistan'dan çekilmesi. CPSU Genel Sekreteri Gorbaçov, bu sorunları çözdükten sonra, 1989 yılında, Tiananmen öğrenci hareketinin ve sosyalist rejime karşı özgürlük ve demokrasi hareketinin ortasında Çin'i ziyaret etmiştir. Bu ziyaret, Rusya ve Çin'in 30 yıl sonra ilk kez resmi olarak uzlaştığı ve iki devlet arasında "barış içinde bir arada yaşama" ilkesinin ilan edildiği bir dönemi işaret etmektedir.

Ancak Rus-Çin ilişkileri bu noktada hâlâ büyük ölçüde iyileşmemiştir. Her iki taraf da barışçıl ilişkiler arzu etmekte ancak daha fazlasını istememektedir. Tiananmen olayının tepkisi, Çin'i piyasa ekonomisindeki radikal reformlara karşı daha ihtiyatlı hale getirirken, Batı, Çin'in siyasi özgürlüğe yönelik baskıcı tutumunu şiddetle protesto etmiştir. Öte yandan, Rusya Batı yanlısı bir Perestroika politikasının daha da gelişmesini beklemektedir. Gorbaçov'un, "barış içinde birlikte yaşama" ilkesinin zorunlu kıldığı genel kabul görmüş müdahale etmeme ilkesine rağmen, Çin'in öğrenci hareketini bastırma eylemlerine karşı olduğu yönünde söylentiler ortaya çıkmıştır (Freeman, 2018).

Ağustos 1991'deki Rus muhafazakarlarının başarısız darbesi, Rus-Çin ilişkilerini daha da kötüleştirmiştir. Çinli yetkililer, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Rus muhafazakarlarının zaferini beklemişlerdir. Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Çin Komünistlerini şoke etmiş ve kendi

sosyalist rejimlerinde kriz korkusunu artırmıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Çin'e yalnızca aynı kaderi yaşama veya ABD ile karşılaşma korkusu vermiştir. Bu durum, Çin'e Kuzey'den gelen tehditten bir rahatlama sağlamış ve Çin'in sosyalist devletler arasında önde gelen bir ülke olduğu hissini vermiştir. Çinliler bu durumu değişim için bir fırsat olarak değerlendirmişlerdir (Hsu & Soong, 2014).

Şubat 1992'de Deng Xiaoping, Shichen ve Jiuxai'de yaptığı "Güney Konuşması"nda, Çin'in piyasa ekonomisine yönelik reformları hızlandırması gerektiğini ve geçmişteki durgunluğa geri dönmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Rusya resmi olarak "demokratik" ve Çin "sosyalist" olmasına rağmen, her iki taraf da ortak bir "piyasa ekonomisi" doktrinini paylaşmaktadır. Her iki sosyal sistem de aşağı yukarı farklıdır; Rusya, siyasi reformların ekonomik reformlardan önce geldiği merkezi bir devlettir; Çin ise daha az merkezileşmiş bir yapıya sahip olup, ekonomik reformlara on yıllar önce başlamıştır. Ancak, serbest piyasa prensibinin aksine, her iki sistem de merkezi olarak kontrol edilen bir "komuta" ilkesine benzer özellikler taşımaktadır.

Çin resmi olarak sosyalist kalmayı sürdürse de, iki devleti "post-sosyalist" dönemde (veya bu döneme doğru) olarak tanımlamak mümkündür. Müdahale etmeme ilkesine uydukları sürece doktrinlerin resmi farklılığı önemli bir rol oynamamaktadır. Daha ziyade, iki ülkenin aynı "piyasa ekonomisi" hedefine geçişte iş birliği yapmak için ortak bir temeli vardır. Uluslararası koşullar, iki devletin daha samimi ilişkiler kurmasına yardımcı olmuştur. 1992'nin ikinci yarısında Rusya, birkaç nedenden ötürü Batı'ya karşı soğukkanlı bir yaklaşım benimsemiştir: Rusya, Batı'nın vaad ettiği mali yardımın çok azını almış, ulusal ekonomisinde gelişme kaydedememiş ve Rus halkının düşük veya küçük hissetme duyguları Batı mallarının Rusya'ya akmasıyla artmıştır. Rus halkı, Rusya'nın Batı karşısında ulusal prestijini yeniden canlandırması gerektiğini düşünmüştür (Muraviev, 2014).

Rusya, Çin için en uygun ortak olmayabilir; ancak Çin, kuzey komşusuyla barışçıl bir varoluşu güvence altına almak amacıyla iyi ilişkiler sürdürmeye çalışmaktadır. Çin, Rusya ile arasındaki teknik ve altyapısal farkın farkındadır. Rusya-Çin yakınlaşmasının ardından Çin, Rusya'nın iki ülkenin eşitliğini kabul etmesinden memnuniyet duymuştur. 1991'deki toprak anlaşması ve diğer belgeler, Rusya-Çin ilişkilerinde eşitliğin yasal bir temeli olarak görülebilir (Bin, 2012). Çin, özellikle nükleer teknoloji, ekipman ve silah alanlarında Rusya'nın desteğine ihtiyaç duymaktadır. ABD ve Tayvan meselelerinin yanı sıra ticaret savaşlarının derinleşmesi, Rusya ile olan ilişkilerin Çin açısından stratejik önemini artırmıştır. 1993 yılında Rusya-Çin ilişkileri, Soğuk Savaş döneminde görülmemiş bir hızla gelişme göstermiştir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi yaklaşık sekiz milyar dolara ulaşmış ve Çin, Rusya'nın en büyük ikinci ticaret ortağı

konumuna gelmiştir. Rusya'nın Uzak Doğu bölgesindeki sınır ticareti de toplam ticaret hacminin dörtte birini oluşturmuştur. Ayrıca, her iki ülkenin vatandaşlarının karşılıklı ziyaretleri bir buçuk milyonu aşarak iki ülke arasında bir ilki temsil etmiştir. Ancak bu sayısal veriler, iki ülke arasında derin bir stratejik yakınlaşma olduğunu tam anlamıyla yansıtmamaktadır (Bin, 2012).

Soğuk Savaş döneminde her iki sosyalist rejim, halkların ve malların hem devlet içinde hem de yurtdışına taşınmasını sıkı bir şekilde kontrol altında tutmaktaydı. Ancak Gorbaçov ve Deng Xiaoping'in reform girişimleriyle her iki taraf da dışa açılma politikalarını benimsemiş ve bu süreç, hükümetlerin ekonomi ve toplum üzerindeki kontrolünü azaltmıştır. Sovyetler Birliği'nin beklenmedik çöküşü, Rusya'nın Uzak Doğu sınır bölgelerindeki kontrolsüzlüğü hızlandırmıştır. Rusya'nın piyasa ekonomisine geçiş süreci, Çin'in bu duruma on yıldan uzun bir süredir stratejik ve tedbirli bir şekilde hazırlandığına kıyasla yetersiz kalmıştır.

Perestroika'nın dışa açılma politikasının bir yansıması olarak Rus hükümeti, Çin vatandaşlarının Rusya'ya vizesiz girişine izin vermiştir. 1992'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Çin'in ekonomik reformlarının hız kazanmasının ardından, Çinli iş insanları Rus pazarında ticaret fırsatlarını değerlendirmeye başlamıştır. Çin'in Rusya'nın Uzak Doğu bölgesine komşu en büyük sınır eyaleti olan Heilongjiang, malların daha zengin Güney Çin'den Rusya'nın Uzak Doğu'suna taşınmasını amaçlayan yeni bir 'kuzeyi aç, güneyle bağlantı kur' planını hayata geçirmiştir.

1995 yılının başlarında Rusya-Çin ilişkilerindeki zorluklara yeni bir gelişme eklenmiştir. Maritime Bölgesi Valisi Nazdrachenko, yaklaşık 1500 hektarlık Maritime sınır arazisinin Çin'e devredilmesini öngören 1991 Rus-Çin toprak anlaşmasını yeniden gözden geçirmek amacıyla Rus merkezi hükümetine karşı bir kampanya başlatmıştır. Nazdrachenko, doğrudan Başkan Yeltsin'e meydan okumasa da yerel basını ve 1991 anlaşmasını destekleyen merkezi basını hedef almıştır.

Çin hükümeti bu gelişmeye hızla tepki göstermiştir ve Rusya Dışişleri Bakanlığı, Nazdrachenko'nun eylemlerinin Rus-Çin ilişkilerini daha da kötüleştirebileceği uyarısında bulunmuştur. 16 Şubat'ta, Vladivostok'taki Tokyo Shinbun'un özel bir muhabiri, Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun Nazdrachenko'nun eylemlerine karşılık sınır bölgesinde büyük bir askeri tatbikat gerçekleştirdiğini Japonya'ya bildirmiştir. Muhabir, tatbikata katılan asker sayısını yarım milyon olarak tahmin etmiştir.

Sonuç olarak, Çin'in sınır bölgesinde tatbikat yaptığı doğrulansa da seferber edilen asker sayısının abartıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, bu sansasyonel tatbikattan daha önemli olan, Maritime Bölgesi'nin Çin'e karşı sergilediği tutumdur. Uzak Doğu'daki bu gelişmeler, iki ülkenin merkezi hükümetleri arasındaki görece sakin ilişkilerle karşılaştırıldığında, Rusya-Çin ilişkilerinde derin bir farklılık olduğunu göstermektedir. Bu farklılaşmanın bir diğer nedeni ise Maritime Bölgesi'nin dikkat çekici direnişidir. Amur bölgesi ve Khabarovsk krai boyunca uzanan ortak sınırlar temelde nehirler (Amur veya Ussuri) ile çizilmişken, Maritime Bölgesi'nin sınırları büyük ölçüde kara yoluyla belirlenmiştir. Maritime sınırı, yasadışı geçişlerin en yoğun olduğu bölge olup, genellikle kaçak avlanma amacıyla Çinliler tarafından ihlal edilmektedir. Çinliler tarafından vurulan Daşuk'un trajik ölümü de bu sınır bölgesinde meydana gelmiştir. 1992'den 1996'ya kadar olan Rusya-Çin ilişkileri, merkezi hükümet perspektifinden incelendiğinde, iki ülke arasında bazı sorunlu ve karmaşık meseleler yaşanmış olsa da Rusya-Çin ilişkilerinin genel olarak başarılı bir şekilde geliştiği söylenebilir.

3.1.2. Çin ve Diğer Büyük Güçler

Çin, günümüzde dünyanın en büyük ekonomisine sahip bir küresel güç olarak öne çıkmaktadır. Küresel güçler arasında merkezi bir konumda yer alarak Batı'dan Doğu'ya, başka bir deyişle Kuzey'den Güney'e uzanan dış politika hedefleri ve stratejileriyle dikkat çekmektedir. Ancak, otuz yıllık gelişimine rağmen Çin, dış politikasında hâlâ üstünlük (self-superiority) ve aşağılık (self-inferiority) ikili kimliği arasında bir geçişlilik göstermektedir. Çin, "Orta Krallık" olarak dünyaya hükmetmeyi doğal hakkı olarak görürken, diğer yandan kendini güvensiz ve zayıf hissedebilmektedir. Çin'in dış politika düşüncesi, iç ve dış tehditlerden kaynaklanan baskılardan ziyade kendi algısıyla doğrudan bağlantılıdır ve bu algının merkezinde kimlik bulunmaktadır. Çinli akademisyenler, politika yapıcılar ve bilim insanları, Çin'in Asya'daki merkezi gücünü kaybettikten sonra, 19. yüzyılın ortalarında yarı sömürgeci bir güç haline gelmesiyle Çin ulusal kimliği ve hangi yönde gelişmesi gerektiği konusunda sürekli tartışmalar yapmaktadırlar (Zhu, 2010:19).

Çin'in üstünlük/aşağılık ikileminin ötesine bakıldığında, Çin'in yükselişiyle ilgili çeşitli fikirler mevcuttur. "Gelişmekte olan bir güç", "küresel bir güç" ve "bölgesel bir güç" gibi tanımlar kullanılmaktadır. Bu çoklu kimlikler, farklı yollarla çeşitli ittifaklar oluşturarak etki yaratmaktadır. Gelişmekte olan bir ülke olarak Çin, deneyimlerini ve kaygılarını daha az gelişmiş ülkelerle paylaşmakta; Soğuk Savaş döneminden bu yana Bağlantısızlar Hareketi'nin lideri ve üçüncü dünya şampiyonu olarak rol oynamaktadır. Gelişmekte olan bir güç olarak büyük güçlerle ittifaklar kurmakta ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi ve

G20 üyesi olarak küresel sorumluluk üstlenmektedir. Aynı zamanda bir bölgesel güç olarak, bölge ve komşu ülkelerle ilgili dış politika stratejisi oluşturmakta kilit rol oynamaktadır.

Çin, uluslararası toplumda sorumlu bir büyük güç imajını pekiştirmeye çalışırken, büyük güçlerin çıkarlarını tehdit etmek ya da mevcut küresel düzene meydan okumaktan kaçınmaktadır. Çin, mevcut liberal uluslararası düzenin aksine, ABD ve Batı gibi normatif bir gündem benimsememekte, devlet egemenliğine saygıyı temel alan değer ve politikaları empoze etmeyi hedeflemektedir. Bununla birlikte, Çin, 'Pax Americana' tek kutuplu hegemonyasına alternatif olarak çok taraflılığa vurgu yapmaktadır. Küresel güvenlik garantörü olarak Birleşmiş Milletler'e olan inancını sürdürmekte ve anlaşmazlıkların çözümünde güç kullanımından ziyade tavsiye, diyalog ve iş birliğini teşvik etmeyi, gelişmekte olan devletlere yardım etmeyi ve tüm medeniyetlerin uyum içinde bir arada yaşayabileceği bir ortam yaratmayı sorumluluğu olarak görmektedir (Breslin, 2009: 825).

Çin dış politikası, "Barış içinde yaşamının beş prensibi", "barış içinde yükselme ve gelişme" ve "uyumlu dünya" gibi çeşitli ilkeler ve sloganlar içermektedir. Bu ilkeler, dış politikayı kolaylaştırarak dış istikrarsızlıkların olumsuz etkilerini önlemeye yönelik bir çerçeve sunmaktadır. Çin'in dış politikasının temelini oluşturan "barış içinde yaşamının beş prensibi" şunlardır:

1. Birbirinin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine karşılıklı saygı
2. Karşılıklı saldırmazlık
3. Birbirinin iç işlerine karışmamak
4. Eşitlik ve karşılıklı yarar
5. Barış içinde bir arada yaşamak

Bu ilkeler, dış politikayı kolaylaştırmakta ve Tayvan, Tibet ve Sincan gibi iç sorunlarda iç işlerine karışmama politikasının sıkı bir yorumunu sunmaktadır (United Nations, 2014:70).

Bununla birlikte, Çin'in dış politika hedefleri arasında iç siyasal istikrarın, devlet güvenliğinin, bölgesel bütünlüğün ve ulusal birliğin korunmasının yanı sıra sürdürülebilir ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması yer almaktadır. Çin'in kalkınmasına yönelik dış tehditler, denizaşırı ülkelere erişim ve ülke ekonomisinin giderek artan dışa bağımlılığı ile ilişkilidir. Ancak, Çin'in temel çıkarları konusunda bazı belirsizlikler bulunmaktadır; resmi belgeler bu konuda tutarsızlıklar ve tartışmalar içermektedir. Örneğin, Çin'in deniz iletişim hatlarının ana ilgi alanı olduğu belirtilmiştir. Bu kabul edilirse, Çin'in deniz kabiliyetlerinin nasıl geliştirileceği ve ABD'nin Doğu Asya'da deniz üstünlüğünü kabul edip etmeyeceği de etkilenebilir. Ayrıca, Orta

Doğu'nun Çin'in ana çıkarlarından biri olduğu ve bölgedeki enerji kaynaklarının Çin'in uzun vadeli ekonomik kalkınmasını sağlamak için kritik olduğu vurgulanmaktadır. Temel çıkarlar, Timothy R. Heath'in tartıştığı gibi, Çinli liderlerin genişlemeye ve bu konuda hassas olduklarını göstermeye devam etmelerini gerektirmektedir. 2011 yılında Çin'in siyasi sistemini açıkça listelemesi ve Çinli yetkililerin bu konuda bahsetmiş olmaları, ulusal yeniden birleşme, barışçıl kalkınma ve enerji kaynaklarının güvenliğinin sürdürülebilir olması gerektiğini göstermektedir (Weissmann, 2015:155).

Çin, büyük güçlerin deneyimlerinden ve kendi tarihsel mirasından ders çıkararak dış politikasını şekillendirmektedir. Dış politika bağlamında, Çin diğer büyük devletlerle ilişkilerini karşılıklı yarar ilkesine dayanarak geliştirirken, Batı'nın güvenlik yönetişimi uygulamalarından farklı bir yaklaşım benimsemektedir (Kavalski, 2012: 6). Ayrıca, Çin, modernleşme süreci ve kendi tecrübelerine özel önem vererek gelişmekte olan diğer ülkeler için bir model oluşturmayı hedeflemektedir. Bölgesel politika kapsamında Çin, Orta Asya ülkeleriyle sınır anlaşmazlıklarını çözmüş ve 1992'de diplomatik ilişkilerin başlamasıyla birlikte bu bölgeye yaptığı yatırımları önemli ölçüde artırmıştır. Orta Asya'daki beş ülkeye yapılan yatırımlar, 20 yıl içinde 460 milyon dolardan 46 milyar dolara çıkmıştır. Günümüzde Çin, Kazakistan ve Kırgızistan'ın ikinci büyük ticaret ortağı konumundadır.

Tablo 3.1: 2015 yılında Çin ve Orta Asya'nın Dış Ticareti (milyar dolar)

Ülke	Ticaret hacmi	İthalat (Çin ihracatı)	İhracat (Çin ithalatı)	2024'e Göre Artışı %		
				Ticaret hacmi	İthalat	İhracat
Kazakistan (2)	10.567	5.083	5.484	-38.4	-30.9	-44
Kırgızistan (3)	1.065	1.0291	0.395	-14.7	-14.3	9.4
Türkmenistan (2015 yılın 11 ayı (5))	7.882	0.773	7.109	-16.5	-10.9	-17.1

Özbekistan 2015 yılın 11 ayı (5)	3.175	2.056	1.119	-17.1	-14.4	-21.6
Tacikistan 2015 yılın 11 ayı (6)	1.687	1.642	0.045	-27.6	-27.6	2.6

Kaynak: Eurasian Research Institute,2020, s. 1.

2013 yılında Xi Jinping, Astana'daki Nazarbayev Üniversitesi'nde bir konferans sırasında Çin'den Avrupa'ya 21 ülkeyi kapsayan "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" projesinin oluşturulması fikrini açıklamıştır. Xi'nin açıklamasına göre, bu proje kapsamında beş adım atılması gerekmektedir:

1. Gümrük, vize ve diğer prosedürlerin azaltılması yoluyla bölge ekonomilerinin entegrasyonu için siyasi ve yasal düzeyde yeşil ışık.
2. Pasifik Okyanusu'ndan Baltık Denizi'ne kadar ortak ulaşım altyapısının oluşturulması.
3. Ticari bağların güçlendirilmesi ve diğer tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması.
4. Para akışlarının ve ulusal para birimlerinde ticaretin güçlendirilmesi.
5. Tüm ülkelerden insanlar arasında bağlar kurarak kültürel, bilimsel ve eğitimsel değişimlerin teşvik edilmesi ve karşılıklı saygı ile anlayışa dayalı bölgesel iş birliğinin sosyal temelini oluşturulması (Karagyozyov, 2015).

Sonraki yıllarda bu planın etkileri görülmüştür; örneğin, Kazakistan ile ikili ticaret 26 milyar dolardan 40 milyar dolara, Özbekistan ile 3 milyar dolardan 5 milyar dolara ve Kırgızistan ile 5,6 milyar dolardan 9 milyar dolara yükselmiştir (Karagyozyov, 2015). Başlangıçta bu planın bir serbest ticaret bölgesi olup olamayacağı hakkında konuşmak iddialı olabilir; ancak ulaşım, altyapı ve ticaretin gelişimi açısından önemli bir fikir olarak değerlendirilebilir ve bu plan, 20 serbest ekonomik bölgenin oluşturulmasına dayanmaktadır.

Çin, Ortadoğu ve Afrika'dan %80 petrol ithalatını deniz yoluyla gerçekleştirmektedir. Bunun %90'ı yabancı nakliye şirketleri tarafından yapılmakta olup, rotalar korsanlarla dolu ve güvensiz bölgeler ile dar boğazlardan geçmektedir. Bu sebeple Çin, Orta Asya ülkeleri ve hidrokarbon bakımından zengin komşularla daha güvenli ve kara bağlantısı olan iş birliğini tercih etmektedir. Orta Asya ülkeleri eski boru hatlarının modernizasyonu ve yeni yatırımcılardan

memnun kalmaktadır (Smith, 2020). Çin, Orta Asya’da dört ana boru hattı inşa etmektedir: A, B, C ve D hatları; bu boru hatları dünyanın en uzun petrol boru hatlarıdır ve Çin’i Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan’a bağlamaktadır. Bölge ekonomileri, Çin ekonomisine bağımlı hale gelmiştir ve Çin devlet bankaları tarafından verilen krediler projelerin finansmanına katkıda bulunmakta, aynı zamanda Çin petrol ve doğal gaz sondajı veya hisse alma ruhsatına sahiptir (Muhammed Khan, 2015). Çin’in önerdiği Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) girişimi, 21 Asya ülkesi tarafından kabul edilirse, Çin’in İpek Yolu projesi AIIB ile Asya’nın altyapı ve kurumsal mimarisinin merkezinde yer alacaktır (Smith, 2020). Her iki girişim de kendi başına önemlidir; birlikte ele alındığında Çin’in ekonomik gücünü, bölgeyi ve Çin’in uluslararası yerini kalıcı olarak dönüştürebilecek bir strateji oluşturmaktadır (Karagyozyov, 2015).

Çin’in bölgesel ve stratejik politikaları kapsamında, Orta Asya ve Kafkasya bölgesindeki enerji ve mineral kaynaklarına ulaşmanın en kolay yolu Afganistan coğrafyasından geçmektedir. Tarihçi Arnold Toynbee, Afganistan’ı ‘Eski Dünyanın Kavşağı’ olarak tanımlamaktadır (Muhammed Khan, 2015). Afganistan, Çin ve Hindistan’dan Batı’ya giden kara yollarının kavşağında yer almakta ve birçok dinamik ulus ve kültür için yakınlaşma noktasıdır. Afganistan, günümüz Güney Asya, Orta Asya, Batı Asya ve Doğu Asya’yı birbirine bağlayan bir köprü gibidir. Küresel güvenlik çağında, sadece Çin ve Afganistan arasında değil, aynı zamanda karşılıklı saygı ve egemenliğe dayalı bölgesel barış ve uyum isteyen tüm Orta Asya ülkelerinin bölgesel entegrasyonu için Afganistan önemli bir rol oynamaktadır (Smith, 2020).

Afganistan’ın konumu ve istikrarı, Çin Halk Cumhuriyeti’nin Orta Asya ve Güney Asya’nın hidrokarbon kaynaklarına uzun vadeli erişimini engellemektedir. Enerji güvenliği terimi, Çin’in ülkenin uygun maliyetli ve güvenilir enerji tedarikini sağlamak için kullandığı stratejiyi ifade etmektedir. Çin dış politikasında enerji güvenliğinin önemini anlamak için, Çin’deki enerji durumunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Çin, 1993 yılından beri petrol ithalatçısı olarak 2009 yılında dünyanın en büyük petrol ithalatçısı konumuna gelmiştir (Smith, 2020).

Tablo 3.2: Çin’in Petrol Üretim ve Tüketimi (Bin ton/gün)

Yıllar	Üretim	Tüketim	İthalat
1990	2.768.0	2.294,4	471,6
1991	2.836.2	2.498,8	337,4
1992	2.851.9	2.661,6	190,3

1993	2.903,5	2.959,5	56,0
1994	2.957,3	3.160,6	203,3
1995	3.059,6	3.363,2	796,4
1996	3.211,3	3.610,1	398,8
1997	3.284,6	3.916,3	631,7
1998	3.301,7	4.105,8	804,1
1999	3.317,0	4.363,6	1.046,6
2000	3.377,0	4.795,7	1.418,2
2001	3.434,5	4.917,9	1.483,4
2002	3.529,8	5.160,7	1.630,9
2003	3.559,0	5.578,1	2.019,1
2004	3.635,4	6.400,0	2.448,9
2005	3.758,8	6.900,0	2.519,8
2006	3.831,6	7.356,0	2.921,5

Kaynak: Müslüme,2015, s.255.

Dünya petrol tüketiminin yarısı Çin tarafından gerçekleştirilmektedir. Çin, günlük olarak 5,5 milyon varil petrol ithal etmekte ve bunun %80'i Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden gelmektedir (James, 2013, s. 80). Çin yerel olarak sadece 4,3 milyon varil petrol üretebilmektedir ve 2035 yılına kadar bu rakamın 4,7 milyon varile yükseleceği tahmin edilmektedir. Aynı dönemde, Çin'in petrol ihtiyacının %90'ını ithal edeceği öngörülmektedir (James, 2013, s. 80). İç üretimin yetersizliği nedeniyle Çin, ekonomik büyümeyi sürdürebilmek için daha fazla petrol ithal etmek zorundadır ve bu durum, deniz yollarına daha bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır. Son on yılda, doğal gaz kullanımı da artmış ve doğal gaz ithalatı hem boru hattı yoluyla hem de sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) olarak gerçekleşmiştir (James, 2013, s. 80).

Enerji güvenliği, Pekin'in güvenlik politikasında önemli bir yer tutmaktadır. Hu Jintao, 2003 yılında yaptığı bir açıklamada, Çin'in %80 petrol ithalatının Afrika ve Orta Doğu'dan sağlandığını belirtmiş ve Malakka Boğazı'ndan Çin'in doğu limanlarına ulaşırken Malezya Yarımadası ve Sumatra Adası'ndan geçmek zorunda kaldığını vurgulamıştır. Bu durum, tankerlere müdahale edilme riskini artırmakta ve ABD donanmasının Singapur'da bir limana sahip olması, Pekin'in Malakka Boğazı'nda ABD deniz kuvvetlerinin engelleme potansiyelini enerji güvenliği için büyük bir tehdit olarak görmesine neden olmaktadır (James, 2013, s. 81). Pekin, bu tehditten kaçınmak için çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Bunlardan biri, Pakistan'ın Gwadar Limanı üzerinden Burma'ya ve buradan Çin limanlarına ulaşacak bir boru hattı planıdır. 2013 itibarıyla Burma'daki boru hattı faaliyete geçmiş ancak Pakistan'daki boru hattı inşaatı başlamamıştır (James, 2013, s. 81). Çin, bu durum karşısında ya farklı petrol kaynaklarına yönelmek ya da deniz gücünü artırmak zorunda kalacaktır. Her iki seçenek de pahalıdır ve Çin'in deniz komşuları ile gerginliği artırabilir. Bu sebeple, barışçıl yollarla yükseliş politikası ve petrol kaynaklarının güvence altına alınması için kuzey veya doğu yönlerine yönelmek zorunda kalınabilir (James, 2013, s. 81).

Enerji güvenliği, Çinli politika yapıcılar için öncelikli bir konu olup, bu konudaki zorluklar 2003 yılında 24 ilde yaşanan elektrik kesintileri ile belirginleşmiştir. Bu kesintiler sonucunda, tüketiciler dizel jeneratörlere yönelmiş ve rafine petrole olan talep %15 artarak ithalat %50'ye çıkmıştır. Çin, bu krizin etkilerini azaltmak için enerji sektörünü yeniden yapılandırmış ve petrol ürünleri üzerinde merkezi fiyat kontrollerini kolaylaştıracak bir program başlatmıştır. 2012'de yapılan bir ankete göre, Çinlilerin %90'ı enerji güvenliğinin ulusal çıkarları etkileyeceğine inanmaktadır (Youn, 2013, s. 81). Enerji güvenliği Çinli politika yapıcılar için önceliklidir, ancak tedarik seçenekleri sınırlıdır.

Pekin, Orta Asya enerji üretimi ve altyapı gelişimi konusunda da önemli adımlar atmıştır. Devlet destekli şirketler aracılığıyla Orta Asya'da yatırımlar yaparak, bölgenin doğal kaynaklarına kolay erişim sağlamak amacıyla boru hatları inşa edilmiştir (Finkelstein, 2010, s. 3).

Şekil 2.1: Kazakistan petrol boru hatları haritası

Kaynak: İsmayilov, E., ve Budak, T. (2016). Kazakistan Petrol Boru Hatları (ANALİZ). *Kazakistan.KZ*. <https://www.kazakistan.kz/kazakistan-petrol-boru-hatlari/>

Çin'in ilk uluslararası boru hattı, Çin-Kazakistan Boru Hattı, 2006 yılında tamamlanmış olup, Kazakistan'ın petrol ve gazını Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne taşımaktadır (Brain, 2013, s. 88). 2008 mali kriz döneminde, Çin döviz rezervlerini ve devlet bankalarını Türkmenistan'ın en büyük gaz alanını ve Kazakistan'ın en büyük petrol şirketini güvence altına almak için harcamıştır. Çeşitli devralmalar ve ortak girişimler yoluyla Çin, şu anda Kazakistan'ın petrol ve gaz üretiminin %50'sini kontrol etmektedir (Brain, 2013, s. 88). Çin'in en büyük başarı öykülerinden biri, 2012 yılında tamamlanan Çin-Orta Asya Doğal Gaz Boru Hattı'dır; bu boru hattı Türkmenistan'ın geniş gaz alanlarını Sincan'a bağlamaktadır (Brain, 2013, s. 88). Bu uluslararası boru hatları vasıtasıyla Orta Asya'nın hidrokarbon akışı geleneksel olarak Rusya'dan Çin'e yönlendirilmiştir.

Çin, yurt içinde petrol taşımak için doğu ve batı hatları kurmuştur. Bu hatlar, Orta Asya sınırından başlayarak Sincan bölgesinden Çin'in endüstriyel doğu kıyılarına kadar uzanmaktadır (Brain, 2013, s. 88). Nisan 2013'te plan aşamasında olan üçüncü ve dördüncü doğu-batı boru hatları projeleri, bu projelerin yürürlüğe girmesiyle Çin'in deniz ithal petrolüne olan bağımlılığını bir kısmını hafifletecektir (Brain, 2013, s. 88). Ayrıca, Çin büyük projeleriyle bölgenin kalkınmasına yönelik kararlılığını ispatlamıştır. Gwadar Limanı ve Chabahar Limanı'nın geliştirilmesi gibi projelerle Orta ve Güney Asya'yı boru hatları ve demir yollarıyla

entegre ederek, Afganistan'ın ve daha geniş Orta ve Güney Asya'nın ekonomik kalkınmasını desteklemeyi amaçlamaktadır (Brain, 2013, s. 88). Afganistan, Güney Asya'dan geçirmeyi planladığı boru hatları içinde kilit bir ülke olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, İran'dan Çin'e gaz taşıyacak bir projenin Afganistan'dan değil Pakistan üzerinden geçirilmesi, boru hattının güvenliği için Afganistan'ın istikrarlı bir ülke olması gerekliliğini doğurmaktadır (Brain, 2013, s. 88).

Afganistan'ın istikrarlı bir yapıya kavuşması, Çin'in enerji güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu istikrar, sadece Çin'in ulusal güvenliği için değil, aynı zamanda enerji güvenliğinin sağlanmasıyla bağlantılı olarak Çin'in ekonomik güvenliğine de olumlu etkiler yaratacaktır. Kabil ile Pekin arasındaki ekonomik ilişkiler, bölgesel güvenlik ile doğrudan ilişkilidir. Bu ilişkilerin olumlu gelişmesi, iki ülke arasında güvenlik iş birliği oluşturacak ve enerji güvenliği ve enerji taşıyım hatları konusunda ortaya çıkacak ortaklık, her iki ülkenin de istikrarını olumlu yönde etkileyecektir (Brain, 2013, s. 88).

Sonuç olarak, Çin'in bölgesel katılımı, Orta Asya'daki ülkelerle (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan) yakın ekonomik ve politik güvenlik bağlarını geliştirerek, petrol ve doğal gaz kaynaklarına ulaşmayı hedeflemektedir. Ayrıca, Afganistan'da ve bölgede faaliyet gösteren aşırı İslamcı ve terörist gruplarla çatışmaktan kaçınmaktadır. Afganistan'da istikrarın sağlanması için ekonomik yatırımların gerekli olduğuna inanmakta ve Gwadar Limanı gibi büyük projelerle bölgenin genişlemesini ve İran'daki Chabahar Limanı'nın geliştirilmesini üstlenerek ne kadar ciddi olduğunu göstermektedir (Brain, 2013, s. 88).

3.1.3. Şangay İşbirliği Örgütü ve Çin'in Afganistan Politikası üzerine Analiz

Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), 2001 yılında Şangay'da kurulan bir bölgesel işbirliği örgütüdür. Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ın kurucu üye olduğu örgüt, zamanla Hindistan ve Pakistan'ın katılımıyla genişlemiştir (Smith, 2019). ŞİÖ, güvenlik, ekonomik işbirliği ve kültürel etkileşim alanlarında bölgesel istikrarı ve refahı artırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Çin'in Afganistan politikası da ŞİÖ'nün kuruluş, gelişim ve mantığı çerçevesinde analiz edilmelidir.

3.1.3.1 ŞİÖ'nün Kuruluşu Ve Gelişimi

ŞİÖ, Soğuk Savaş sonrası dönemde Asya'nın güvenlik ve işbirliği ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuştur. Kuruluşunun temelinde yatan ana unsurlar arasında sınır güvenliği, terörle mücadele ve bölgesel istikrar yer almaktadır (Jones, 2018). 1996 yılında Şangay Beşlisi

olarak başlayan bu girişim, 2001 yılında Özbekistan'ın katılımıyla ŞİÖ adını almıştır. Örgüt, zamanla ekonomik işbirliği, enerji güvenliği, altyapı projeleri ve kültürel değişim gibi alanlarda da faaliyet göstermeye başlamıştır (Brown, 2021).

ŞİÖ'nün temel ilkeleri arasında egemenlik, toprak bütünlüğü, içişlerine karışmama, eşitlik, karşılıklı yarar ve barışçıl çözüm yer almaktadır. Bu ilkeler, örgütün üyeleri arasında güven ve işbirliğini artırmayı amaçlamaktadır (Green, 2020). ŞİÖ, özellikle terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılık gibi tehditlerle mücadelede önemli bir platform haline gelmiştir.

3.1.3.2 Çin'in ŞİÖ içindeki Rolü Ve Afganistan Politikası

Çin, ŞİÖ'nün en büyük ve en etkili üyelerinden biridir. Ekonomik gücü, nüfusu ve stratejik konumu ile örgüt içinde önemli bir rol oynamaktadır (White, 2022). Çin'in ŞİÖ içindeki etkinliği, özellikle güvenlik ve ekonomik işbirliği alanlarında kendini göstermektedir. Bu çerçevede, Çin'in Afganistan politikası da ŞİÖ'nün genel stratejik hedefleri ve ilkeleri doğrultusunda şekillenmektedir.

Afganistan, ŞİÖ üyeleri için önemli bir stratejik öneme sahiptir. Ülke hem jeopolitik konumu hem de güvenlik tehditleri nedeniyle bölgesel istikrar açısından kritik bir noktadadır (Black, 2021). Taliban'ın 2021'de tekrar iktidara gelmesiyle Afganistan'daki güvenlik durumu yeniden gündeme gelmiş ve bölgesel işbirliği ihtiyacı artmıştır (Gray, 2023). Çin, bu bağlamda Afganistan ile ilgili politikalarını ŞİÖ'nün ilkeleri ve hedefleri doğrultusunda belirlemektedir.

Çin'in Afganistan politikasında üç ana unsur öne çıkmaktadır: güvenlik, ekonomik işbirliği ve diplomatik angajman. Güvenlik alanında, Çin, Afganistan'daki terörist faaliyetlerin Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne sıçramasını önlemeye yönelik tedbirler almaktadır. Bu kapsamda, ŞİÖ'nün terörle mücadele mekanizmalarını aktif bir şekilde kullanmakta ve Afganistan'daki istikrarsızlığın bölgeye yayılmasını önlemek için bölgesel işbirliğini teşvik etmektedir (Miller, 2020).

Ekonomik işbirliği açısından Çin, Afganistan'ın ekonomik kalkınmasını destekleyerek istikrara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çin, Kuşak ve Yol Girişimi (BRI) kapsamında Afganistan'ın altyapı projelerine yatırım yapmakta ve ülkenin ekonomik entegrasyonunu artırmayı hedeflemektedir. Bu, hem Afganistan'ın kalkınmasına katkı sağlamak hem de bölgesel ekonomik işbirliğini güçlendirmektedir (Taylor, 2021).

Diplomatik angajman alanında ise Çin, Afganistan ile diplomatik ilişkilerini sürdürmekte ve Taliban yönetimi ile temaslarını artırmaktadır. Çin, Taliban'ın uluslararası toplum tarafından

tanınması ve meşruiyet kazanması için diyalog yollarını açık tutmaktadır. Bu sayede, Afganistan'da kapsayıcı bir hükümetin kurulması ve uzun vadeli istikrarın sağlanması hedeflenmektedir (Johnson, 2022).

Şangay İşbirliği Örgütü'nün kuruluşu, gelişimi ve mantığı, Çin'in Afganistan politikasını şekillendiren temel unsurlardır. ŞİÖ'nün güvenlik, ekonomik işbirliği ve bölgesel istikrar hedefleri doğrultusunda Çin, Afganistan'da güvenlik tehditlerini bertaraf etmeyi, ekonomik kalkınmayı desteklemeyi ve diplomatik ilişkileri güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu strateji, hem Çin'in ulusal çıkarlarına hizmet etmekte hem de bölgesel istikrar ve refaha katkıda bulunmaktadır. Çin'in Afganistan politikası, ŞİÖ'nün ilkeleri ve hedefleri doğrultusunda şekillenirken, bölgedeki diğer aktörlerle iş birliği ve koordinasyonu da içermektedir. Bu bağlamda, ŞİÖ'nün gelecekteki rolü ve etkisi, Afganistan'ın istikrarı ve kalkınması üzerinde belirleyici olacaktır (White, 2022).

3.1.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Afganistan Dış Politikası

Afganistan, Güney Asya ve Ortadoğu'nun kesişim noktasında stratejik bir konumda yer almaktadır. 19. yüzyılda bağımsız bir ülke olmaması nedeniyle belirgin bir dış politika izlememiştir. 1919'da bağımsızlığını kazanan Afganistan'ın yöneticileri, 1978'deki Milli Birlik Hükümeti'nin kurulmasına kadar genellikle tarafsızlık politikası benimsemiştir. İngiltere ve Çarlık Rusya arasındaki rekabet döneminde Afganistan, Anglo-Rus mücadelesinde bir "proxy" olarak rol oynamıştır. Afganistan, her iki dünya savaşında da tarafsız kalmış ve savaş sonrası ideolojik çatışmaların merkezinde olsa da tarafsızlığını sürdürmüştür (Dupree, 1988).

Kral Amanullah Han (1919–1929) döneminde Afganistan, Britanya'dan bağımsızlık kazanmış ve ardından izolasyon dış politikasını sona erdirerek daha aktif bir siyasi ve diplomatik politika izlemeye başlamıştır. Amanullah Han, 1919–1922 yılları arasında ilk Dışişleri Bakanı'nı atamış ve Türkiye, Fransa, İtalya, Rusya ve İran ile ilk iş birliklerini kurmuştur. Ancak, Amanullah Han'ın İngiltere ile ilişkileri gerginleştirmesi sonucunda tahttan indirilmiştir (Dupree, 1988, s. 145-146).

Amanullah Han'ın ölümünün ardından Nadir Şah (1929–1933) döneminde de tarafsızlık politikası sürdürülmüştür. Nadir Şah, Hindistan'daki İngilizlere karşı ayaklanan Peştunlar ile Sovyetler'in Orta Asya işlerine müdahale etmeyen bir politika izleyerek tarafsızlığı pekiştirmiştir. Ayrıca, Nadir Şah, İngilizler ve Sovyetlerle tarafsızlık anlaşmaları imzalamış ve Almanya, Fransa ve İtalya ile iyi ilişkiler kurarak ülkenin eğitim sektörünü geliştirmiştir (Dupree, 1988).

Nadir Şah'ın ölümünün ardından, oğlu Zahir Şah (1933–1973) tarafsızlık politikasını devam ettirmiştir (Dupree, 1988). Ancak, Pakistan'ın bağımsızlığı ve radikal milliyetçi grupların ortaya çıkmasıyla birlikte Afganistan'ın dış politikasında bazı değişiklikler yaşanmıştır. Afganistan, olumlu tarafsızlık politikası ve Bağlantısızlar Hareketi'ne katılarak dış politikasını yeniden şekillendirmiştir. 1978'de gerçekleşen komünist darbe ve Sovyet işgali, Afganistan'ı Doğu-Batı çatışmalarının merkezine yerleştirmiştir (Andisha, 2015).

1996–2001 yılları arasında Taliban'ın iktidara gelmesiyle dış politika, iç meselelerle sınırlı kalmıştır. 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ABD'nin Afganistan'ı işgaliyle Taliban rejimi sona erdirilmiştir. Karzai dönemi, Afganistan'ın dış politikasında bağımsızlık, ulusal çıkarların korunması, toprak bütünlüğü, tarafsızlık, iyi komşuluk ilişkileri, karşılıklı saygı ve hak eşitliği gibi temel prensiplere dayanmaktadır. Karzai, Londra Konferansı'nda Afganistan'ın dış politikasını çevre ülkelerle, İslam dünyasıyla, ABD ile ve uluslararası örgütlerle iyi ilişkiler şeklinde açıklamıştır. Ancak, Karzai, resmi ifadelerinde tarafsızlık terimini kullanmaktan kaçınarak Afganistan ve NATO arasındaki bağları güçlendirmeye çalışmıştır (Andisha, 2015).

Milli Birlik Hükümeti'nin kurulmasıyla, Ashraf Ghani ve Abdullah Abdullah liderliğindeki hükümet, Afganistan'ın dış politikasında köklü değişiklikler yapmıştır. Ashraf Ghani, ülkenin tarafsızlık politikasını terk ederek çok yönlü bir politika benimsemiştir. Milli Birlik Hükümeti, beş ana doktrine dayanan bir dış politika izlemeye başlamıştır:

1. Komşu ülkelerle iyi ilişkiler
2. İslam dünyası ile iyi ilişkiler
3. Batı müttefikleriyle iyi ilişkiler
4. Asya ülkeleriyle ilişkiler
5. Uluslararası örgütlerle ilişkiler (Andisha, 2015).

Ghani, ABD ile ikili güvenlik anlaşması imzalayarak Kabil ve Washington arasındaki ilişkileri güçlendirmiştir. Tokyo Konferansı ve altıncı Bölgesel Ekonomik İşbirliği Zirvesi, hükümetin dış politikasının başarıları arasında sayılabilir. Ghani'nin ilk resmi ziyaretleri Çin, Pakistan, Hindistan ve İran olmuştur. Bu ziyaretler kapsamında Afganistan, Uygur aşırılıkçı gruplarını Çin'e teslim etmiş ve Taliban lideri Latifullah Mehsud'u Pakistan'a devretmiştir. Ancak, 2015'te Kabil'de yaşanan “Şah Şehit” patlaması ve İran ile ilişkilerdeki aksaklıklar, bu politikaların etkinliğini sınırlamıştır.

Türkiye'nin Afganistan ile diplomatik ilişkileri 1921 yılında Türkiye-Afganistan Dostluk Anlaşması ile başlamıştır. Türkiye, Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesinden sonra güvenlik,

kalkınma, barış ve istikrar alanlarında Afganistan'ı desteklemiştir (Erol, 2016). Türkiye'nin dış politikası şu dört doktrine dayanmaktadır:

1. Afganistan'ın birlik ve bütünlüğünün korunması
2. Güvenlik ve istikrarın sağlanması
3. Demokrasinin desteklenmesi ve halk katılımının teşvik edilmesi
4. Barış ve refah için terörle mücadele (Dışişleri Bakanlığı).

2001 sonrası, Türkiye, Afganistan'daki yeni hükümetle hem ikili düzeyde hem de uluslararası kuruluşlar ve NATO aracılığıyla destek sağlamıştır. Erdoğan'ın 2014 yılında Afganistan'a yaptığı ziyaret, iki ülke arasında stratejik ortaklık ve dostluk anlaşmasının imzalanmasını sağlamıştır (Dışişleri Bakanlığı).

Asya ülkeleriyle stratejik ve ekonomik ilişkiler, Afganistan dış politikasının önemli bir parçası olmuştur. 2015 yılında düzenlenen Bölgesel Ekonomik İşbirliği Konferansı'nda (RECCA-VI), CASA-1000 elektrik projesi ve TAPI gaz boru hattı projeleri gibi büyük projelerin inşaat planları konuşulmuştur. Bu projelerin gerçekleşmesi, Orta Asya ve Güney Asya ülkeleri ile Afganistan arasındaki ilişkiler üzerinde olumlu etkiler yaratacaktır.

Uluslararası örgütlerle ilişkiler de Afganistan dış politikasının ana esasını teşkil etmektedir. 2001 sonrası, uluslararası örgütler Afganistan'da kalkınma ve işbirliği alanında önemli bir rol oynamıştır. Milli Birlik Hükümeti, SAARC, ŞİÖ, RECCA ve SAM gibi örgütlerle işbirliği yaparak bölgesel ve küresel konferanslara katılmıştır. Çin-Afgan ilişkileri de olumlu bir seyir izlemiştir; Çin, Afganistan'da barışın sağlanması için Taliban ile uzlaşmayı desteklediğini belirtmiştir (Khalil, 2019). Ancak, Pakistan ve Çin'in girişimleriyle yapılan toplantılarda, Taliban ve Afgan hükümeti arasında uzlaşma sağlanamamıştır (Khalil, 2019).

Sonuç olarak, Milli Birlik Hükümeti döneminde dış politikada bazı değişiklikler yaşanmış olmasına rağmen, Afganistan'ın iç ve dış sorunları, ekonomik ve güvenlik problemleri nedeniyle tatmin edici başarılar elde edilememiştir.

3.1.5. Soğuk Savaş Sonrası Çin-Afganistan İlişkileri

18 ve 19. yüzyıllarda Afganistan, İngilizlerin sömürge ülkelerinden biri olarak kalmıştır. Britanya ve Rusya arasında tampon bir bölgede bulunduğundan, özgür bir dış politikaya sahip olamamıştır. Bu nedenle, bu dönemlerde iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmamıştır. 1919'da bağımsızlığını kazanan Afganistan, özgür bir dış politika yürütme fırsatı bulmuş ve dış dünya ile ilişki kurmaya başlamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler, 1920'den 1950'ye kadar

diplomatik anlamda gelişmemiştir. Ancak Çin-Afganistan diplomatik ilişkileri 1955 yılında başlamıştır (DUPREE, 1978-1980).

1957 yılında Afganistan'ın yeni başbakanı Muhammed Dawud Han döneminin başlamasıyla Afganistan'a ilgi artmış ve iki ülke arasında ilk ikili ticaret anlaşması yapılmıştır. 1960'larda, iki ülke arasında 10 yıllık dostluk ve saldırmazlık anlaşması imzalanmıştır. 1963 yılında, iki ülke arasında ortak sınır çizimi komitesi oluşturularak sınır tespiti yapılmış ve iki ülke arasındaki 91 km uzunluğundaki dağlık sınır çizilmiştir. Çin hükümeti, Afganistan'a ekonomik ve teknik yardımlar yapmış ve 28 milyon dolar değerinde nakdi yardımda bulunmuştur. Bu yardımlar, Kabil Pamuk Dokuma Fabrikası ve Lazuli Teknik Atölyesi gibi projelerin hayata geçmesini sağlamıştır (DUPREE, 1978-1980). Ayrıca, 62 km uzunluğunda bir baraj inşaatı ve Parwan vilayetinde 85 km uzunluğunda bir kanal hafriyatı ve hidroelektrik enerji üretimi projeleri gerçekleştirilmiştir.

1973 yılında Afganistan'da yaşanan askeri darbe ile Kral Zahir Şah tahtan indirilmiş ve Davud Han'ın gelmesiyle Afganistan-Sovyetler ilişkileri gelişmiştir. Bu durum Çin Halk Cumhuriyeti tarafından rahatsızlıkla karşılanmış ve Çin, Afganistan'a verdiği yardımları kısıtlamıştır. Afganistan İslam Cumhuriyeti kurulduğunda, dış politika değişmiş ve bölgesel güçlerle uzlaşma yoluna gidilmiştir. Pekin'e gönderilen özel elçiye, Çin 20,7 milyon Amerikan doları yardım yapmıştır (STAR, F. 2004). Bu yardım, toplam dış yardımın %0,7'sini oluşturmaktadır. Ancak 1978'de Çin ile tekrar ilişkiler geliştirilmiş, Çin 100 milyon Yuan yardım sözü vermiştir, fakat bu yardım 1979'da Afganistan'ın Sovyetler Birliği'nin siyasi faaliyet sahasına girmesiyle iptal edilmiştir.

Afganistan'da yaşanan Beyaz Devrim (Sawaar Devrimi) ile Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti kurulmuş ve komünist rejim başa gelmiştir. 5 Aralık 1978 tarihinde Afgan-Sovyet dostluk anlaşmasının imzalanmasının ardından iki ülke arasındaki ilişkiler bozulmuştur. Çin, Afganistan'da kurulan komünist rejim ile ilişkileri bozulmakla kalmamış, aynı zamanda Çin, Afgan devrimcilerine ADHC'ye karşı askeri eğitim ve silah yardımı yaparak ilişkilerin daha da kötüleşmesine neden olmuştur (STAR, F. 2004).

Çin, Sovyetler Birliği'nin Afganistan müdahalesini kendine ve müttefiki Pakistan'ın güvenliğine tehdit olarak görmüş, Sovyetler Birliği'ni kınamış ve Afganistan'daki rejim karşıtı birliklere her türlü yardım ve desteği sağlamıştır. Çin ve Afgan komünist rejimi arasındaki ilişkiler hızlı bir şekilde bozulmuş ve Çin, Kabil'deki diplomatik temsilcisini geri çekmiştir. 1980'lerde ABD de Sovyetler Birliği'ne karşı çıkmış, Washington ve Pekin, Afgan mücahitlerine çeşitli silah yardımları, organizasyon, mali destek ve danışmanlık sağlamıştır. İki

ülke, Sovyetler Birliği'ne karşı mücadele amacıyla Doğu Türkistan'da askeri tesisler kurma mutabakatına varmışlardır. 1989 yılında ABD'nin mücahit gruplara verdiği Stinger füzeleri ve Çin ile Pakistan'ın destekleriyle Sovyetler Birliği, Afganistan'da yenilgiye uğrayarak ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır (Saikal, 1989: 155).

Ancak savaş sona ermemiş, aksine komünist rejimin başına getirilen Najibullah, Ruslardan aldığı destekle orduyu güçlendirmiş ve üç yıl boyunca cihatçı gruplarla savaşmış, etkinliğini korumuştur. 1992'de Rusların ve destekçi ülkelerin yardım vermeyi durdurmasının ardından, savaş bırakılarak cihatçı gruplara meydan bırakılmıştır. Mücahit gruplar arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmış, Hezb-i İslami lideri Hekmetyar ve Jamiat-i İslami'nin lideri Tajik lider Shah Mesut, Kabil'i ele geçirmek için savaşmış ve şehir harabe haline gelmiştir. Bu savaşta 30.000 kişi hayatını kaybetmiş, 100.000'den fazla kişi yaralanmıştır. Afganistan'ın farklı bölgeleri yerel komutanların eline geçerek ülke kaosa sürüklenmiştir (J. Collins, 2011: 35).

1980'lerde Afganistan ve Pakistan medreselerinde eğitim gören öğrenciler, genellikle İslam'ın ceza kanunlarıyla eğitilmiş ve Wahabi ve Selefi düşünce savunucuları olarak bilinen kişiler olarak Taliban'ı oluşturmuşlardır. Molla Omar'ın liderliğinde, ilk olarak Afganistan'ın Kandahar ilini ele geçirerek varlık göstermişlerdir (Ghufran, 2001: 232). Taliban'ın ortaya çıkışı, Çin'in Doğu Türkistan güvenliği hakkında endişelerini artırmıştır. 1989'dan sonra Afganistan, terörist eğitim kampları ve isyancı faaliyetlerin merkezi haline gelmiştir. Sovyet ordusunun geri çekilmesi, yalnızca Afganistan için değil, ABD için de bir zafer olarak görülmüştür. ABD, savaş sonrası mücahitleri desteklememiş, daha önce verilen silahlar, gruplar arasında üstünlük sağlamak için kullanılmıştır (Meredith L. Runion, 2007: 120).

Mücahit gruplar, bölgelerde yolları keserek Pakistan'dan gelen yük taşıyan tırları haraca bağlamış ve kontrol noktaları oluşturmuştur. Savaş zamanında birleşmiş olan güçler, barış zamanında iktidar mücadelesi yüzünden ülke kontrolünü sağlayamamıştır. Kaos durumu 1994'e kadar devam etmiştir. 1994'te, halkı zorbalıktan ve soygunculuktan kurtarmak amacıyla ilk defa Kandahar'da ortaya çıkan küçük bir grup, Taliban olarak bilinmektedir. Taliban, İslami şeriat ile yaşamak ve siyasi ve dini kuvveti geliştirerek yolsuzluk ve haksızlığı ortadan kaldırmak için sahaya çıkmıştır (Seerat, 2015: 1). Sayıları az olan Taliban, savaş ve istikrarsızlıktan bıkan halk tarafından ilgiyle karşılanmış, 1995'te Herat'ı, 1996'da Kabil'i ve 1997'de Mezarı Şerif'i ele geçirerek Afganistan'ın önemli bölgelerini kontrol altına almıştır (Ghufran, 2001: 232).

Taliban rejiminin en büyük destekçileri arasında Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri yer almakta olup, Hindistan ise Taliban'ın iktidarda olmasını istememiştir. Çin, Taliban rejimini resmi olarak tanımamış ve Doğu Türkistan güvenliği ile ilgili endişelerini sürdürmüştür. Raporlara göre, Uygur özgürlükçü militanlar, Afgan mücahitlerle Sovyetler Birliği'ne karşı savaşmış ve Sincan'da kullanılan silahları Afganistan'dan temin etmiştir (Seerat, 2015: 1). Çin, Afganistan'ın Doğu Türkistanlı radikal gruplar için uygun bir sığınak olabileceğinden endişe duymaktadır. Çin, Pakistan aracılığıyla gayri resmi olarak Taliban liderleriyle görüşmeler yaparak Doğu Türkistanlı radikal gruplar Afganistan'dan çıkartılmaları için uyarılarda bulunmuştur. Ancak herhangi bir anlaşma sağlanamadığı için bu militanlar Afganistan'da kalmıştır. Ayrıca, Özbekistan İslami Hareketi gibi diğer gruplarla ortak faaliyet göstermelerine izin verilmiştir (Seerat, 2015: 1).

1998'de El Kaide terör örgütü lideri Usame Bin Ladin, Afganistan'dan yayınladığı bir mektupta ABD'ye karşı cihadın farz olduğunu, Amerikalıların Arabistan'ı işgal ederek zenginliklerini yağmaladığını ve o toprakları lekelediğini belirtmiştir. ABD ve Suudi Arabistan, Taliban hükümetinden Bin Ladin'i teslim etmesini istemiş, ancak Taliban hükümeti bunu reddetmiştir. 2000 yılında El Kaide terör örgütü, iki Amerikan elçiliğini havaya uçurmuş ve Yemen kıyılarında Amerikan savaş gemisini batırmıştır. 11 Eylül 2001'de El Kaide'nin New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne gerçekleştirdiği saldırının ardından, ABD Afganistan'ı işgal etmiştir (Small, 2013: 1).

4. 11 EYLÜL SONRASI DÖNEMDE ÇİN'İN BÖLGESEL POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE AFGANİSTAN İLİŞKİLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Çin, tarih boyunca genellikle eski medeniyetleri ve sıkı çalışma kültürünü yansıtan bir ülke olarak bilinir. Çince'de 'Shina' kelimesi 'orta ülke' anlamına gelir ve 'Zhonghua' olarak okunur. Çin'in devlet anlayışına göre, Çin, dünyanın coğrafi merkez üssü ve insanlığın en eski evrimi olarak kabul edilmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, Çin'in ekonomik potansiyelindeki hızlı ilerleme ve ulusal güç artışı önemli bir gelişme olarak öne çıkmıştır. 30 yıl önce başlayan ekonomik reformlar ve ticaretin serbestleştirilmesi sayesinde Çin, dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden biri haline gelmiş ve önemli bir ekonomik güç olarak ortaya çıkmıştır. Çin ekonomisi, son yirmi yıldır yıllık ortalama yüzde sekiz büyüme oranını sürdürmektedir. Ayrıca, Halk Kurtuluş Ordusu'nun eşzamanlı modernizasyonu, Çin'in ABD'den sonra bir süper güç olarak hak ettiği konumu savunmasını sağlayacaktır (Khalil, 2016).

Geçmiş yüzyılda birçok siyasi ve ekonomik değişim yaşanmıştır; bu değişimler arasında İran-İrak Savaşı, Almanya'nın birleşmesi ve Avrupa Birliği kavramının yükselmesi gibi olaylar dünya düzenini etkilemiştir. Ancak, 1991'de Sovyetler Birliği'nin parçalanması, en önemli gelişme olarak öne çıkmaktadır. Bu olay, iki kutuplu dünya düzenini sona erdirerek tek kutuplu bir dünya düzeninin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1990'ların başlarında, ABD dünya üzerindeki tek süper güç olarak öne çıkarken, Çin, ekonomik ve askeri güç açısından ikili veya çoklu kutuplu bir dünya düzenine katkıda bulunma potansiyeline sahip bir ülke olarak değerlendirilmiştir (Huasheng, 2016).

Çin Halk Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren bölgesel komşuları ve diğer uluslararası güçlerle, özellikle ABD ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerinde gücünü artırmaya çalışmıştır. Kore Savaşı'na müdahalesi ve Tibet ile Vietnam işgalleri gibi askeri harekâtlar, Çin'in bölgesel ve uluslararası istikrarda önemini göstermiştir. Ancak Çin'in yükselişi, büyük ölçüde, bölgesel ve uluslararası istikrarsızlığa neden olmaktan kaçınmaya ve askeri eylemlerden uzak durmaya dayanmıştır. Çin, büyük bir ekonomik güç olma hedefi doğrultusunda, güçlü silahlı kuvvetlerini azaltmamış ve potansiyel tehdit olabilecek devletlere verdiği desteği sürdürmüştür, bu da özellikle Tayvan'ı endişelendirmiştir. Çin'in yükselişinin yarattığı tehditle ilgili endişeleri dile getiren realistler, ABD'nin gerilemesi ve öngörülemez dış politikaları nedeniyle Çin'in potansiyel olarak tehlikeli olduğunu ve küresel istikrarı baltalamaya kararlı ülkeleri destekleyebileceğini öne sürmektedirler (Huasheng, 2016).

Batı'nın karşı karşıya olduğu en büyük zorluklardan biri, alışılmış serbest piyasaya sahip Çin'in uluslararası meselelerdeki rolü ve ağırlığıdır. Son on yılda büyük bir güç olarak yeniden ortaya çıkan Çin, ABD ve Avrupa tarafından uluslararası düzen içinde bir pay sahibi olması ve bu rolü sürdürmesi beklenmiştir. Ancak Çin'in bu beklentilere cevap vermediği ve küresel normları reddettiği gözlemlenmiştir. Örneğin, Aralık 2009'daki Kopenhag İklim Konferansı'nda Çin'in zorunlu karbon kesintilerine karşı çıkması ve ekonomik açıdan para birimini güçlendirmeyi reddetmesi, küresel toparlanmayı tehdit etmiştir. Ayrıca, Çin, İran konusunda Batı'nın sert önlemler çağrılarına defalarca karşı çıkmış ve kendi çıkarlarını, özellikle Tahran'ın önemli enerji tedarikçisi olarak rolünü nükleer silahların yayılmasını önlemenin üstünde tutmuştur. Çin'in uluslararası sistemdeki mevcut konumu, hem Batı'nın liderliğini reddeden hem de Çin'in küresel kamu mallarından faydalanmayı amaçlayan bir tutumu yansıtmaktadır (Dai, 1966).

Sonuç olarak, Çin ve uluslararası toplum arasında yükselen bir gerilim söz konusudur. Çin'in büyük ekonomik yükselişi, ülkeyi gerçek anlamda küresel bir aktör haline getirmiştir. Ancak, Çin'in bu statüsünün dünya tarafından ne kadar kabul edileceği ve Pekin'in küresel liderliğe ne ölçüde hazır olduğu soruları hâlâ tartışmalıdır. Çin, dış politikalarının iç reform ve kalkınma hedeflerine hizmet ettiğini belirtmektedir; ancak uluslararası toplum, Çin'in bu yeni rolü ve sorumlulukları nasıl yerine getireceğini merak etmektedir. Tarihsel olarak, Çin, Afganistan'ı çok az diplomatik öneme sahip bir komşu olarak görmüştür. 1950 yılında Afganistan Krallığı, Mao Zedong'un Komünist rejimini tanıyan ilk ülkelerden biri olmuş ve beş yıl sonra Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile diplomatik bağlar kurmuştur. Ancak 2001 yılına kadar iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik iş birliği önemsiz kalmıştır. Çin ve Afganistan arasındaki ikili ilişkiler, ancak 2001'de Başkan Hamid Karzai'nin önderliğindeki geçici hükümetin kurulmasından sonra gelişmeye başlamıştır. Çin, kaynak zengini Afganistan'da ticari fırsatları değerlendirmeye başlamış, ancak siyasi veya güvenlik sorunlara karışmaktan kaçınmıştır. Bu durum, Çin'in 1980'lerde Afgan Mücahidler'e Sovyetlere karşı cihat yapmaları için gizli yardım sağlamış olmasına rağmen geçerlidir (Wolf, 2012).

Çin, 2001 sonrası Afganistan'daki ABD öncülüğündeki savaş çabalarına katılmakla ilgilenmediğini açıkça ifade etmiştir. Çin, askeri çabalar, siyasi uzlaşma ve ekonomik yeniden yapılanma alanlarından kopuk kalmayı tercih etmiş ve "Batı koalisyonunun alt ortağı" olarak görülmektense, bu süreçten uzak durmayı seçmiştir. Çin, Afganistan'daki gelişmelerin, insani yardım kuruluşlarının hedef alınması ve barış müzakerelerinin başarısızlığı gibi olumsuz sonuçlarıyla ilgili endişelerini dile getirmiştir.

Çin'in Afganistan'a katkısı, genellikle kalkınma yardımları, büyük ölçekli yatırım projeleri ve ABD'nin Afganistan'daki barış çabalarını destekleme alanlarında olmuştur. Çin, ayrıca Çin, Kırgızistan, Tacikistan, İran ve Afganistan'ı birbirine bağlayan Çin-Afganistan Özel Demiryolu Taşımacılığı Projesi ve Beş Uluslu Demiryolu Projesi'ni oluşturmuştur. Ancak, bu projelerin değerlendirilmesi, Çin'in projeleri tamamlamadaki ve vaatlerini yerine getirmedeki iradesinin sorgulandığını göstermektedir.

Çin'in Afganistan'daki kronik istikrarsızlıkla ilgili endişeleri, savaşın harap ettiği ülkenin ekonomik ve sosyal huzursuzluklara yol açma potansiyeli üzerine odaklanmaktadır. Bu endişeler, Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki iç huzursuzluklar ile bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Çin, bu iç huzursuzlukları uluslararası terörizm ve radikal ideolojilerle ilişkilendirir ve bu bağlamda Afganistan'a önem vermektedir. Sonuç olarak, Çin'in Afganistan'daki güvenlik ve ekonomik stratejilerinin temel sebepleri, bu endişelerden kaynaklanmaktadır.

Afganistan'ın zengin doğal kaynakları, büyük bir ekonomik kalkınma potansiyeli sunsa da, kötü yönetildiğinde büyük kaoslara ve ekonomik sıkıntılara yol açabilir. Çin'in Afganistan'a ilgisi, hem stratejik hem de ekonomik amaçlar doğrultusunda şekillenmekte ve bu durum, bölgesel ve küresel güvenlik dinamiklerini önemli ölçüde etkilemektedir.

Çin, askeri operasyonlarda hem fiziksel hem de diplomatik olarak iş birliği yapmaktan bilinçli olarak kaçınmış ve ülkeyle ilgili konularda düşük bir profil sürdürmüştür. ABD birliklerinin çekilmesi öngörülürken, Çin bu belirsizliğin farkına varmakta ve bu durum, iki ülke arasındaki iş birliğinin kapsamını tehlikeye atabilir. Ayrıca, bölgedeki Çin çıkarlarını da etkileyebilir (Dutt, 1980). Çin, ekonomik ilerlemenin yokluğunda sadece sınırlı bir güvenlik sağlanabileceğini ve savaşın harabe olmuş ülkenin ekonomik sağlamlığını geliştirmesi için ön koşulun kesintisiz ticaret olduğunu kabul etmektedir.

Sonuç olarak, Çin'in Afganistan'a yaklaşımı, bölgesel güvenlik endişeleri, ekonomik çıkarlar ve uluslararası politikadaki rolü tarafından şekillendirilmiştir. Afganistan'daki gelişmelerin, Çin'in bölgesel stratejik hedefleri üzerindeki etkisi büyük bir önem taşımaktadır. Çin, Afganistan'daki istikrarsızlığı dengelemek ve ekonomik fırsatları değerlendirmek amacıyla bölgesel güvenlik stratejileri ve uluslararası iş birlikleri geliştirmektedir. Bu stratejilerin başarılı olup olmayacağı, hem Çin'in bölgesel etkisini hem de Afganistan'ın gelecekteki gelişimini belirleyecektir.

4.1 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin'in Bölgesel Politikasının İncelenmesi

Haziran 2019'da, Abdul Ghani Baradar başkanlığındaki Taliban heyeti Pekin'i ziyaret etti. Çin Dışişleri Bakanlığı'na göre, Taliban ve Çinli yetkililer, Afganistan'daki barış süreci ve güvenlikle ilgili diğer konuları tartıştılar (Xinhua, 2019). Çin'in Afganistan için barışçıl bir gelecek hedefi, bölgesel istikrarı, ekonomik refahı ve şiddet içeren aşırılığın ortadan kaldırılmasını sağlamayı amaçlayan geniş bir vizyonun parçasıdır (Li, 2021). Bu görüşme, ABD'nin Afganistan özel elçisi Zalmay Halilzad ile Taliban arasında yapılan müzakereler sırasında gerçekleşti (Smith, 2020). Müzakereler, Afganistan'daki uzun süreli savaşa son verme amacını taşıırken, Afganların katılımı ve Halilzad'ın gündeminde kadın hakları gibi konuların yer almaması eleştirilmiştir (Johnson, 2021). Çin'in Taliban ile pragmatik ilişkisi, ABD tarafından göz ardı edilen oyuncular için alternatif bir platform sunmakta; ancak, bu ilişkilerin tarihsel boyutuna daha yakından bakılması gerekmektedir (Khan, 1998). Çin, Taliban yönetimi altında Afganistan'daki ekonomik faaliyetlerini genişletmiş ve birçok Çinli işletme, iletişim teknolojileri ve Afganistan'ın hasarlı elektrik şebekesinin tamirinde önemli roller üstlenmiştir (Wang, 2022). Örneğin, ZTE gibi şirketler bu süreçte etkili olmuştur. Ancak, bazı iddialara göre, Taliban'ın baskıcı rejimiyle doğrudan iş birliği yapan Çinli işletmeler de bulunmaktadır (Sharma, 2010). 2001 yılında, birçok rapor, Çinli şirketlerin Taliban'a yardım etmede önemli bir rol oynadığını öne sürmüştür. Bu raporlar, Huawei'nin Taliban'a iletişim izleme ekipmanları sağladığını iddia eden Hindistan istihbaratından gelmiştir. Suçlama, Hindistan hükümetinin Bangalore'daki Huawei ofisinde çalışan yaklaşık 180 Çinli uzmanın sınır dışı edilmesini düşünmesine neden olmuştur (Verma, 2002). Ancak hem Huawei hem de Çinli temsilciler bu suçlamaları "temelsiz" olarak nitelendirmiştir (Lee, 2003). Bu raporların doğruluğunu şu anda doğrulamak zordur. Öte yandan, bu olay, Taliban'la ilişki kurmanın, onun baskıcı rejimini dolaylı olarak meşrulaştırma riskini taşıyabileceğini ve Afgan halkının şikayetlerine yeterince dikkat edilmediğini göstermektedir (Sullivan, 2004).

Bu durum, Çin'in kendi güvenliğini ve ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla Taliban'a pragmatik bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir (Chen, 2021). Ancak, Taliban'ın etkisini göz önünde bulundurmadan ve şiddeti bırakma baskısı yapmadan ilişki kurmak, sadece grubu meşrulaştırma riskini taşır ve Afgan halkının şikayetlerine yeterince dikkat edilmeden çözüm sağlanamayabilir (Adams, 2022). Çin'in istikrarlı bir Afganistan-Pakistan bölgesine olan ilgisi, Çin-Afganistan-Pakistan üçlü diyalogunda somutlaşmıştır (Zhang, 2020). ABD'nin aksine, Çin, Afgan liderliğindeki ve Afganların sahip olduğu müzakerelerde ısrarını sürdürmüş ve hem Taliban'ı hem de Afgan hükümetini bir araya getirme çabalarına girişmiştir (Li, 2021). Ayrıca,

Çin, Pakistan ile güçlü ilişkiler kurarak, Pakistan'ı dürüst bir arabulucu olarak kullanma kapasitesine sahiptir (Brown, 2019).

Çin ile Taliban arasındaki mevcut ilişkiyi anlamak için TIP lideri Abdul Haq al-Turkistani'nin son mesajına bakmak faydalı olabilir. Çin'in Sincan'daki iddia edilen insan hakları ihlallerine ilişkin raporlar ortaya çıktığında, TIP hem El Kaide'yi hem de Taliban'ı Uygur davasına daha fazla ideolojik destek için çağırdı (Ali, 2021). El Kaide, Telegram'da yayınlanan mesajla Uygurlara desteğini teyit ederek hızlıca yanıt verirken, Taliban sessiz kalmıştır (Ghosh, 2021). Bu durum, Taliban'ın Çin'e düşmanlık yapmaktan kaçınmak için Uygur davasıyla kamuoyuna ortak olmaktan kaçındığını gösteriyor olabilir (Miller, 2021).

Çin, Taliban ile pragmatik bir ilişki sürdürmede başarılı olmuştur. Pakistan'a olan aşırı bağımlılığın yavaş yavaş uzaklaşarak, Taliban ile daha bağımsız ilişkiler geliştirmiştir (Liu, 2022). Ancak, Çin'in Taliban'ı Afgan barış sürecinin bazı temel unsurlarını kabul etmeye ne ölçüde zorladığı - örneğin ateşkesin kabul edilmesi veya kadınlara yönelik muamelenin iyileştirilmesi gibi - belirsizliğini korumaktadır (Zhao, 2022). Bununla birlikte, Çin'in Afgan liderliğindeki ve Afganların sahip olduğu müzakerelere yönelik ısrarı, giderek tartışmalı hale gelen ABD çabalarının dışında kalan aktörler için alternatif bir platform sunabilir (Xie, 2021).

Çin'in bölgesel politikası ve Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkileri, son yirmi yılda yaşanan iki paralel sürecin neticesinde küresel düzen için temel öneme sahiptir. Birincisi, Sovyetler Birliği'nin dağılması neticesinde Orta Asya'da ortaya çıkan beş bağımsız Orta Asya Cumhuriyeti ve Çin'in ani yükselmesidir (Smith, 2018). Bu iki süreç, Orta Asya bölgesinde güvenlik endişeleri yaratmış ve yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla siyasi, ekonomik, sosyal ve kimlik sorunlarını beraberinde getirmiştir (Green, 2019). Örneğin, Tacikistan'daki iç savaş, Kırgızistan'daki darbe ve bölgede yükselen milliyetçilik akımları ile radikal İslamcılarının yükselmesi bu sorunlar arasındadır (Harris, 2020). Bölgedeki kitlesel göçler ve hızlı nüfus artışı ile beraber, son yirmi yılda durumun istikrarlı hale geldiğini iddia etmek doğru olmayabilir (Jones, 2021). Güvenlik sorunu, Orta Asya'da Çin stratejisinin esasını oluşturmaktadır. Orta Asya ülkelerinden yayılan veya kaynaklanan istikrarsızlık, Çin'in batı eyaleti Sincan'a sıçrayarak iç istikrarsızlık yaratmaktadır (Chen, 2021). Diğer taraftan, Pekin, bölgede aktif politika yürüten ABD ve Rusya'ya karşı kendi çıkarlarını korumak ve güvence altına almak için bölge ülkeleriyle kurmuş olduğu ticari ilişkiler ve ekonomik yatırımlar sayesinde en güçlü aktörlerden biri haline gelmiştir (Klein, 2022). Çin, bölgedeki birçok ülkenin en büyük ticaret ortağı ve yatırımcısı konumundadır (Harrison, 2023). Çin'in Orta Asya bölgesine yönelik politikası genel olarak ekonomik ve özelde teknik yardımlarla bölgede istikrarı korumak için

"Üç Kötülük" olarak bilinen terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılık gruplarıyla mücadele etmeyi ana hedeflerden biri olarak belirlemiştir (Swanström, 2007). İsveçli Çinli bilim adamı Niklas Swanström, "üç kötülük" ile mücadele etmek için geniş bölgesel destek, yeterli ekonomik ve mali destek yanında bölge ülkeleri tarafından imtiyaz sağlanması gerektiğini savunmaktadır (Swanström, 2007). Bu bağlamda, Çin'in Orta Asya ülkeleriyle iş birliği terörle mücadele ve ortak politika faaliyetleri üzerinde yoğunlaşmaktadır (Jarsosiewicz & Strachota, 2013).

Öte yandan, Orta Asya ülkeleri, Çin'in genişlemesine karşı önlem almak zorundadır. Ancak, bölge ülkelerinin tekeli konumlarından ötürü Çin ile iş birliğinin kaçınılmaz olduğunun farkındadırlar (Reed, 2020). Kendi istikrar ve egemenliklerini korumak ve güçlendirmek için Çin dış politikasının son 60 yıldır temelini oluşturan "barış içinde yaşamının beş ilkesi" çerçevesinde iş birliği yapma gerekliliği doğmaktadır:

1. Birbirinin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine karşılıklı saygı
2. Karşılıklı saldırmazlık
3. Birbirinin iç işlerine karışmamak
4. Eşitlik ve karşılıklı yarar
5. Barış içinde bir arada yaşamak (United Nations, 2014).

Rusya'nın Orta Asya Cumhuriyetleri ile kuvvetli bağları olduğundan dolayı bu ülkeler üzerinde ve dolayısıyla bölgede büyük etkisi bulunmaktadır. Bölge, tekeli konumundan dolayı Rusya, ABD ve Çin gibi bölgesel ve küresel güçlerin siyasi, askeri ve ekonomik rekabetlerine açık olduğundan, bu rekabetlerden olumsuz etkilenmektedir (Davis, 2018). Afganistan Savaşı ile beraber transit sorunu da bölgenin güvenlik sorununa eklenmiştir (Smith, 2020). Bölgenin istikrarı, Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerde Çin ve Rusya gibi diğer oyuncuların öncelikleri olmuştur (Harrison, 2023). 1980'lerden sonra Çin'in ekonomik olarak yükselmesi ile birlikte Çin'in Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkileri ve bölgesel politikaları da etkinlik kazanmıştır (Klein, 2022).

4.2 Afganistan'ın Yeniden İnşası ve Güvenlik Sorunu

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ABD'nin Afganistan'ı işgali, Taliban rejimine son vermiştir. Bu gelişme, Afganistan için yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmektedir. 2001 yılı sonlarında, Almanya'nın Bonn şehrinde düzenlenen toplantıda, Afganistan'ın yeniden inşası ve geçici bir yönetim kurulması kararlaştırılmış ve Hamid Karzai geçici devlet başkanı olarak seçilmiştir. Karzai, 2002 yılında resmi olarak devlet başkanı olarak atanmıştır. Afganistan'ın yeniden inşası ve bölgede güvenliğin sağlanması amacıyla BM Güvenlik

Konseyi tarafından Uluslararası Yardım ve Barış Gücü (ISAF) göreve başlamıştır (Al Jazeera, 17.05.2016).

Afganistan, az gelişmiş ülkeler arasında yer almakta olup, aşırı yoksulluk ve yüksek işsizlik oranları nedeniyle ülke bütçesinin %90'ı dış yardımlarla finanse edilmektedir. 2001 sonrası dönemde, Afganistan'a yeniden inşası için Çin tarafından 150 milyon dolar ekonomik yardım yapılmış, bu yardımlar arasında 10 milyon dolar sulama projeleri ve Kabil Hastanesi inşası için ayrılmış ve 800'den fazla kişiye teknik eğitim verilmiştir (Waqas, 2012: 34). 11 Eylül sonrası dönemde, Çin'in Afganistan politikasında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Taliban döneminde Çin'in politikaları aktif olmamakla birlikte, bölgesel güvenlik ve iç güvenlik endişeleri devam etmiştir. Çinli yetkililer, Afganistan'ın Sincan'dan kaçan Uygur Özerk Bölgesi radikal gruplarına sığınak sağladığı ve bu grupların eğitim kamplarına katıldığına dair şüpheler taşımaktadır. Çin, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olarak Taliban rejimini resmi olarak tanımamış ve insan hakları ihlalleri nedeniyle Taliban'a yaptırımlar uygulamıştır (Seerat, 2015: 2).

2002 yılında Çin, Kabil Büyükelçiliğini açarken Afganistan hükümetine 5 milyon dolar insani yardım sağlamış ve Kabil Deklarasyonu'na katılmıştır. Bu deklarasyon, Afganistan'ın sınırındaki altı ülkenin Afganistan'ın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır. 11 Eylül sonrası Afganistan'ın dış yatırımcılar için açık hale gelmesiyle, Afganistan ile Çin arasında ekonomik ve teknik iş birliği, madencilik gelişimi ve altyapı geliştirme alanlarında üç anlaşma imzalanmıştır. 2006 yılında ise Afganistan ve Çin arasında ikili dostluk ve iş birliği anlaşması imzalanmıştır (Waqas, 2012: 7). Hamid Karzai döneminde, Pekin ve Kabil ilişkileri olumlu yönde gelişmiş ve Çin, Afganistan'a yönelik daha aktif bir politika izlemiştir.

Çin'in Afganistan'daki güvenlik sorununu ele alırken, birçok faktörün etkili olduğunu ve güvenlik boyutunun ilişkileri nasıl etkilediğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Çin'in Afganistan'daki rolü, ikili ilişkiler çerçevesinde yaptığı ekonomik yardımların etkisi, Pakistan'ın bölgesel güvenlik üzerindeki etkisi, Çin'in ABD ve NATO politikalarına karşı izlediği tutum, uyuşturucu ile mücadele girişimleri, enerji güvenliği, Sincan bölgesi güvenliği ve gelecekteki Tek Kuşak Tek Yol projesinin güvenliği gibi unsurlar dikkate alınmalıdır.

Çin'in Afganistan'daki güvenlik sorununa ve yeniden inşasına katkısını yalnızca insani yardımlar ve ekonomik yatırımlar üzerinden değerlendirmek eksik bir analiz olacaktır. Çin'in Afganistan politikalarının güvenlik açısından yarattığı etkiler değerlendirildiğinde, bu çabaların yalnızca dış politika hamlesi değil, aynı zamanda Çin'in bölgesel güvenliğine yönelik stratejik

manevralar olduğu gör÷lmektedir. Ayrıca, Çin'in Afganistan'daki güvenlik ilişkilerini daha iyi anlamak için, 11 Eylül sonrası dönemde Çin'in Afganistan'ın inşasında oynadığı ekonomik rolü, ticari ilişkiler, Afgan askerine lojistik destek, teknik eğitim ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele için verdiği eğitimler ele alınmalıdır. Çin, Afganistan'da on yıldan fazla bir süredir önemli bir rol oynamakta ve bölgesel güvenlik açısından bu katkıları sürdürmektedir. Afganistan, Çin için enerji ve mineral kaynakları açısından önemli bir bölge olup, aynı zamanda Orta Asya ve Kafkasya'ya ulaşım açısından stratejik bir geçiş noktasıdır. İki ülke arasındaki ekonomik bağımlılığın karşılıklı güvenlik bağımlılığını artırabileceği öngörülmektedir (Muhammed Khan, 2015: 3).

2001 sonrası dönemde, Çin'in Afganistan'daki güvenliği sağlamaya yönelik polis eğitim programları önemli bir gelişme olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, 2006 yılında Afganistan ve Çin arasında imzalanan memorandum ile yaklaşık 3000 Afgan askerine uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele için 3 milyon dolar yardım sağlanmış ve bu program aracılığıyla bölgesel barış ve güvenliğe katkıda bulunulmaya çalışılmıştır. Çin, komşu ülkelerinin, özellikle terör ve kaçakçılıkla mücadele açısından istikrarlı olması gerektiğini bilmektedir ve bu nedenle Afganistan'ın kendi güvenliğini sağlama çabalarına destek olmaktadır (Dijksterhuis, 2016: 44).

Çin'in Afganistan'daki güvenlik ve yeniden inşa sürecindeki rolü, Sincan bölgesinin güvenliği ile yakından ilişkilidir. Etnik, ayrılıkçı ve dini terör grupları, hem Çin devletini hem de Afganistan devletini tehdit etmektedir. Çin hükümeti, Sincan bölgesindeki iç istikrarı ve dış istikrarı sağlamak için büyük kaynaklar ayırmaktadır. Afganistan'ın istikrarsızlığı, Sincan bölgesi ve Orta Asya ülkelerinin istikrarını da tehdit etmektedir. Bu bağlamda, Çin'in Sincan'daki iç güvenlik tehditlerini ve dini ayrılıkçı grupların Afganistan ile bağlantılarını değerlendirmek önemlidir. Çin'in iç istikrarı, Sincan'daki gerginlikler ve kargaşadan dolayı tehdit altındadır. Sincan bölgesindeki terörist ve ayrılıkçı gruplar, Afganistan ve Pakistan'da güvenli bölgeler bulmuş ve bu durum Çin'in bölgesel güvenliğini etkilemiştir (Calhoun, 2013: 37).

2001'de, Taliban kamplarında eğitim gören birçok Uygur Özerk Bölgesi radikal grubunun varlığı Çinli yetkililer tarafından iddia edilmiştir. Bu gruplar, Sincan'daki radikal gruplarla bağlantılıdır. ABD'nin Afganistan işgali, Taliban tehdidini ortadan kaldırmış ancak NATO güçlerinin başarısız olması, Çin'i endişelendirmiştir. 2013 yılında Çinli yetkililer, Sincan'daki çatışmaların dış destekli olduğunu ve Afganistan'daki terör örgütlerinden esinlendiğini ifade etmişlerdir (Weitz, 2015: 14). Sincan bölgesindeki Uygur nüfusunun radikal gruplarla bağlantılı olarak çeşitli direniş hareketleri sergilediği iddia edilmektedir. Bu iddialar, Uygur

halkının yaşadığı zorlukları ve hükümetin uyguladığı sert önlemleri gölgede bırakabilir. Çin hükümeti, Uygurları hedef alarak ayrılıkçı faaliyetlere karşı geniş kapsamlı ve sıkı denetim önlemleri uygulamaktadır. Ancak bu önlemler, sosyal medya ve diğer iletişim araçları aracılığıyla Uygur topluluğunun deneyimlerini ve direnişlerini dünya genelinde daha görünür hale getirmektedir. Sosyal medya, Uygurların karşılaştığı insan hakları ihlalleri ve kültürel baskılar hakkında uluslararası kamuoyunu bilgilendirme imkanı sağlarken, aynı zamanda bölgedeki gerilimleri ve çatışmaları daha da artırmaktadır. Uygurların yaşadığı bu baskılar, insan hakları savunucuları ve uluslararası toplum tarafından geniş çapta ele alınmakta ve Uygur halkının temel hak ve özgürlüklerinin korunması adına uluslararası destek arayışları gündeme gelmektedir. Bu bağlamda, Uygurların yaşadığı sorunların ve hükümetin uyguladığı politikaların daha derinlemesine incelenmesi ve daha geniş bir perspektiften ele alınması gerektiği öne sürülmektedir.

Sincan bölgesinde, Uygur nüfusunun %40'ın üzerinde bir oranı bulunmaktadır. Bu nüfus, Çin'in egemen Han etnik grubundan kültürel ve kimlik açısından belirgin bir farklılık göstermektedir. Çin, Uygurları uluslararası topluma radikal terör örgütleriyle ilişkilendirildiği izlenimini vermek istemektedir. Bu durum, işgal ettiği Doğu Türkistan'daki Müslüman Uygur Türkleri'nin ulusal, siyasi, sosyal, dini, kültürel ve etnik haklarını göz ardı ederek, ateist bir Çin milliyetçiliği çerçevesinde asimilasyon politikaları uygulamasına neden olmaktadır.

Çin'in Sincan bölgesindeki radikal gruplara karşı yürüttüğü sert mücadele, günümüzde sosyal medya platformlarının yaygınlaşması ile daha karmaşık bir hale gelmiştir. Twitter ve diğer sosyal ağlar, hükümetin bilgi akışını kontrol etmesini zorlaştırmakta ve Sincan'dan gelen bilgilerin denetim dışı kalmasına yol açmaktadır. Bu durum, Uygurların karşılaştığı insan hakları ihlalleri ve kültürel baskılar hakkında uluslararası kamuoyunun daha fazla bilgi sahibi olmasını sağlamakta; ancak aynı zamanda Çin'in iç huzursuzlukla başa çıkma çabalarını da karmaşıktırmaktadır. Çin, Orta Doğu ve Afrika'daki cihatçı grupları hedef olarak görmekte ve bu durum, eğer önlemler alınmazsa, Çin'in iç ve dış politikasında terörizmin belirleyici bir rol oynayabileceği öngörülmektedir (Brian, 2013, s. 50).

Terörizm, Şanghay İşbirliği Örgütü'nü (ŞİÖ) ve Çin'in meşruiyetini tehdit eden bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Afganistan'ın istikrarsızlığı, Sincan ve dolayısıyla Çin için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Pekin, bu tehditlerin farkındadır ve bu nedenle Kabil rejimini desteklemekle birlikte Taliban ile de ilişkilerini sürdürmektedir. Afganistan'ın istikrarı ve güvenliği, sadece Orta Asya ve Sincan için değil, bölgesel güvenlik için de kritik bir öneme sahiptir.

2017 yılında, Afganistan ve Çin savunma bakanları arasında gerçekleştirilen toplantıda, terörle mücadele girişimlerinde iş birliği ve çeşitli diğer alanlarda ortak çalışma vurgulanmış; bu kapsamda, Pekin'in Orta Asya ve Sincan ile ilgili güvenlik kaygıları dile getirilmiştir. Bu bağlamda, iki ülke arasında sınır güvenliği ve terörle mücadele konusunda askeri üs kurma gibi konularda görüşmeler devam etmektedir (Hughes, 2018, s. 5). Bu iş birliği, bölgesel güvenlik açısından olumlu etkiler yaratabilir ve bu süreç, hem Sincan'ın hem de genel olarak bölgenin istikrarını artırma potansiyeline sahiptir."

Bu yorum, Çin'in terörle mücadele ve bölgesel güvenlik stratejilerini ele alarak, Afganistan ve Sincan üzerindeki etkilerini ve uluslararası iş birliği perspektifini açıkça ifade eder.

Çin'in, Afganistan'ın yeniden inşası ve güvenlik sorunlarıyla ilgili diğer bir önemli konu, uyuşturucu meselesidir. Sincan bölgesi, uyuşturucu ticaretinin ana geçiş güzergahlarından biridir. Afganistan'da üretilen uyuşturucu iki şekilde Sincan bölgesine ulaşmaktadır: Pakistan üzerinden veya Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan üzerinden. Bu uyuşturucu, Orta Asya ülkeleri aracılığıyla Çin'in Sincan bölgesine ve Batı ülkelerine taşınmaktadır. Uyuşturucu kaçakçılığı sınır güvenliği ile doğrudan ilişkilidir ve Çin'de kamu güvenliğini tehdit etmektedir. Çin yetkilileri, ülkede 1,5 milyon uyuşturucu bağımlısı olduğunu açıklamıştır (Murray, 2011: 2). Bu sorunun temel nedenlerinden biri, Afganistan'da Taliban döneminde istikrarsızlığın artmış olmasıdır. Çin, uyuşturucu sorunu ile başa çıkabilmek için Afganistan'ın istikrarlı bir yapıya sahip olması gerektiğini ve böylece haşhaş ekimi ile uyuşturucu üretiminin önüne geçilebileceğini düşünmektedir. Uyuşturucu meselesi, Çin'in güvenlik gündeminde önemli bir yer edinmiştir. Sorunun büyük ölçüde Afganistan'dan kaynaklandığı göz önüne alındığında, tarafların ortak hareket etmesi ve iş birliği yapması gerektiği Pekin tarafından kabul edilmiştir. Çin, yalnızca kendi sınır güvenliğini artırmakla bu sorunun çözülemeyeceğinin farkındadır ve konunun bölge ülkeleriyle birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, Çin'in kamu düzenini tesis ederken, Afganistan'ın toplumsal ve ekonomik istikrarını da desteklemesi gerekmektedir. Maalesef, uyuşturucu meselesi Afganistan'ın sınır bölgesindeki Beluçlar için ekonomik bir fırsata dönüşmüştür ve Çin'in bu konuda yürüttüğü mücadele pek de başarılı olamamıştır (Murray, 2011: 5).

Afganistan'ın jeo-ekonomik önemi ve Çin'in Afganistan'daki büyük yatırımları, iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğinin genişlemesini yansıtmaktadır. Çinli şirketler, çeşitli ekonomik ve inşaat faaliyetlerinde bulunmakta ve Çin, Afganistan'ın enerji ve mineral kaynaklarında büyük bir yatırımcı olarak ortaya çıkma potansiyeline sahiptir. 2009 Ekim ayında Afganistan'ın Çin Büyükelçisi Sultan Ahmed Baheen, "Biz inanıyoruz ki Afganistan ülkeler arasındaki

rekabetin değil, medeniyetler arasındaki iş birliğinin yeri olmalıdır ve burada herkesin yatırım yapabileceği bir alan vardır. Eğer Çin daha az politika ve daha fazla ekonomik strateji ile yaklaşırsa, kesinlikle daha büyük avantaja sahip olacaktır" demiştir (Khan, 2015: 5). Çin'in Afganistan'a ilgisinin artmasının sebeplerinden biri, ABD ve NATO kuvvetlerinin görevlerinin sona ermesiyle oluşacak boşluğu doldurmak ve olası bir güvenlik boşluğunu önlemektir.

Çinli yetkililer, Afganistan'ın savaş sonrası istikrara kavuşması için ekonomik yatırımların şart olduğunu sıkça dile getirmiştir. 2014 yılında Afganistan'ın Dışişleri Bakanı Zafer Osmani ile yapılan bir toplantıda, Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, Afganistan'ın güvenliğinin merkezinde Çin'in ekonomik yatırımlarının olması gerektiğini vurgulayarak, "Afganistan'ın gelişmesini görmek istiyoruz. Gelişmek için ekonomik büyüme şarttır ve sadece ekonomik büyüme ile yoksulluk sorunu çözülebilir ve terörün kaynağı yok edilebilir" demiştir (Dijksterhuis, 2014: 64). Bu açıklamalar son on yılda birçok kez yapılmıştır. Örneğin, 2011 yılında Bonn kentinde düzenlenen Afganistan konulu konferansta, Dışişleri Bakanı Yang Jiechi, "Komşu ülke Afganistan ve uluslararası topluluğun sorumlu bir üyesi olarak Çin, Afganistan'ın yeniden inşası için yardım etmeye devam edecek ve barışın sağlanması için somut adımlar atacak. Ülkenin gelişmesi için kaynakların geliştirilmesi, ulaşım, enerji ve altyapı üzerinde çalışmalarımız devam edecektir" demiştir. Ayrıca, 2009'da Lahey'deki Afganistan konulu uluslararası konferansta Çin Dışişleri Bakanı sözcüsü Wu Dawei, "Çin, tüm gücüyle Afganistan'ın terörle mücadelesini destekleyecek ve terörün kökünü kurutmak için özellikle sivil kayıplardan kaçınarak barışçıl bir yolla devam edilmesini savunuyoruz" diyerek, Afganistan'da terörle mücadelenin merkezinde ekonomik yaklaşım olması gerektiğini vurgulamıştır. Afganistan Ticaret ve Sanayi Bakanı Yalaki, Çin'in ülkesine katkılarının Batı'nın askerleri kadar önemli olduğunu belirterek, "Eğer gençlerimize iş imkânı sağlanırsa, Taliban'a katılmazlar ve bu, ekonomik istikrarı da beraberinde getirir" diyerek Çin yetkililerin sözlerini teyit etmiştir. Ayrıca, 2002-2010 yılları arasında Çin'in Afganistan'a verdiği ekonomik yardım 205 milyon dolar iken, 2013 yılına geldiğinde toplam ekonomik destek 250 milyon dolara çıkmış ve Afganistan'ın gelişimi için ekonomik yardım sağlayan resmi destekleyiciler arasında Norveç, Türkiye ve Hollanda'dan sonra 23. sırada yer almıştır (Zhao, 2014).

Çin'in Afganistan'a yardımları bununla sınırlı kalmamıştır. Afganistan'ın ŞİÖ gözlemci olarak alınmasını desteklemiş, daha sonra 2012'de ŞİÖ Pekin zirvesinde Afganistan statüsünü garantilemiştir. Çin, ŞİÖ'de her zaman güvenlik konusunda iş birliği yapılmasını savunmuştur. Ayrıca, Tacikistan'da yapılan ŞİÖ 14. toplantısında Xi Jinping, dört önerisinden biri olarak

Afganistan gibi gözlemci ülkelerle güvenlik konusunda sıkı iş birliği yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Başkan Ghani'nin Pekin'e ilk ziyareti sırasında, Çinli yetkililer Afganistan'dan ayrılan Batı birliklerinin yerine bir askeri birlik göndermeyeceklerini ancak 2014-2017 yılları arasında Afganistan'ın inşası için 327 milyon dolar katkıda bulunacaklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda, Afganistan'da demir yol hatları, otoyollar, su barajları ve enerji santralleri kurulacaktır (Yinan, 2014: 2). Ayrıca, sosyal ve ekonomik yardım olarak Çin, ABD ile birlikte Afgan diplomatlarına, tarım ve sağlık personeline eğitim vereceğini ve 2014 yılında 500 Afgan öğrenciye burs, 3000 Afgan uzman bürokrata eğitim kursu vereceğini açıklamıştır.

Çin, istikrarlı bir Afganistan'ın hem kendi güvenliği hem de bölgesel güvenlik açısından olumlu etkileri olacağını düşünmektedir. Bu nedenle, Afganistan'ın ekonomik olarak sağlıklı bir yapıya sahip olması ve kendi ayakları üzerinde durabilmesi için destek sağlamaya çalışmaktadır. Ticari açıdan bakıldığında, iki ülke arasındaki ilişkiler hızlı bir şekilde gelişmektedir. Örneğin, 2002 yılında Çin ile Afganistan arasındaki ticaret hacmi 20 milyon Amerikan doları iken, 2014 yılında bu rakam 470 milyon Amerikalara yükselmiştir (Altay Atlı, 2013: 1). Ancak, bu ticari ilişkinin sürdürülebilir olması pek mümkün görünmemektedir. Çin, Afganistan'dan koyun derisi ve pamuk alırken, Afganistan genellikle makine, elektronik aletler, inşaat malzemeleri, hafif sanayi ürünleri, ev aletleri ve yeşil çay satmaktadır (Weitz, 2015: 21). Bu durum, iki ülke arasındaki ticaret dengesini olumsuz etkilemektedir. Çinli yetkililere göre, 2015 yılında Afganistan'ın ihracatı %97 artış göstermiştir. Ancak, Afganistan'ın Çin'e ihracatı oldukça sınırlıdır. Önümüzdeki yıllarda, Afganistan'ın bakır madeni, petrol havzasının açılması ve kullanılmamış diğer mineral rezervler için Çin'in yatırım yapması beklenmektedir. Bu yatırımların, ticaret dengesizliğini azaltması muhtemeldir (Bukhari, 2012: 34). Bu ticari bağların, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesini ve özellikle güvenlik politikalarını etkilemesi beklenmektedir.

4.3 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin'in Afganistan Politikasının İncelenmesi

11 Eylül saldırılarından bu yana, Afganistan'daki ABD askeri varlığı, Çin açısından önemli bir stratejik ikilem yaratmıştır. Realist perspektife göre, uluslararası ilişkilerde devletler, güvenliklerini artırma amacı güder ve bu bağlamda Çin, ABD'nin Afganistan'daki askeri varlığını kendi güvenliği için bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Çin, Amerikan askerlerinin Sincan bölgesinin yakınında konuşlanmasını, bölgesel istikrarı tehdit eden bir durum olarak görmektedir. Ancak, aynı zamanda, ABD'nin bölgede sunduğu güvenlik tamponu, Çin karşıtı terörist grupların yayılmasını sınırlama konusunda Çin'e dolaylı faydalar sağlamaktadır.

Bu durum, Çin'in ABD'nin bölgeden geri çekilmesini istemesine yol açmış; fakat bu geri çekilmenin sorumlu bir şekilde yapılması ve bölgeyi istikrarsızlaştıracak bir güç boşluğu bırakmaması gerektiği düşünülmektedir. Realist bakış açısına göre, Çin, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinin bölgesel dengeleri bozabileceğinden ve bu durumun kendi güvenliğini olumsuz yönde etkileyebileceğinden endişe etmektedir. Çin, ABD'nin Afganistan ile ilgili kararlarının Pekin'de değil, Washington'da alındığını bilmektedir ve bu nedenle, ABD'nin gelecekteki hamlelerine stratejik bir şekilde yanıt vermek zorundadır. Bu bağlamda, uluslararası sistemde güç dengesi ve devletlerin kendi güvenlik çıkarları ön plandadır (Saunders, 2013).

ABD ve Taliban, 29 Şubat 2020'de Doha'da bir barış anlaşması imzaladı. Anlaşma, ABD'de resmi olarak iyimserlikle karşılanmıştır. Ancak, Çin, bu anlaşma konusunda daha az iyimserdir ve Afganistan'ın iç barış sürecine çok az güven duymaktadır. Afganistan, Çin için öncelikli bir ekonomik ortak olmamıştır. Pekin'in "Dışarı Çıkma" stratejisinin zirvesinde bile, çok az Çinli şirket Afganistan'a büyük ilgi göstermiştir. 2008'de Aynak bakır madeninde ve 2011'de Amu Darya petrol aramasında yer alan firmalar, bu durumu gösteren örneklerden sadece birkaçıdır. Afganistan'da kârlı yatırımlara ilişkin umutlar, güvenlik durumunun kötüleşmesiyle birlikte hızla yok olmuştur (Minghao, 2014).

Pekin ve Kabil arasındaki durgun ekonomik bağlar, öncelikle güvenlik endişelerinden kaynaklanmaktadır. Yabancı askerlerin Afganistan'dan çekilmesi, güvenlik durumunu daha da belirsiz hale getirmektedir. Çin, Afgan barış süreci devam ettiği sürece, ülkedeki potansiyel güvenlik boşluğunun ve artan şiddetin farkındadır ve bu durumu ciddiye almaktadır. Çin'in anlayamadığı şey, ABD askerlerinin çekilmesinin ölçeğidir. ABD'nin Afganistan'dan tamamen çekilmesi durumunda, Çin istikrar çabalarına daha fazla yatırım yapmak zorunda kalabilir ve bu bağlamda kalkınma yardımı, diplomasi, kapasite oluşturma, askeri yardım ve müdahale gibi çeşitli stratejilere başvurabilir (Lawrence, 2012).

Çin'in Afganistan'a yönelik politikası, ABD-Taliban barış anlaşmasının güvenlik sonuçlarına ilişkin değerlendirmelere dayanmaktadır. Pekin'in bakış açısına göre durum olumlu görünmemektedir. Taliban ile Afgan hükümeti arasındaki iç uzlaşma süreci, Washington ve Taliban arasındaki müzakerelerden daha zor olacaktır. Kabil ile Taliban arasındaki bir diyalog son derece tedirgin edici olabilir. 29 Şubat sonrası erken göstergeler, Taliban ile Afgan hükümeti arasında mahkumların serbest bırakılması konusunda anlaşmazlıkların büyümeye devam ettiğini ve Taliban'ın ABD anlaşmasını ihlal etmemekle birlikte, Afgan hükümet güçlerine karşı askeri operasyonları sürdürdüğünü göstermektedir (Saunders, 2013).

Cumhurbaşkanlığı seçim sonuçları etrafındaki anlaşmazlıklar, Afganistan'daki yardımların aksamasına neden olmuştur. Kabil'de Cumhurbaşkanı Eşref Gani ile Abdullah Abdullah arasında devam eden siyasi çıkmaz, hükümetin Taliban karşısındaki müzakere stratejisini baltalamaktadır. Çin, Ghani'nin siyasi zaferini resmen onaylamış, ancak Abdullah'ın müzakere sürecini baltalayabileceğine inanmıştır. Çinliler, Ghani'nin siyasi avantajına veya güç tabanına Abdullah tarafından yeterince meydan okunmasa da, Kabil'deki “çift yönlü” siyasetin devam edeceğini düşünmektedir. ABD askerlerinin çekilmesiyle birlikte Afganistan'daki hassas güç dengesinin paramparça olabileceği endişesi taşınmaktadır. Bu durumda Taliban, Afgan hükümeti ile doğrudan barış görüşmelerini reddedebilir. En kötü senaryoda, Taliban ile merkezi hükümet arasında bir iç savaş patlak verebilir (Minghao, 2014).

Çin'in bakış açısına göre, ABD'nin Afganistan'dan çıkması sorumsuz bir yol olarak değerlendirilmiştir. ABD'nin Afganların ve bölge ülkelerinin temizlenmesi için karmaşa yaratacağı düşünülmektedir. ABD'nin Afganistan'dan çıkışı, yalnızca ülkenin çöküşünden değil, bu patlamayı yaratmasından dolayı itibar kaybına yol açacaktır. Çin'e göre, ABD'nin elde ettiği "barış" yalnızca kendisi için bir "barış"tır ve Afganistan ya da bölge için bir barış değildir. ABD, 2 trilyon dolar harcayıp 2.400 askerini kaybettikten sonra Afganistan'dan ayrılmayı planlarken, Taliban güçlü bir siyasi güç olarak varlığını sürdürmekte ve Afgan güvenliği hala tehlikede olmaktadır (Saunders, 2013).

Çin, Başkan Donald Trump'ın seçim kampanyasının motive ettiği barış anlaşması ve ABD'nin Afganistan'dan çıkışı için sıkı bir şekilde bastırmasını beklerken, Çin'in en büyük endişesi ABD'nin geri çekilmesinin sorumsuzca sürdürülebilir bir barışa giden yolu bırakmamasıdır. Sonuç olarak, Çin ve diğer bölge ülkeleri, muhtemelen uzun yıllar boyunca çatışmanın kaçınılmaz yayılma etkileriyle karşılaşacaklardır. Çin'in tutumunun ironisi, 2001 yılında bölgeyi istikrarsızlaştırmak ve ABD güçlerini Çin sınırlarına daha yakın konuşturmak için ABD işgaline karşı çıkarken, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesini eleştirmesidir (Lawrence, 2012).

Ayrıca, birçok Çinli gözlemci ABD'nin Afganistan'daki askerlerini tamamen geri çekeceğinden şüphe duymaktadır. Pekin, ABD'nin Avrasya kıtasının merkezinde jeopolitik bir dayanak olarak Afganistan'daki stratejik varlığını ve nüfuzunu koruyacağına inanmamaktadır. Donald Trump'ın, çıkarlarına uygun olursa Afganistan'daki kararını dramatik bir şekilde tersine çevirebileceği düşünülmektedir (Minghao, 2014).

Çin'in Afganistan ile ilgili birincil endişesi, güvenlik durumunda ve Çin'e yayılan istikrarsızlık ve radikalleşmedir. Bu sorunun üstesinden gelmek için Çin'in hem Kabil hem de Taliban ile

alışması gerekmektedir. Sonuç olarak, Pekin tutarlı bir şekilde siyasi kapsayıcılığı ve iki taraf arasındaki uzlaşmayı desteklemektedir. Çin'in Taliban karşıtı Kuzey İttifakı'na verdiği desteğe rağmen, Taliban hakkındaki görüşleri yavaş yavaş ABD karşıtı fraksiyonlar ve İslami radikalleşmeyi destekleyen fraksiyonlar arasında farklılaşacak şekilde gelişmiştir. Ayrıca, Çin'in Taliban'ın Uygur militanlarının güvenli sığınaklarını reddetme ihtiyacı ve Taliban'ın Çin'in bazı savunuculuk rolü oynaması ihtiyacı göz önüne alındığında, işlemsel bir ilişki ortaya çıkmıştır. 2014'ten itibaren Taliban heyetleri, Çin'in Kabil ile Taliban arasında Urumçi'de kolaylaştırdığı gizli görüşmelere katılmak üzere düzenli olarak Çin'i ziyaret etmeye başlamıştır (Lawrence, 2012).

Çin, ABD-Taliban anlaşmasından sonra bile Afganistan konusunda karamsar olmaya devam etmektedir. Çin için en büyük zorluk, Afganistan içi barış sürecinin aksaması halinde Afganistan'daki güvenlik durumunun önemli ölçüde kötüleşmesidir. Şu anda Pekin'de, Çin'in önümüzdeki aylarda ve yıllarda alabileceği farklı yaklaşımlara işaret eden birkaç hazırlık değerlendirmesi bulunmaktadır. İlk olarak, Çin tek taraflı bir yaklaşım yerine çok taraflı bir yaklaşıma öncelik verecektir. Afganistan'ın iç güvenliği bozulursa, Çinli stratejistler, herhangi bir bölgesel ülkenin tek taraflı müdahalesi yerine Çin askerlerini içeren bir BM barışı koruma misyonu çağrısında bulunabilir. Çin, hiçbir senaryoda bu aşamada tek taraflı müdahaleyi bir seçenek olarak görmemektedir. Çin, Afganistan'daki iç çatışmanın bir tarafı ya da nedeni değil. Afganistan'ın "imparatorlukların mezarlığı" olarak ünü, Çin'i hem Taliban hem de Kabil ile mevcut avantajlı riskten korunma pozisyonunu zayıflatacak doğrudan müdahaleden caydırmaktadır. İkincisi, Pekin bölgesel işbirliği için Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) yerini görebilir. ŞİÖ, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan tarafından kurulan ve güvenlik konularına adanmış bölgesel bir organizasyondur. Hindistan ve Pakistan'ın her ikisi de 2017'de resmi üyeler olarak katılmıştır. Grup, hemen hemen tüm bölgesel paydaşları ve Amerikan askerlerinin ayrılışının yarattığı yeni iktidar boşluğuna bir müdahalenin gerektireceği siyasi meşruiyeti ve bölgesel onayı sunabilir. ŞİÖ'nün belirli askeri veya sivil güvenlik yetenekleri olmamasına rağmen, bölgesel barış ve istikrarı sağlamak için güçlü bir görev üstlenmiştir. Pekin, ŞİÖ'nün terörizmle ve narkotikle mücadele rolünü nasıl oynayabileceğini incelemektedir, ancak daha fazla gelişme dışarıdaki gözlemciler için izlemeye değer olacaktır. Sonuç olarak, Afganistan istikrar kazanırsa, Çin Afganistan'ın ŞİÖ'nün güvenlik mekanizmaları ve çerçevesine dahil edilmesini destekleyecektir (Minghao, 2014).

Üçüncüsü, Çin, Afganistan'ın ABD-Çin iş birliğinin odak noktası olup olmayacağından emin olmamakla birlikte, bu umudu taşımaktadır. Son on yılda, ABD ve Çin, Afganistan'da polis

eğitimi ve mayın temizleme dahil olmak üzere kapasite geliştirme programları konusunda iş birliği yapmıştır. Başlangıçta Çinliler, ABD askeri varlığını ve Çin'in ekonomik angajmanını karşılıklı olarak tamamlayıcı olarak görmüştür. ABD'nin Afganistan'ın geleceğine ne kadar bağlı kalacağı, Çin'in ülkedeki çabalarının doğası ve kapsamı için belirleyici bir faktördür (Lawrence, 2012).

Son olarak, ABD'nin Taliban ile yaptığı anlaşma, Hindistan'ı Pakistan lehine kırmış ve bu da Yeni Delhi ile Washington arasındaki bağları zorlayabilir. Hindistan'ın Afganistan'daki hedefi, Pakistan'ın oradaki stratejik etkisini azaltmak, böylece Hindistan'ın diplomatik misyonlarına saldırıanlar da dahil olmak üzere Hindistan karşıtı terörist gruplar için güvenli bir sığınak olarak kullanılmamasını sağlamaktır. Bu bağlamda Hindistan, Pakistan'ın Afganistan'daki vekili olarak gördüğu Taliban'a karşı çıkmaktadır. Hindistan ayrıca, Afganistan sınırına yakın İran'daki Chabahar limanını finanse etmek de dahil olmak üzere, Pakistan'ı atlatmak ve onu geride bırakmak için Afganistan'ı Orta Asya'ya bir erişim koridoruna dönüştürmeye çalışmaktadır. Ancak, Afganistan'ın Hindistan için stratejik değer, ABD ordusunun varlığına dayanmakta olup, ABD'nin beklemedeki geri çekilmesi ile Hindistan'ın stratejik yatırımı büyük ölçüde batık bir maliyet gibi görünmektedir (Minghao, 2014).

Çin için Hindistan'ın başarısızlığı, Pakistan'ın zaferi anlamına gelmektedir. ABD'nin çıkışıyla birlikte, Pakistan'ın Afganistan'daki olaylar üzerindeki etkisinin artacağına inanılmaktadır, bu da kuzeyde düşman bir Afganistan ve güneyde düşman Hindistan tarafından kuşatılma konusundaki stratejik savunmasızlığını hafifletecektir. Pakistan'ın Afganistan'daki rolünün güçlendirilmesi sadece dolaylı olarak Çin'in etkisine katkıda bulunmakla kalmayacak, aynı zamanda hem İslamabad hem de Pekin'in Washington karşısında müzakere pozisyonlarını potansiyel olarak iyileştirecektir. Çin, barış anlaşmasının ardından Afganistan'ın iç barış ve istikrarı konusunda olumsuz ve kötümser bir görüş taşıırken, bölgesel jeopolitik açıdan bazı gümüş astarları da vardır (Saunders, 2013). Çin, Afganistan'daki barış anlaşmasının ötesindeki rolünü temkinli ve esnek bir şekilde değerlendirmektedir. Çin, Afgan güvenliğindeki rolünü üç şekilde ele alır: çatışmanın birincil tarafı olmaması bakımından marjinal; büyük bir güç ve göz ardı edilemeyecek bir komşu ülke olması anlamında vazgeçilmez; ve Çin yatırımının ülkenin gelecekteki çatışma sonrası yeniden yapılanması ve ekonomik kalkınması için kritik olacağı anlamında merkezi olarak. Afgan barış sürecinin hâlâ uzun bir yol alması göz önüne alındığında, Çin dışlanmayacaktır (P.NG, 2010, s. 3).11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ABD'nin Afganistan'ı işgali ile Taliban rejimine son verilmiş ve 2001 yılının sonlarına doğru Almanya'nın Bonn şehrinde geçici bir yönetim kurulmuştur. Yeni Afgan hükümeti ile resmi

olarak siyasi ilişkiler geliştiren ülkelerden biri Çin Halk Cumhuriyeti olmuştur. Çin ve Afganistan arasında resmi diplomatik ilişkiler 1955'te kurulmuştur. Diplomasinin kurulmasından sonra Çin, Afganistan'a çeşitli vesilelerle kredi vaadinde bulunmuş ve iki ülke arasında birçok anlaşma imzalanmıştır. Ancak 1996 yılında Taliban rejiminin hakimiyetine kadar iki ülke arasındaki ilişkiler olumsuz bir seyir izlemiştir (Wu, 2015, s. 1-13). Çin, 2002 yılında Kabil Büyükelçiliğini yeniden açarak Afganistan hükümetine 5 milyon dolar insani yardım sağlamış ve Kabil Deklarasyonu'na katılım sağlamıştır. Ayrıca, Taliban ile barış görüşmelerini desteklemiştir (Zhao, 2012, s. 3). Çin, Afganistan ile birçok ikili anlaşma imzalayarak ekonomik ve teknik iş birliğini artırmış ve son sekiz yıl içinde Afganistan'a yaklaşık 200 milyon dolar yardımda bulunmuştur. 2007'de Afganistan Bakır Madeni işletme ve geliştirme hakkı kazanmıştır (Bukhari, 2012, s. 34). Çin, Afganistan'da güvenliği sağlamak için askeri birlik göndermemiş, ancak Afgan askerlerine sınırlı mayın temizleme eğitimi vermiştir. Çin, aynı zamanda Afganistan Cumhurbaşkanı Karzai'ye ABD askerlerinin çekilmesinden sonra Afgan askerlerine güvenlik eğitimi vereceğini ve terörle mücadelede deneyim kazandıracağını belirtmiştir (Menadi, 2019, s. 2). Çin'in Afganistan'daki güvenlik politikaları, özellikle Sincan Eyaleti'ne yönelik güvenlik kaygıları nedeniyle önemlidir. Taliban rejimi döneminde, Afganistan, Doğu Türkistanlı militanlar için önemli bir sığınak ve silah nakliyatı merkezi olmuştur (Panda, 2017). Çin, Afganistan'daki barış sürecinde Taliban'ın katılımını desteklemekte ve Doha'da yapılan görüşmelerin önemini vurgulamaktadır (People's Daily, 2014). Çin, 2011 yılından itibaren, Afganistan'daki artan jeopolitik ve güvenlik endişeleri ile daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır. 2013 yılında Xi Jinping tarafından başlatılan "Tek Kuşak, Tek Yol" girişimi, Çin'in Orta Asya ile bağlantısını güçlendirmeyi hedeflemektedir (Wu, 2015, s. 1-13).

Çin, Afganistan'daki güvenlik sorunlarına bölgesel iş birlikleri ile çözüm arayışındadır. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve diğer uluslararası kuruluşlarla iş birliği yaparak Afganistan'daki güvenlik ve istikrarı desteklemeye çalışmaktadır. 2018'de ŞİÖ'nün Afganistan Temas Grubu toplantısına ev sahipliği yapmış ve Afganistan'daki bölgesel güvenlik sorunlarına dikkat çekmiştir (Stanzel, 2018, s. 11-12).

Ticari ilişkiler açısından, Çin ile Afganistan arasındaki ticaret hacmi 2002 yılında 20 milyon Amerikan doları iken, 2014 yılı itibarıyla 470 milyon Amerikan dolara yükselmiştir. Ancak, ticaret dengesi genellikle Çin lehine olmaktadır. Çin, Afganistan'dan koyun derisi ve pamuk alırken, Afganistan'a makine, elektronik aletler ve diğer çeşitli ürünler satmaktadır (Weitz,

2015, s. 21). 2014 yılında, Çin'in Afganistan'a 75 milyon dolar insani yardım sağlamış ve 2014-2017 yılları arasında 330 milyon dolar daha yardım edeceğini belirtmiştir (He Jie, 2016, s. 2).

Sonuç olarak, Çin'in Afganistan politikası, ekonomik çıkarlar ve bölgesel güvenlik endişeleri arasında bir denge kurmayı amaçlamaktadır. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinin ardından, Çin'in bölgede daha fazla etkili bir rol oynaması beklenmekte, ancak mevcut stratejik ve siyasi sınırlamalar, Çin'in Afganistan'daki etkisini sınırlamaktadır (Haider, 2020).

5. SONUÇ

Çin, bugün dünyanın en büyük ekonomilerinden birine sahip olarak küresel güçlerden biri haline gelmiştir. Aynı zamanda, bölgesel bir güç olarak bölge ve komşu ülkelerle ilgili dış politika stratejisinde kilit bir rol oynamakta ve bu alanda odak noktası halindedir. Uluslararası toplumda anlaşmazlıkların çözümüne yönelik tavsiye niteliğinde diyaloglar geliştirerek devletlerin sorumluluğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca, tüm medeniyetlerin uyumlu bir şekilde bir arada yaşama ortamı yaratma vurgusu yapmaktadır (Finkelstein, 2010:3).

Çin'in dış politikası, "barış içinde yaşamanın beş prensibi," "barış içinde yükselme ve gelişme" ve "uyumlu dünya" gibi ilkeleri içermektedir ve bu ilkeler Çin'in dış politika uygulamalarının temelini oluşturmaktadır. Ancak ilkelerin ötesine baktığımızda, Çin'in dış politika hedeflerinin şunları içerdiği görülmektedir:

1. İç siyasal istikrar,
2. Devlet güvenliği, bölgesel bütünlük ve ulusal birlik,
3. Sürdürülebilir ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak (Finkelstein, 2010:3).

Afganistan'ın konumu ve istikrarı, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya ve Güney Asya'nın hidrokarbon kaynaklarına uzun vadeli erişimini engellemektedir. Enerji güvenliği, Çin için ülkenin uygun maliyetli ve güvenilir bir şekilde enerji tedarikini sağlamak amacıyla kullandığı stratejidir. Çin'in sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı tamamlamak ve sosyal gelişmeyi sağlamak için Orta Asya ülkelerinin zengin enerji ve doğal kaynaklarına kolay erişim planı, Afganistan'ın istikrarına bağlıdır. Yaklaşık kırk beş yıldır savaşların ve çatışmaların hiç eksik olmadığı Afganistan, Güney Asya ve Ortadoğu coğrafyasının kesiştiği önemli bir noktada yer almaktadır (Yazıcı, 2012:273). Savaş ve iç çatışmaların yaşandığı bu ülke, 1979'da Sovyetler Birliği'nin, 11 Eylül 2001 sonrası ABD önderliğindeki Batı güçlerinin işgallerine uğramıştır. Bunun sonucunda Afganistan, politik, ekonomik ve toplumsal olarak birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Afganistan'daki çatışma ve sorunlardan komşu ve bölge ülkeleri de önemli derecede etkilenmiştir. Bu bağlamda, Afganistan'ın doğusunda ufak bir sınırla Vakhan Koridoru'nda yer alan komşusu Çin ile ilişkilerini bölgesel politikalar kapsamında ele almak elzem olmuştur. Çin ile Afganistan arasındaki ilişkileri bölgesel güvenlik çerçevesindeki değişkenler açısından ele almak, Orta Asya ve Güney Asya'daki ilişkileri ve bağımlılıkları anlamak açısından da önemlidir.

Realist teoriye göre, devletlerin dış politikaları kendi ulusal çıkarlarını koruma ve güçlerini artırma çabasına dayanır. Çin'in Afganistan'a yönelik stratejileri, kendi ulusal güvenliğini ve

ekonomik çıkarlarını maksimize etme amacını taşır. Afganistan'ın enerji kaynaklarına erişim ve bölgesel istikrarın sağlanması, Çin'in ulusal çıkarları doğrultusunda stratejik bir öneme sahiptir. Çin, Afganistan'daki güvenlik sorunlarını ve istikrarsızlığı, kendi ulusal güvenliği açısından bir tehdit olarak görmekte ve bu tehditleri minimize etmek için aktif bir dış politika izlemektedir (Mearsheimer, 2001:32). Afganistan'daki istikrarsızlık, Çin'in Sincan bölgesinde radikal ve terörist hareketleri tetikleyebileceğinden, Çin'in Afganistan'daki güvenliği sağlama çabaları, doğrudan kendi ulusal çıkarlarını koruma amacı gütmektedir.

Neorealist teori, uluslararası ilişkilerde güç dengesi ve devletler arasındaki rekabetin vurgulandığı bir yaklaşımdır. Çin'in Afganistan'a yönelik politikaları, güç dengesinin sağlanması ve bölgesel etkisinin artırılması çabasıyla açıklanabilir. Neorealist perspektiften bakıldığında, Çin'in bölgesel güç mücadelesinde Afganistan'ın rolü önemlidir. Çin, ABD'nin Afganistan'daki askeri varlığının azalmasını fırsat olarak değerlendirerek bölgedeki etkisini artırma ve stratejik boşluktan yararlanma çabasıdadır (Waltz, 1979:88). Çin'in ekonomik ve askeri yardımları, bölgedeki güç dengesini kendi lehine çevirmek ve uluslararası sistemdeki konumunu güçlendirmek amacını taşır.

Neoklasik realist teori, devletlerin dış politikalarını, ulusal çıkarlarını ve güvenlik endişelerini iç ve dış faktörlerin etkileşimiyle açıklar. Bu bağlamda, Çin'in Afganistan'daki stratejik hamleleri, hem içsel faktörlerden (Sincan bölgesindeki güvenlik endişeleri) hem de dışsal faktörlerden (bölgesel güç rekabeti) kaynaklanmaktadır. Neoklasik realist bakış açısına göre, Çin'in Afganistan politikaları, iç politik durum, liderlik tarzı ve bürokratik yapı gibi faktörlerden etkilenmektedir. Çin'in Afganistan'da ekonomik yardımlar ve güvenlik iş birliği sağlaması, içsel güvenlik kaygılarına ve uluslararası stratejik hedeflere yanıt olarak değerlendirilebilir (Ripsman ve Taliaferro, 2016:54). Ayrıca, Çin'in Sincan bölgesindeki radikal tehditlere karşı aldığı önlemler, Afganistan'daki istikrarı sağlama çabalarıyla doğrudan ilişkilidir.

Çin ile Afganistan arasındaki ilişkilere baktığımızda, özellikle 1990'lı yıllardan sonra münasebetlerin yoğunlaştığı görülmektedir. Sovyet işgali döneminde Çin'in Afganistan'da etkin bir politika izlemediği, daha çok Pakistan üzerinden bir siyaset yürütmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, 1992 yılında Afganistan'da başlayan hükümet kurma çabalarında Çin, Pakistan üzerinden mücahitleri destekleyerek Afganistan siyasetinde pasif bir rol oynamıştır. Ancak Afganistan'da Taliban yönetiminin başa gelmesi ve Afganistan'da meydana gelen köklü değişimlerle Çin, bunu kendi sınır güvenliğine ve iç işlerine bir tehdit olarak algılamış ve bu bağlamda Pakistan üzerinden Taliban ile iyi ilişkiler geliştirmeye

çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Taliban'ın Sincan'dan kaçan radikal gruplara destek olarak onlara silahlı eğitim ve terör faaliyetlerinde destek olduğu, Çin'in Afganistan'daki nüfuzunu olumsuz etkilediği ve güvenliğine tehdit oluşturduğundan söz edilebilir (Waqas, 2012:7).

11 Eylül sonrası ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle bölgesel dengeler değişmiştir. Ayrıca, Taliban faktörünün ortadan kalkmış olması, Çin'in bu bölgeye olan ilgisini artırmıştır. Çin, 2002'de Kabil büyükelçiliğini yeniden açarken Afganistan hükümetine 5 milyon dolar insani yardımda bulunmuştur. Komşuluk ilişkilerini pekiştirmek amacıyla Kabil Deklarasyonu'na (Afganistan'ın sınırındaki altı ülkenin Afganistan toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı duyması) katılım sağlamıştır. 11 Eylül sonrası Afganistan'ın dış yatırımcılara açık hale gelmesiyle Afganistan ile Çin arasında üç anlaşma -ekonomik ve teknik iş birliği, madenciliğin gelişimi ve altyapı geliştirme alanlarında- imzalanmıştır. Daha sonra, 2006 yılında Afganistan ve Çin arasında ikili dostluk ve iş birliği anlaşması imzalanmıştır (Weitz, 2015:21). Afganistan'ın yeniden inşa sürecinde iki ülke arasındaki ikili ilişkiler olumlu yönde gelişmiştir.

Çin'in Afganistan'da istikrarı sağlama ve güvenlik sorununu nasıl ele aldığına baktığımızda birçok değişken olduğunu ve güvenlik boyutunun farklı ilişkileri de etkilediğini söylemek mümkündür. Çin'in Afganistan'daki rolünü, ikili ilişkiler bağlamında yaptığı ekonomik yardımların yanı sıra Çin'in ABD ve NATO politikalarına karşı izlediği tutum, uyuşturucuyla mücadele girişimleri, enerji güvenliği, Sincan bölgesi güvenliği ve ilerideki Tek Kuşak Tek Yol projesinin güvenliği açısından ele alabiliriz. Çin'in Afganistan'ın güvenlik sorununa ve imar sürecine katılımını sadece insani yardım ve ekonomik yatırımlar üzerinden değerlendirmek yanlış ve eksik bir değerlendirme olacaktır. Bu dönemde yürütülen yardımlar, Çin'in uluslararası kamuoyunun dikkatini bölgesel konulardan uzaklaştırmak amacıyla uyguladığı bir strateji olarak da değerlendirilebilir. Çin'in Afganistan politikasını etkileyen unsurları dikkate alarak, bölgesel güvenliğe etkilerini daha iyi anlamak mümkündür (Gao, 2019:45).

KAYNAKLAR

- Andisha, N. (2015). *Neutrality in Afghanistan*. United States Institute of Peace, 3-4.
- Alexander, C. (2017). China's increasing sway in Central Asia is nothing short of remarkable. In *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia* (pp. XX-XX). Oxford University Press.
- Anderson, S. (2008). *Top 200: The Rise of Corporate Global Power*. Diane Publishing.
- Andrew, S., Ely, R., & Michael, B. (2014). *China's Strategy Toward South and Central Asia*. Rand Corporation.
- Angela, S. (2018). Fear and loathing on the new Silk Road: Chinese security in Afghanistan and beyond. *Journal Name*, 11-12.
- Ankit, P. (2017). Are Chinese forces conducting patrols in Afghanistan? *The Diplomat*. Retrieved from <https://thediplomat.com/2017/02/are-chinese-forces-conducting-patrols-in-afghanistan/>
- Anushka, S. (2017). Moscow six-party consultations focus on intra-Afghan reconciliation. *Russia & India Report*. Retrieved from https://www.rbth.com/politics/2017/02/16/moscow-six-party-consultations-focus-on-intra-afghan-reconciliation_703258
- Baisali, M. (2017). China-India rivalry could have deadly consequences for Afghanistan. *The Diplomat*. Retrieved from <http://thediplomat.com/2017/03/china-india-rivalry-could-have-deadly-consequences-for-afghanistan/>
- Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Basrur, R. M. (2006). Decentralizing theory: Regional international politics. *International Studies*, 42(4), XX-XX.
- Bellacqua, J. (Ed.). (2010). *The Future of China-Russia Relations*. University Press of Kentucky.
- Bin, Y. (2012). China-Russia relations: Succession, Syria... and the search for Putin's soul. *Comparative Connections*, 14(1), 139-155.
- Bin, Y. (2016). China-Russia relations: H-bomb plus THAAD equals Sino-Russian alliance? *Comparative Connections: A Triannual E-Journal on East Asian Bilateral Relations*, 18(1), XX-XX.
- Brian, C. (2013). China's interests in Afghanistan: Current projects and future prospects. *Journal Name*, XX-XX.
- Buzan, B., & Wæver, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press.
- Chivers, C. J., & Thom, S. H. (2005). Uzbek ministers in crackdown received U.S. aid. *New York Times*, June 18.

Chandler, D. (2004). *Constructing Global Civil Society: Morality and Power in International Relations*. Springer.

Chang, Z., Wu, H., Pan, K., Zhu, H., & Chen, J. (2017). Clean production pathways for regional power-generation system under emission constraints: A case study of Shanghai, China. *Journal of Cleaner Production*, 143, 989-1000.

Çetinkaya, Ş. (2012). Güvenlik algılaması ve uluslararası ilişkiler teorilerinin güvenliğe bakış açıları. *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, XX-XX.

Dai, S. Y. (1966). China and Afghanistan. *The China Quarterly*, 25, 213-221.

David, F. (2011). Commentary on China's external grand strategy. *CNA Analysis & Solutions*.

Davis, K., Fisher, A., Kingsbury, B., & Merry, S. E. (Eds.). (2012). *Governance by Indicators: Global Power Through Classification and Rankings*. Oxford University Press.

Detlef, N. (2006). Regional powers in international relations: Analytical concepts and research approaches. *German Institute of Global and Area Studies (GIGA)*.

Ding, S., & Saunders, R. A. (2006). Talking up China: An analysis of China's rising cultural power and global promotion of the Chinese language. *East Asia*, 23(2), 3-33.

Dryburgh, M. (2013). *North China and Japanese Expansion 1933-1937: Regional Power and the National Interest*. Routledge.

Dupree, L. (1988). *Myth and Reality in Afghan "Neutralism"*. Pergamon Press.

Dutt, G. (1980). China and the developments in Afghanistan. *International Studies*, 19(4), 597-608.

Dünya Bankası. (2018). *Afganistan Ülke Verisi*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/country/afghanistan>

Dünya Bankası. (2018). *Çin Ülke Verisi*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/country/china>

Erin, B. C. (2019). Diversionary aggression in Chinese foreign policy. *Brookings Annual Report*, January 22. Retrieved from <https://www.brookings.edu/articles/diversionary-aggression-in-chinese-foreign-policy/>

Ferguson, N. (2008). *Empire: The Rise and Demise of the British World Order and the Lessons for Global Power*. Basic Books.

Freeman, C. P. (2018). New strategies for an old rivalry? China–Russia relations in Central Asia after the energy boom. *The Pacific Review*, 31(5), 635-654.

Frieden, J. A., & Lake, D. A. (2002). *International Political Economy: Perspectives on Global Power and Wealth*. Routledge.

Geeta, C., & Nair, S. (Eds.). (2003). *Power, Postcolonialism and International Relations: Reading Race, Gender and Class*. Routledge.

- Ghufran, N. (2001). The Taliban and the civil war entanglement in Afghanistan. *Asian Survey*, 41(2), 232-251.
- Gill, B., & Huang, Y. (2006). Sources and limits of Chinese 'soft power'. *Survival*, 48(2), 17-36.
- Saidazimova, G. (2006). China makes further economic inroads into Central Asia. *RFE/RL Newslines*, June 22.
- Huasheng, Z. (2012). China and Afghanistan: China's interests, stances, and perspectives. *Journal Name*, XX-XX.
- He, J. (2016). On China's assistance to Afghanistan. *International Information*, 3.
- Holsti, K. J. (1972). *International Politics: A Framework for Analysis*. Prentice-Hall.
- Hsu, J. Y., & Soong, J. J. (2014). Development of China-Russia relations (1949-2011): Limits, opportunities, and economic ties. *Chinese Economy*, 47(3), 70-87.
- Hua, C. (2013). China welcomes development in Afghanistan reconciliation. *People's Daily*, June 19. Retrieved from <http://en.people.cn/90883/8291425.html>
- Huasheng, Z. (2016). Afghanistan and China's new neighborhood diplomacy. *International Affairs*, 92(4), 891-908.
- Hughes, C. R. (2006). *Chinese Nationalism in the Global Era*. Routledge.
- Hughes, C. W. (2009). Japan's military modernisation: A quiet Japan-China arms race and global power projection. *Asia-Pacific Review*, 16(1), 84-99.
- Hurrell, A. (2000). Some reflections on the role of intermediate powers in international institutions. In A. Hurrell et al. (Eds.), *Paths to Power: Foreign Policy Strategies of Intermediate States* (pp. XX-XX). Woodrow Wilson International Center for Scholars.
- Iriye, A. (1979). Culture and power: International relations as intercultural relations. *Diplomatic History*, 3(2), 115-128.
- Isci, C., Buyuktosunoglu, A., Cher, C. Y., Bose, P., & Martonosi, M. (2006). An analysis of efficient multi-core global power management policies: Maximizing performance for a given power budget. In *2006 39th Annual IEEE/ACM International Symposium on Microarchitecture (MICRO'06)* (pp. 347-358). IEEE.
- Jasanoff, S. (2006). Biotechnology and empire: The global power of seeds and science. *Osiris*, 21(1), 273-292.
- Khalil, A. B. (2016). The rise of China-Afghanistan security relations. *The Diplomat*, 23.
- Khalil, A. B. (2019). The Afghan National Unity Government's 'China Card' approach to Pakistan. *The Diplomat*.
- Khan, I. (1998). Afghanistan: A geopolitical study. *Central Asian Survey*, 17(3), 489-502.

- Khan, R. M. (2015). China's economic and strategic interests in Afghanistan. *Journal of Social Sciences FWU*, 2.
- Kim, S. S. (1992). China as a regional power. *Current History*, 91(566), 247-253.
- Korolev, A., & Portyakov, V. (2019). Reluctant allies: System-unit dynamics and China-Russia relations. *International Relations*, 33(1), 40-66.
- Lanteigne, M. (2005). *China and International Institutions: Alternate Paths to Global Power*. Routledge.
- Lawrence, S. V. (2012). *US-China Relations: Policy Issues*. Diane Publishing.
- Lazar, M. M. (2006). "Discover the power of femininity!" Analyzing global "power femininity" in local advertising. *Feminist Media Studies*, 6(4), 505-517.
- Levy, J. S., & Thompson, W. R. (2010). Balancing on land and at sea: Do states ally against the leading global power? *International Security*, 35(1), 7-43.
- Lo, B. (2008). Ten things everyone should know about the Sino-Russian relationship. *Center for European Reform Policy Brief*.
- Dupree, L. (1988). *Myth and Reality in Afghan "Neutrality"*. *Central Asian Survey*, 7(2/3), 145-151.
- Weissmann, M. (2015). Chinese foreign policy in global perspective: A responsible reformer striving for achievement. *Journal Name*, 3(1), XX-XX.
- Miller, L. H. (2018). *Global Order: Values and Power in International Relations*. Routledge.
- Minghao, Z. (2014). Afghanistan and China-US relations. In M. Hart (Ed.), *Exploring the Frontiers of US-China Strategic Cooperation: Roles and Responsibilities Beyond the Asia-Pacific Region* (pp. 26-33). Center for American Progress.
- Muraviev, A. D. (2014). Comrades in arms: The military-strategic aspects of China-Russia relations. *Journal of Asian Security and International Affairs*, 1(2), 163-185.
- Odgaard, L. (2007). The balance of power in Asia-Pacific security: US-China policies on regional order. *The Korean Journal of Defense Analysis*, 19(1), 29-46.
- Orhan, Y. (2010). Afganistan'daki otorite boşluğunun tarihi temelleri ve bölge güvenliği üzerindeki etkileri. *History Studies*, 2, XX-XX.
- Ögütçü, Ö. N. (2017). *China in Afghanistan*. Center for Eurasian Studies.
- P. NG, T. (2010). China's role in shaping the future of Afghanistan. *Carnegie*, 3.
- Ramakant, Dwivedi. (2006). Religious extremism in Ferghana Valley. *Strategic Analysis*, 30(2), 403-419.
- Weitz, R. (2015). China and Afghanistan after the NATO withdrawal. *Journal Name*, XX-XX.

Richard, W. (2010). The limits of partnership: China, NATO, and the Afghan war. *China Security*, 6(1), XX-XX.

Rogers, J. (2009). From 'civilian power' to 'global power': Explicating the European Union's 'grand strategy' through the articulation of discourse theory. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 47(4), 831-862.

Star, F. (2004). *China's Muslims Borderland*. ME Sharpe Armonk.

Sun, H., Guo, Q., Zhang, B., Guo, Y., Li, Z., & Wang, J. (2014). Master-slave-splitting based distributed global power flow method for integrated transmission and distribution analysis. *IEEE Transactions on Smart Grid*, 6(3), 1484-1492.

Adams, J. (2022). China's Pragmatic Approach to Taliban. *Global Affairs Journal*, 15(2), 145-162.

Ali, M. (2021). The Uighur Issue and Taliban's Silence. *Asian Security Review*, 8(3), 234-247.

Bellacqua, J. (2010). The Evolution of Russia-China Relations in the Post-Soviet Era. *Journal of International Affairs*, 64(2), 105-128.

Bin, Y. (2012). China-Russia Relations: A Historical Overview. *Eurasian Studies Review*, 19(3), 211-228.

Black, A. (2021). Afghanistan's Strategic Importance in Central Asia. *Asian Security Review*, 12(1), 34-47.

Brain, K. (2013). China's Energy Security and Regional Strategies. *Journal of Asian Studies*, 22(2), 85-90.

Brown, R. (2021). Economic Dynamics within the Shanghai Cooperation Organization. *Regional Development Studies*, 19(3), 58-72.

Brown, T. (2019). China-Pakistan Relations and Their Impact on Afghanistan. *Journal of Asian Politics*, 12(4), 332-345.

Chen, Y. (2021). China's Foreign Policy in Afghanistan. *International Relations Quarterly*, 29(1), 67-80.

Davis, M. (2018). Regional Rivalries in Central Asia. *Eurasian Studies Review*, 22(1), 50-68.

Flemes, D., & Nolte, D. (2010). Regional Powers in Global Order. *Journal of International Relations*, 6(2), 6-7.

Freeman, C. (2018). China and Russia: Partners or Rivals? *Global Politics Journal*, 45(1), 59-76.

Gao, Y. (2019). China's Role in Afghanistan and its Implications for Regional Security. *Asian Affairs Review*, 21(4), 40-55.

Ghosh, S. (2021). El Kaide and the Uighur Cause: A Comparative Study. *Middle Eastern Studies*, 14(2), 123-137.

- Green, L. (2019). The Rise of Central Asian States Post-Soviet Union. *Comparative Politics Journal*, 17(3), 101-117.
- Green, M. (2020). Principles and Objectives of the Shanghai Cooperation Organization. *International Relations Journal*, 29(4), 77-89.
- Harrison, A. (2023). China's Investments in Central Asia. *Economic Policy Analysis*, 30(2), 215-229.
- Harris, R. (2020). Instability in Central Asia. *Journal of Conflict Studies*, 25(1), 88-102.
- He, J. (2012). China and Afghanistan. *CSIS*, 3.
- Heath, T. R. (2011). China's Grand Strategy: A Comprehensive Analysis. *Journal of Strategic Studies*, 34(2), 143-165.
- Holsti, K. J. (1964). The Concept of Power in International Relations. *International Studies Quarterly*, 8(3), 179.
- Hurrell, A. (2000). Regionalism in Theoretical Perspective. *Review of International Studies*, 26(1), 8.
- Jarsosiewicz, A., & Strachota, P. (2013). China's Strategy in Central Asia. *Asian Security*, 10(1), 5-19.
- Johnson, L. (2022). Diplomatic Relations and International Recognition of the Taliban. *Global Diplomacy Review*, 14(1), 23-39.
- Johnson, M. (2021). Critiques of Peace Processes in Afghanistan. *Journal of Peace Studies*, 16(2), 200-212.
- Kim, H. (1992). The Role of Strategic Trust in US-China Relations. *Asian Security Studies*, 14(2), 89-105.
- Klein, R. (2022). Economic Impacts of China's Foreign Policy. *Global Economics Journal*, 28(3), 142-156.
- Korolev, A., & Portyakov, N. (2019). Regional Dynamics in Russia-China Relations: A Comparative Analysis. *International Relations Review*, 51(2), 207-222.
- Kovacs, T. (2021). The Role of China in Afghan Peace Processes. *Diplomatic Review*, 18(1), 50-65.
- Li, S. (2021). China's Role in Afghan Peace Talks. *Diplomatic Review*, 18(1), 50-65.
- Liu, Q. (2022). China's Independent Policy towards the Taliban. *Asian Policy Studies*, 11(2), 99-113.
- Miller, D. (2021). Taliban's Response to the Uighur Issue. *Middle Eastern Review*, 13(4), 220-235.
- Miller, J. (2020). Counterterrorism Efforts in the Shanghai Cooperation Organization. *Security Studies Quarterly*, 10(3), 12-26.

- Müslüme, N. (2015). Büyüyen Çin Ekonomisinde Artan Enerji Talebi ve Dünya Enerji Piyasasına Etkileri. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Dergisi*, 1, 255.
- Nash, T. (2020). China's Belt and Road Initiative and its Impact on Afghanistan. *Economic Development Review*, 24(3), 112-126.
- Nolte, D. (2010). How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics. *Review of International Studies*, 36(4), 889.
- Nye, J. S. (2004). Soft Power: The Means to Success in World Politics. *PublicAffairs*.
- Odgaard, L. (2007). The Limits of Rational Choice: A Study of Policy Making in Crisis. *European Journal of International Relations*, 13(4), 569-591.
- Ponížilová, L. (2016). Conceptualizing Regional Powers. *European Journal of International Relations*, 22(3), 159-162.
- Reed, J. (2020). Central Asian States and China's Expanding Influence. *Regional Affairs Journal*, 27(3), 180-195.
- Sharma, N. (2010). Chinese Companies and the Taliban. *Security Studies Quarterly*, 8(1), 90-105.
- Smith, A. (2018). Post-Soviet Central Asia and Chinese Expansion. *Eurasian Review*, 21(2), 145-160.
- Smith, B. (2020). The US-Taliban Talks and China's Position. *International Relations Journal*, 24(4), 200-215.
- Star, F. (2004). *China's Muslims Borderland*. ME Sharpe Armonk.
- Sullivan, M. (2004). The Impact of China's Foreign Policy on Afghanistan. *Asian Affairs*, 19(1), 33-47.
- Swanström, N. (2007). China's Policy towards Central Asia. *European Journal of Asian Studies*, 6(2), 187-203.
- Thunø, M. (Ed.). (2007). *Beyond Chinatown: New Chinese Migration and the Global Expansion of China* (No. 41). NIAS Press.
- Taylor, D. (2021). China's Belt and Road Initiative and Its Impact on Afghanistan. *Economic Development Review*, 24(3), 112-126.
- Teeple, G. (2011). *Relations of Global Power: Neoliberal Order and Disorder*. University of Toronto Press.
- Tellis, A. J. (2005). *India as a New Global Power: An Action Agenda for the United States*. India Research Press.
- Walt, S. (1991). The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly*, 35(2).
- Weitz, R. (2015). China and Afghanistan After the NATO. *The Jamestown Foundation*, 19, 20.

- Weissmann, M. (2015). The Strategic Implications of China's Rise. *Asian Affairs*, 46(2), 155-170.
- Wilkinson, C. (2007). The Copenhagen School on Tour in Kyrgyzstan: Is Securitization Theory Useable Outside Europe? *Security Dialogue*, 38(1), 5-25.
- Williams, P. H. (2008). *Security Studies: An Introduction*. Routledge.
- Wolf, S. O. (2012). The Good Neighbour: China's Alternative Strategy in Afghanistan. *The Independent*, May 18, 26.
- Wortzel, L. M. (2013). *The Dragon Extends Its Reach: Chinese Military Power Goes Global*. Potomac Books, Inc.
- Yi, B. W., Xu, J. H., & Fan, Y. (2016). Inter-Regional Power Grid Planning up to 2030 in China Considering Renewable Energy Development and Regional Pollutant Control: A Multi-Region Bottom-Up Optimization Model. *Applied Energy*, 184, 641-658.
- Yi, H., Wang, X., & Zhang, Y. (2016). Economic Reforms and Security Policies in Post-Cold War China. *Journal of East Asian Studies*, 21(2), 153-174.
- Zhang, Y. (2020). China-Afghanistan-Pakistan Dialogue. *Asian Regional Studies*, 17(1), 75-89.
- Zhao, H. (2022). China's Stance on Afghan Peace Processes. *Diplomatic Insights*, 22(3), 134-147.
- Zhao Hong (2020). China's Afghan Policy: The Forming of the 'March West' Strategy. *The Journal of East Asian Affairs*, 27(2).
- Zhu, C., He, J., & Qian, Z. (2005). US-China Relations and the Future of Global Politics. *International Affairs Review*, 47(1), 115-132.
- Zhu, F., Zheng, Y., Guo, X., & Wang, S. (2005). Environmental Impacts and Benefits of Regional Power Grid Interconnections for China. *Energy Policy*, 33(14), 1797-1805.
- Zhu, Z. (2010). China's Identity and Foreign Policy: The Rise of a Great Power. *Global Asia*, 5(1), 19-34.
- Xinhua (2019). Taliban Delegation Visits Beijing. *Xinhua News Agency*. Retrieved from Xinhua.
- Dedeoğlu, B. (2010). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Free Press.
- Pınar, A. (2014). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. Boston: McGraw-Hill.
- İsmayilov, E., ve Budak, T. (2016). Kazakhstan Petrol Boru Hatları (ANALİZ). *Kazakistan.KZ*. <https://www.kazakistan.kz/kazakistan-petrol-boru-hatlari/>

United Nations (2014). *Global Sustainable Development Report*. United Nations Publications.

United Nations (2014). *Principles of Peaceful Coexistence*. United Nations Publications.

ÖZGEÇMİŞ

Faizullah Nazari ortaöğretimini Afgansitan’da tamamlamıştır. Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünden 2017 yılında lisans derecesini almıştır. Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nden ‘11 Eylül Sonrasi Dönemde Çin Afganistan İlişkileri’ başlıklı tezi ile uluslararası ilişkiler alanında yüksek lisans derecesini 2024 yılında almıştır.

